

T.C
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı

L. WITTGENSTEIN'İN DİL FELSEFESİNDE ANLAMIN KULLANIM
BAĞLAMINDA AÇIKLANMA DENEMESİ

122248

122248

Nur Yeliz GÜLCAN

Danışman
Doç .Dr. Sara ÇELİK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin
Haziran, 2002

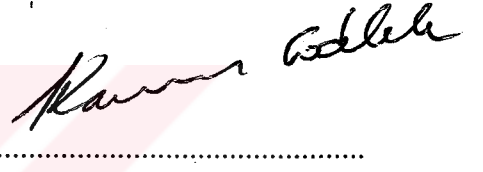
T.C.

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

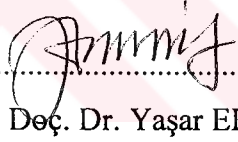
Bu çalışma jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Doç. Dr. Sara ÇELİK
(Danışman)

Üye.....

Yrd. Doç. Dr. Kamuran GÖDELEK

Üye.....

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERJEM

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

06.10.2002

Prof. Dr. Zafer GÖKÇAKAN

ÖNSÖZ

Ludwig Wittgenstein bütün yaşamını gergin ve tutkulu bir düşünmeye adanmış Avusturyalı bir filozoftur. Onun ilginç kişiliği düşüncelerinin özgünlüğü ve derinliği felsefi alanda ona duyulan ilgiyi artırmıştır.

Ludwig Wittgenstein'in ilk dönem felsefi görüşlerini temsil eden yapıtı *Tractatus Logico-Philosophicus* ve ikinci dönem görüşlerini karakterize eden kitabı *Philosophical Investigations* çalışmamızda temel kaynaklarımız olmuştur. Bu iki yapıtın İngilizce, Almanca vb. diller haricinde dilimize de çevrilmiş olması çalışmamızda bize büyük kolaylık sağlamıştır. Fakat Ludwig Wittgenstein'in felsefesinin güçlüğü , anlatım biçiminin yoğunluğu onun düşüncelerinin derinliğine kavranmasını oldukça zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmayı gerçekleştirmekteki nedenlerin ilki, Ludwig Wittgenstein'a ve genel olarak dil felsefesine duyduğum ilgidir. Diğer neden ise, L. Wittgenstein'in dil felsefesinin yeterince ele alınıp değerlendirilmesiyle kendi düşünce dünyamıza zenginlikler katabileceğine olan inancımdır.

Çalışma kaleme alınırken, filozofun kendi metinleri ve onun felsefesi hakkında yapılan konumuzla ilgili Türkçe ve İngilizce çalışmalar esas alınmıştır. Bu kaynaklara ulaşmak için başta ODTÜ olmak üzere Ankara'da bulunan diğer üniversitelerin kütüphanelerinden yararlanılmıştır. Kaynaklardan bazılarının İngilizce olması, İngilizce dil bilgimin ilerlemesine oldukça önemli katkı sağlamıştır.

Düşünceleriyle gösterdiği yol ve katkıları için danışman hocam, sayın Doç. Dr. Sara Çelik'e ve çalışmam sırasında bana destek olan aileme teşekkür ederim.

	Sayfa No
İçindekiler	ii
Kısaltmalar Listesi	iv
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: TRACTATUS'UN ARKA PLANI	8
I.1. Frege ve Modern Mantık	9
I.2. Mantıksal Atomculuk	12
I.3. Russell ve Betimlemeler Kuramı	14
II. BÖLÜM: WITGENSTEIN'IN TRACTATUS'TAKİ GÖRÜŞLERİNİN	
AÇIMLANMASI	20
II.1. Dünya	22
II.2. Dil	25
II.3. Dil – Dünya İlişkisi	29
II.4. Mantık – Matematik	32
II.5. Felsefe ve Doğa Yasası	35
II.6. Dünyanın Dışı: Ben, Etik-Estetik, Tanrı	37
II.7. Tractatus'un Değerlendirilmesi	44
III. BÖLÜM: FELSEFİ SORUŞTURMALAR'DA DİLİN ANLAMI	46
III.1. Dilin Kullanımı Olarak Anlam	49
III.1.1. Dil Oyunları	55
III.1.2. Aile Benzerlikleri	61
III.1.3. Dilbilgisi	64
III.2. Günlük Dil	66
III.3. Yaşam Biçimleri	70

III.3.1. Uzlaşım-Kurallar	71
III.4. Duyumların İletimi	74
III.4.1. Özel Dil	80
III.5. Felsefe	85
SONUÇ	88
ÖZET	90
SUMMARY	91
KAYNAKÇA	93

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev. : Çeviren

TLP : Tractatus Logico-Philosophicus

PI : Philosophical Investigations

S. : Sayı

s. : Sayfa

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda bilgi felsefesi, ondokuzuncu yüzyılda tarih felsefesi problemleri filozofların çalışmalarında ağırlıklı olarak yer tutarken, yirminci yüzyılda ise dil felsefesi, merkezi bir konuma yerleşmiştir. Bunun en önemli nedeni ise “Analitik Felsefe” geleneğinin bu dönemde ortaya çıkmış olmasıdır.

Analitik felsefe özellikle Anglo-Sakson dünyasında gelişen bir felsefe tekniğidir. Bu felsefe, büyük oranda Frege ve Russell’in çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu iki filozof aritmetik üzerine çalıştıkları sırada, bazı matematiksel kavramların doğurduğu güçlükleri çözmek için bir dil felsefesi araştırmasına girişmişlerdir.

Çözümlemeci/Analitik felsefenin asıl başlangıçları George Edward Moore’un “gündelik dil” ve Bertrand Russell’in “ideal dil” felsefelerinde aranabilir. Ancak bu felsefenin ilk ve ana dürtüsünün Ludwig Wittgenstein’in “resim dili” felsefesinden geldiğini söyleyebiliriz.

Analitik felsefede tartışılan sorunlar tek tek bilimlerin temel sorunsallığından geliştirilmiş sorunlardır. Bu modern bilimlerin ve modern matematiğin sorunları için geleneksel felsefenin kavramları ve yöntemleri yetersiz kalıyordu; bu nedenle analitik filozoflar eski felsefeden tamamen ayrılmışlardır.

Çözümleyici düşünürler genel olarak felsefe alanında kendilerinden önce ortaya konmuş olan bütün çalışmaları geleneksel felsefe olarak adlandırmaktadırlar ve bu felsefenin çok büyük bir bölümünü bildiğimiz metafizik kuramlar oluşturuyordu. Bu

felsefe, bağıntıları yadsıma eğilimindeydi ve bu da nesnesine uygun bir düşünme için hatalı bir tutumdur. Bir dilin açık ve seçik¹ olması, kelimelerin cümlelerde doğru olarak kullanılmasına ve kelimenin neyi gösterdiğinin somut olarak belli olmasına bağlıdır. Analitik düşünürler idealist, metafizik felsefeyi bu tür bir analize tabi tutmuşlar ve felsefenin bütün işinin çözümleme olması gerektiği kanısına varmışlardır. Böylece felsefe sorunları dile indirgenmiş oluyordu. Bu tutum da yeni kuramlar ortaya çıkardı.

Analitik felsefe geleneği, kendi içinde bazı uzlaşmazlıkları taşımasına karşın, düşüncelerin çözümlenmesinin dilin çözümlenmesi ile özdeş olduğu savından hareket etmektedir. Bu felsefenin en temel özelliği linguistik oluşu ve farklı biçimlerle de olsa kesinlikle metafiziğe karşı oluşudur. Analitik felsefenin dile karakteristik yaklaşımı olarak mantığı belirtebiliriz. Bu felsefenin gelişimi de mantığın gelişiminin ışığında anlaşılabilir.

Analitik felsefe idealistlerin Hegel ile başlayan bireşimci görüşlerine ve saltık olgusal kavramlarına karşı tepkilerini temsil eder. Özellikle B. Russell'ın felsefesi, İngiltere'de hüküm süren yeni-Hegelci felsefeye tepki olarak biçimlendirilmiştir. Bu tepki sağduyu olgularının görüldükleri gibi değil ama yalnızca görüngüler olduklarını ileri süren Hegelci idealist H. Bradley'e yöneltilmiştir. Bradley, olgusalın metafiziksel olduğu ve bir bütün olarak görülmesi gerektiği yolundaki Hegelci anlayışı savunmuştur. Bradley için yalnızca "bütün olan" gerçektir; birbirinden ayrı duran tek tek şeyler, ancak ondan aldıkları varoluşa sahiptirler.

¹ Açık ve seçik: Descartes'te bilginin doğruluğunu belirleyen ölçütler. Konusu bize doğrudan doğruya verilmiş bilgi açık; konusu başka şeylerle karışmamış olan bilgi de seçiktir (Akarsu, 1994: 17).

Analitik felsefeciler geleneksel metafiziğin kapalı diline karşılık, nesnel ve doğrulanabilir bir dil kullanmayı amaç edinmişlerdir. Dilin doğası gereği düşünceleri biçim bozumuna uğrattığını düşünürler. Bu yüzden de dili en etkili biçimde kullanmanın önemine dikkat çekmektedirler. Analitik felsefeyi dört ayrı evrede ele alabiliriz:

Analitik felsefenin ilk devresinde G. E. Moore ve B. Russell'in çalışmaları karşımıza çıkmaktadır. Bu devrede yapılan şey, her önermenin doğruluk ve anlamını ortaya çıkarmaktır. Analitik felsefenin ikinci devresinde B. Russell ile L. Wittgenstein'in ilk dönem çalışmalarını görmekteyiz. Bu devrede mantık ve felsefe açısından dile bakılmış, formal dil üzerinde durulmuştur. Analitik felsefenin üçüncü döneminde gelişen akım, Mantıkçı Pozitivizm'dir. Bu akımdakiler metafiziği ortadan kaldırmayı amaçlamışlar ve "doğrulama ilkesi"ni öne sürmüşlerdir. Analitik felsefenin son devresi ise Wittgenstein'in ikinci dönem felsefesindeki çalışmalarından oluşmaktadır. Wittgenstein bu dönemde dilin kullanılış biçimlerine, aile benzerliklerine ve dil oyunlarına dikkat çekmektedir.

Analitik felsefe tekniğinin iki büyük merkezi Oxford ve Cambridge'tir. Bu felsefenin Cambridge kümesinin önde gelen sözcüleri Moore, Russell, Wittgenstein ve Wisdom'dur. Oxford kümesinin en etkin kişileri ise J. L. Austin ve G. Ryle'dir. Cambridge kümesindeki felsefeciler "sağaltımcı çözümleme" yöntemini savunmuşlardır. Oxford kümesindekiler ise "günlük dil"i savunmuşlardır. Wittgenstein'in "Philosophical Investigations" daki dil anlayışı da Oxford kümesinin dil anlayışı ile paraleldir. Yani bunlar felsefelerinde günlük dili ele almışlardır. "Analitik felsefeciler 'doğrulananabilirlik ilkesi'ni keyfi ve saçma bulup kabul etmezler. Analitik filozoflar dilin toplumsal ve işlevsel bir olgu; insan türünün doğal yaşamının bir parçası olduğunu savunmuşlardır" (Bozkurt, 1995:223).

Analitik felsefe geleneğinin filozofları “metafizik” diye nitelendirdikleri geleneksel felsefedeki düşünceleri irdelemenin yolu olarak dil eleştirisi merkezli felsefeyi ısrarla öneriyorlardı. Böylelikle felsefe, anlaksal karışıklıktan ve yanlış anlamalardan doğan sorun ve güçlükleri ortadan kaldırmayı ve bilgiyi durulaştırmayı amaçlayan dilbilimsel etkinlikten başka bir şey olamazdı.

“Dil, fiziksel, sosyal, psikolojik, vb. bir fenomen olarak ve düşünce, dünya, kültür vb. ile bağlantısı açısından ele alınabilir. Analitik felsefenin dili hangi anlamda kabul ettiğini de kesinlemek gerekir: Gerçekliğin kavranmasında bir aracı olarak” (Rossi, 2001:2). Gerçekte dil sentaktik,² semantik³ ve pragmatik⁴ olmak üzere üç yönlü bir konu olarak ele alınabilir. Frege, Russell ve Wittgenstein’in görüşleri daha çok mantığın kapsamına dilin yalnızca sentaktik yönünün girdiği kanısındadır. Biz bu çalışmamızda L. Wittgenstein’in dil felsefesindeki çalışmalarını ele alacağımız için Analitik felsefe akımı içinde adı geçen diğer filozofların görüşlerine derinlemesine değinmeyeceğiz. Fakat çalışmamızın içerisinde Frege’nin mantık ve Russell’in mantıksal atomculuk anlayışlarına kısaca değineceğiz. Bunu yapmaktaki amacımız ise Wittgenstein’in Tractatus’ta bunlardan ne yönde etkilendiğini göz önünde tutmaktır.

Çalışmamızın konusunu ve amacını oluşturan, Ludwig Wittgenstein’in felsefesinde yerini almış olan “dil–dünya–anlam” bağlamı filozofun iki döneminde de

² Sentaktik: Dizimbilim, Doğal dildeki tümce kuruluşlarında sözcüklerin sıralanma düzenlerini belirleyen kurallar bütünü (Altınörs, 2001: 94).

³ Semantik: Anlambilim. Göstergeler ile onların uygulanabildiği nesnelere arasındaki ilişkileri inceleyen dal (Altınörs, 2001:92).

⁴ Pragmatik: Kullanımbilim. Göstergeler ile onları kullanan kişiler arasındaki bağlantıları inceleyen dal (Altınörs, 2001:96).

farklı şekillerde ele alınmıştır. Biz bu çalışmamızda Wittgenstein'in felsefesinin toplu bir özetini vermeye kalkışmayacağız. Onun sadece dil felsefesi bağlamındaki görüşlerini ele alıp, özellikle anlamın resim kuramından, kullanım bağlamında açılma denemesini inceleyeceğiz.

Anlam konusu, dil felsefesinin önemli bir sorunudur. Bu sorunu çözmeye yönelik yaklaşımlar genelde dört ana başlık altında toplanmaktadır:

1- Zihinci çözüm: Bu yaklaşıma John Locke'un görüşü girmektedir. Locke anlam sorununu, sözcükler düzeyinde ele almaktadır. Ona göre bir sözcüğün anlamı, onun zihinde canlandığı "ide"dir.

2- Göndergeci çözüm: Frege, Russell, Wittgenstein'in ilk dönemdeki görüşleri, Davidson ve Viyana Çevresi'nin üyelerinin görüşleri bu başlık altında toplanabilir. Bunlar anlam sorununu, önermeler bakımından ele almışlardır. Bu yaklaşım içindeki filozoflara göre bir tümcenin anlamı, bu tümcenin göndermede bulunduğu olgu bağlamıdır.

3- Davranışçı yaklaşım: Bu yaklaşım içerisinde Bloomfield ve Stevenson'un düşünceleri yer almaktadır. Bu yaklaşıma göre bir tümcenin anlamı, o tümcenin dinleyende uyandırdığı "tepki" dir.

4- Pragmatik yaklaşım: Diğer adıyla "Kullanımbilimsel" yaklaşım olarak nitelenen Austin, Searle ve Strawson'un çözümlerine göre bir sözcelemin anlamı, içinde gerçekleştirildiği koşullarda aranmalıdır.

Locke'un zihinci çözüm adıyla anılan görüşü haricindeki bu üç başlık altında topladığımız yaklaşımların hepsi 20.yy. içerisinde ortaya konmuş görüşlerdir.

Göndergeci çözüm adıyla belirtilen çalışmalar anlam sorununa "doğruluk" problemi çerçevesinde bir çözüm aramıştır. Russell, birinci dönemdeki görüşleriyle Wittgenstein ve Viyana Çevresi düşünürlerinin görüşleri doğruluk sorununa yönelmiş bir dil felsefesi anlayışındadır. Bu görüşü destekleyen filozoflar betimleyici tümcelere özel bir değer vererek, olgusal bildirimleri açıklamaya yönelik bir anlam kuramı geliştirmeye çalışmışlardır. Frege ve Russell'ın öncüleri olduğu bu anlam kuramı "mantıkçı- empirist anlam kuramı"dır. "Frege, sözcüklerin bir tümce bağlamında yer almadıkça tam bir anlamlılığa sahip olmadıklarını öne sürmekte ve sözcükleri, tümce- fonksiyonları içinde yer alan kavram – terimleri olarak ele almaktadır" (Altınörs, 2001:15). Diğer iki yaklaşım, Davranışçı ve Pragmatik yaklaşımlar anlam sorununa dilin kullanımından hareket eden çözümler önermişlerdir.

İncelemelerini önermeler ile sınırlayan mantıkçı pozitivistlerin çözümlemeleri ve anlam sorununa dilin kullanım bağlamından hareket ederek çözüm bulmaya çalışan gündelik dilci filozofların çözümlemeleri olmak üzere 20.yy'da anlam sorunu açısından iki temel akım olduğunu ileri sürebiliriz: Birinci akım içinde yer alan filozofların çalışmalarındaki ortak noktalardan biri, dil ile dünya arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmış olmalarıdır. Wittgenstein bu ilişkiyi Tractatus'ta ele almıştır. İkinci akım ise temel özelliğini, Wittgenstein'ın Philosophical Investigations'ta açıkladığı düşüncelerden almıştır. Bu akım içerisindeki filozoflar dilin ana işlevinin iletişimi sağlamak olduğunu savunmuşlardır. Onlar, dil ile insan edimleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır.

Yirminci yüzyılın başında Frege ve Russell'in anlam ile doğruluk arasında kurduğu ilişki, ilk döneminde Wittgenstein'in anlam görüşünü oldukça etkilemiştir. Wittgenstein'in iki felsefe akımını, mantıkçı pozitivist ve dil çözümlemeci akımı temellendiren bir filozof olduğunu ileri sürebiliriz.

Çalışmamız kendisine, Ludwig Wittgenstein'in felsefesinde "resim kuramı"ndan "dil oyunları"na geçiş olarak anlam kuramını ve dilin sınırlarını açıklamayı amaç edinmektedir. Bir başka deyişle, filozofun birinci dönemindeki görüşleri ile ikinci dönemdeki görüşlerini derinlemesine incelemek, konumuzun temel çizgisini oluşturacaktır. Bunu yaparken de Wittgenstein'in ilk dönem felsefesine damgasını vuran yapıtı "Tractatus Logico - Philosophicus"u ve ikinci dönem felsefesini karakterize eden kitabı "Philosophical Investigations (Felsefe Soruşturamalar)"ı, temel kaynaklarımız olarak ele alıp, derinlemesine inceleyeceğiz.

Çalışmamızın birinci bölümünde TLP'nin arka planı açıklanacak ve bununla bağlantılı olarak Frege ve Russell'in görüşlerini ele alacağız. İkinci bölümde Tractatus ana hatlarıyla ele alınacak ve Wittgenstein'in ilk dönemindeki felsefi görüşleri açıklanacaktır. Üçüncü bölümde Philosophical Investigations (Felsefi Soruşturamalar) kitabında dilin kullanım içerisindeki bağlantıları, dil oyunları, aile benzerlikleri, yaşama biçimleri, uzlaşım, duyuların iletimi konuları incelenecektir.

I. BÖLÜM: TRACTATUS'UN ARKA PLANI

20. yy'da asıl gelişimine ulaşan dil felsefesi Gottlob Frege, Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein'in katkılarıyla temellendirilmiştir. Wittgenstein'in çalışmalarıyla başlayan çizgi R.Carnap, A. J. Ayer ve W.Quine'a kadar uzanmaktadır. Bu çizginin ele aldığı temel konu "anlam" ile "doğruluk" arasındaki ilişkidir. Wittgenstein'in Tractatus'u, anlamın resim kuramı adını alan görüşe kaynaklık etmiştir.

Wittgenstein, felsefeye Russell'in yanında başlamıştır. Russell'in yanı sıra G.E. Moore ve Frege de Wittgenstein'in felsefeye başlarken yanında bulunan filozoflardandır. Wittgenstein, Frege'nin matematikle ilgili yazılarından yararlanarak, matematikten mantıkla ilgili çalışmasını geliştirmiştir. Russell'in "çözümleme yöntemi" ve "betimlemeler kuramı" Wittgenstein'a göre Russell'in felsefeye yaptığı en büyük katkı idi. Wittgenstein bu görüşleri bütünüyle benimsemiş ve hocası Russell'i izlemiştir.

Russell bir gün Wittgenstein'a, "mantığı mı düşünüyorsun yoksa günahlarını mı" diye sorar; aldığı yanıt, "her ikisini de" biçimindedir. Wittgenstein'in Tractatus'unun ontolojisinin hemen tümüyle nesnel olarak düşünüldüğünü öne sürmek için güçlü gerekçeler vardır. O, Frege'yi izleyerek ve Russell'in bağlı olduğu geleneğin tam tersine, bilgi kuramsal yönleri tümüyle dışlamak eğilimindedir. Onun nesnel ontolojisi daha çok Kant sonrası nesnel idealizmlerin ve önemli ölçüde de Avusturya gerçekçi geleneğini oluşturan Brentano ile Meinong tipindeki bir nesnelik anlayışının etkisindedir (Bozkurt, 1995:240).

Her ne kadar kendisi bu terimi kullanmamış olsa da Wittgenstein'in mantıksal atomculuğu ile Russell'in mantıksal atomculuğu arasında bazı farklar olmasına rağmen her ikisinin de görüşleri paralellik göstermektedir.

Wittgenstein'in ilk dönem felsefesinde ortaya çıkarmış olduğu yapıtı “Tractatus Logico-Philosophicus” a geçmeden önce Wittgenstein'in üzerinde büyük etkileri olan Frege ve Russell'in görüşlerine kısaca değinmemiz yerinde olacaktır.

I.1. Frege ve Modern Mantık

19. yy. ortalarından itibaren Aristoteles mantığının yeni matematiği ele almada yetersiz kaldığı görülmeye başlandı. Bu yüzden yeni bir mantık geliştirildi. “Yeni (Modern) mantık”ı geliştirenler Frege, Peano ve Peirce'dır. Fakat modern mantığın asıl kurucusu Frege olarak görülmektedir. Frege sembolik bir dil icat etmiştir. Fonksiyon⁵ ve argüman⁶ olarak tümcelerdeki iki öğeyi birbirinden ayırır. Modern mantık olarak adlandırılan şey, temelde Frege'nin çalışmalarıdır.

Mantığın böyle modern biçimlendirilmesini gerekli kılan bazı etkenler olmuştur: En belirgin etken, geleneksel mantığın açık bıraktığı yerleri kapama çabasıdır. Aristoteles mantığı ile birçok matematiksel kanıtın kanıtlanmasının doğrulanamadığı saptandı, bu da bu mantığın eksik olduğu sonucunu doğurdu. Modern mantığın doğuşundaki bir başka etken ise kesin bir dil kurma çabasıdır. Üçüncü bir etken de matematikte çatışkuların ortaya çıkışıdır.

Yeni mantığın getirdiği başlıca yenilik “Sokrates ölümlüdü” ile “Bütün insanlar ölümlüdü” önermelerinin aynı gibi görünmelerine rağmen, gerçekte farklı formda

⁵ Fonksiyon: Genel anlamda işlev. Tümce kalıplarında yer alan yüklem için de söz konusudur. “X tatlıdır” cümlesinde tatlıdır sözcüğü X'in fonksiyonudur (Yıldırım, 2000: 89).

⁶ Argüman: Doğruluğunu kanıtlamak istediğimiz bir önermeyi en az bir öncüle dayandırarak dile getirmek (Yıldırım, 2000:19).

olduklarını dikkate almasıdır. Klasik mantık ile modern mantık arasındaki farkı yalnızca bu noktaya indirgeyemeyiz. Klasik mantık, yüklem formuna öncelik verir ve görüntüdeki gramatikal formda kalır: Özne-Yüklem-Koşaç(copula) kalıbı, klasik mantığın bütün önermelerinin kendisine indirgenmek istediği şeydir. Modern mantık ise, analizini gramatikal çözümlmeden daha ileri götürme çabasıdadır ve mantıksal form ile gramatikal form arasında ayırım yapmaya çalışır. Modern mantık, önermelerin en yalın formlarını ortaya koymayı amaçlar.

Klasik mantık bir terimler mantığıdır. Özne ve yüklem arasındaki ayırım; öznenin nicelik, yüklem ise nitelik açısından belirtilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün önermeler şu formdadırlar: Bütün / bazı Ö(-zne)'ler Y(-üklem)'dir / değildir. Modern mantığın karakteristik çizgisi ise 'atomsal önermeleri'⁷ kabul etmesinden oluşur. Atomsal önermeler öznesi tekil olan önermelerdir. Bu mantık, atomsal bir önermenin birlikte-anlamli terimlerden arınmış olması gerektiğini varsayar. Buna göre "Bütün insanlar ölümlüdür" önermesi atomsal bir önerme değildir. "Sokrates ölümlüdür" önermesi ise atomsal bir önermedir.

Modern mantığın ana tezlerinden birisi de kompleks bir önermenin doğruluk değerinin, onu oluşturan atomsal önermelerin doğruluk değerlerine bağlı olduğu savıdır. Wittgenstein ise karmaşık önermelerin doğruluk değerlerinin kolayca belirlenmesine imkan sağlayan "doğruluk tablosu" nu kurmuştur. Bu durumda "Bütün insanlar ölümlüdür" önermesinin doğru olmasının koşulu; geçmişte varolmuş, bugün varolan ve gelecekte

⁷ Atomsal önerme: İçinde bir yüklem, bir fiilin bir defa geçtiği önermelerdir. "Sokrates ölümlüdür" önermesi, atomsal bir önermedir. Bu önermenin genel şeması $F(x)$ önerme fonsiyonudur.

varolacak hiçbir insanın ölümsüz olmadığını öne sürülebilmesidir. Bu nedenle “Bütün insanlar ölümlüdür” önermesine doğruluk değeri verebilecek kişi yoktur.

“Modern mantık tüm önermelerin sistemli bir biçimde ele alınmasına izin veren sembolik bir yazım sunmaktadır. İşte bu durumda ‘tüm birlikte-anlamalı terimler’i ortaya koymak ve onları, atomsal önermeleri ortaya çıkarmak için ayrı ayrı ele almak sözü konusu olur” (Rossi, 2001:9). Atomsal önermenin, birlikte anlamalı terim içermeyen bir önerme olduğunu söylemiştik. Birlikte anlamalı terimler, klasik mantıkta bir önerme oluşturan terimler arasında özneyi yüklemden ayırmaya yarayan şeylerdir. Bu terimlerin tasım teorisi çerçevesinde birbirinin yerine geçebilmeleri gerekir.

Bu aşamada Frege’ye bakmamız gerekmektedir. Frege, özne ile yüklem arasındaki gramatikal ayrımın yetersiz olduğunu ileri sürmüştü, bunun yerine yenisini koymak için fonksiyon ile argüman arasında mantıksal bir ayrıma gitmiştir. Frege, her atomsal önermenin içindeki sabit bir öge ile değişken bir öge arasında ayrım yapar. Sabit öge kendisi üzerine kapanmıştır; değişken öge ise açıktır. “Kolomb Amerika’yı keşfetti” önermesini Frege şu şekilde analiz eder: Sabit öge “Kolomb” ve değişken öge “...Amerika’yı keşfetti”. Oysa “Amerika” da sabit öge olarak ele alınabilir; gerçekte iki argüman tarafından tamamlanmayı gerektiren “...keşfetti” fonksiyonu ile karşı karşıyayızdır. Bu durumda “Kolomb” bir x değişkeninin, “Amerika” da bir y değişkeninin belirlenmiş değerleri olarak birbirinin karşısına konulabilir. “Kolomb Amerika’yı keşfetti” önermesi şu formdadır: $F(x, y)$. Buradan atomsal önermenin genel şemasının $F(x)$ önerme fonksiyonu olduğunu söyleyebiliriz.

Klasik mantık ile modern mantık arasındaki bir diğer fark da; klasik mantığın tekil önermeleri tümel önermelerin dilinde yorumlaması; modern mantığın ise tam tersine tekil önermeleri, bütün önermelerin kendisinden türetildiği temel oluşturucu öğeler olarak ele almasıdır.

Atomal önermelerin tümü, argüman olarak tekil sabitleri alır, bu da atomal önermelerin tekil önermeler olduğunu gösterir. Modern mantığın atomal önermelerden çok, atomal önerme formlarından hareket ettiğini söyleyebiliriz. O halde modern mantık, önermeler kalkülü içinde tüm önermelerin elemanter önermelerden, niceleyiciler teorisi içinde de atomal önermelerden adım adım türetmeye imkan sağlar.

Frege'nin öncülüğünü yaptığı bu yeni mantıktan, başta Russell olmak üzere Wittgenstein'in de yer aldığı analitik felsefe, yeni bir felsefe formu geliştirmek için bu mantıktan büyük ölçüde faydalanmıştır.

I.2. Mantıksal Atomculuk

Analitik karakteri ve bilginin her tür düzenleme biçiminin atomal önermelerden oluştuğu iddiasından dolayı modern mantık pluralist bir felsefi refleksiyona uygun bir çerçeve sunmuştur. Mantıksal atomculuğun ortaya çıkışı da bu şekilde anlaşılabilir.

Russell'ın 1918 yılında "mantıksal atomculuk" olarak adlandırdığı felsefi anlayışının, Onu Frege ile Peano'nun modern mantığı ile karşılaştırmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürebiliriz. Fakat daha önce Wittgenstein'in Russell üzerinde

büyük bir etki uyandırmış olması, Russell'ın mantıksal atomculuğa sahip olduğu formülasyonu vermesinde önemli bir etken olmuştur. Rossi (2001), Russell'ın bir bakıma Tractatus'ta geliştirilmiş olan felsefenin "turfanda" halini meydana getirdiğini düşündür.

Mantıksal atomculuk öğretisi, dilin yapısı ile dünyanın yapısı arasında paralellik bulunduğu tezine dayanır. Burada dilin yapısından anlaşılan şey, mantıksal bir yapıdır. Russell Mantıksal Atomculuk Felsefesi'nde modern mantığın atomcu olduğunu vurgulamakta ve mantığın bu türü ile dünya arasındaki uygunluğun altını çizmektedir. Burada analizin kendilerine erişmeye imkan sağlaması gereken atomlar, mantıksal atomlardır. Mantıksal atomlar, modern mantık tarafından ele alınan atomsal önermelerdir. Bu önermeler ya doğru ya da yanlışlar ve birbirlerinden bağımsız olup, olgulara karşılık gelmektedirler. Böylece atomsal önermeler ile atomsal olgular arasında da bir paralellik olduğu ortaya çıkmaktadır. Russell olguların önermeler ile aynı anda dile getirildiğini ve olguların dış dünyaya ait olduklarını belirtir. Atomsal olgular da doğrudan kavranan ve duyuşsal algıya ait olan olgulardır. O halde atomsal olguları, atomsal önermelerin dilsel olmayan karşılıkları olarak niteleyebiliriz. Çünkü atomsal önermelerin doğruluklarını ya da yanlışlıklarını belirleyen atomsal olgulardır. Böylece her olgu, biri doğru diğeri yanlış iki önermeye karşılık gelir.

Atomşal önermenin içindeki fonksiyon ve argüman ikiliğı, atomşal olgudaki tümel ve tekil ikiliğinin yansıması olarak ele alınabilir. O halde atomşal bir önermenin yapısından söz ettiğimiz gibi atomşal bir olgunun da yapısından söz edebiliriz. Atomşal olgulara ulaşmak için atomşal önermelerden hareket edilmesi gereklidir. Fakat bu, atomşal olguların doğrudan algılanamayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü Russell'a göre atomşal olgular sağın bir biçimde doğrudan algılanan biricik şeylerdir. Bir önermenin

atomsal olduğu, onun karşılığı olan olgunun atomsal olduğunun kesin olarak bilinebilmesi ile ileri sürülebilir. Görünüşte yalın olan herhangi bir önerme, gerçekte atomsal bir önerme olmayabilir. Russell, betimlemeler teorisinde bunu göstermiştir. Bu teoriye göre Sokrates, Platon gibi adlar atomsal değildir; çünkü Russell'a göre biz bu kişileri doğrudan tanıyıp bilemeyiz. Biz sadece onların betimlemelerini bilebiliriz, bu yüzden de bunlar tamamlanmamış sembollerdir yani belirli betimlemelerdir.

Russell mantıksal atomculuğu savunduğu sürede, tikeller ile tümeller ve özel adlar ile belirli betimlemeler arasında ayırım yapmıştır. Russell özel adlar olarak yalnızca temel tekilleri belirten terimleri kabul eder ve yalnızca duyu verilerinin temel tekilleri olduğunu ileri sürer. Ona göre bir tümcenin öznesi bir özel ad ise o tümce atomsal tümce gibi değerlendirilebilir.

Betimlemeler teorisinin açılımı tekniği ile mantıksal atomculuk döneminin indirgeme tekniğini birbirinin zıttı olarak ele aldığımızda, Russell'ın burada yeni bir analiz biçimi geliştirdiğini öne sürebiliriz. Bu zıtlık, belirsiz varlıkları elemanın her iki dönemde de söz konusu olduğunu gölgelemektedir. Ayrıca her iki dönemde de mantıksal planda atomsal önermeler gün ışığına çıkarılmıştır.

I.3. Russell ve Betimlemeler Kuramı

Russell olgulara dayalı bilgiyi savunan düşünürlerden biridir. Russell daha önce benimsemiş olduğu yönletimsel anlam kuramını 20.yy'ın başından itibaren bırakmıştır. Bu kurama göre bir adın anlamı o adın yönletim yaptığı nesne ile belirlenir.

Yönletim bilmeceleri olarak da bilinen Russell'ın paradoksları adıyla anılan bazı yönletim sorunlarını kısaca ele alalım:

1- “Scott, Waverly'nin yazarıdır” cümlesinde Scott ile Waverly'nin yazarı kelimelerinin özdeşlik ilkesi gereği birbirinin yerine kullanılabilmesi gerekir. Ama böyle yaptığımızda “Scott Scott'tır” gibi anlamsız bir cümle elde ederiz. Burada anlam açısından bir sorun vardır. Eşit olan şeyleri değiştirdiğimizde, anlam olarak eşit değildir. Bir sözcük grubu aynı nesneyi gösteriyorsa, birbiriyle özdeş olmalıdır. Nesnenin farklı adlarla dile getirilmesi, nesnenin gerçekliğini dolayısıyla da anlamını değiştirmemelidir. Bu nedenle burada herhangi bir sorun çıkmaması gerekir. Russell'a göre burada gramatik yönden anlam farklılığı oluşmaktadır.

2- “Fransa kralı keldir” cümlesini doğrulayamayız. Buradaki sorun, geçmişte varolan nesnelere yönletim yapılmaktan kaynaklanıyor. Herhangi bir anlam sorunu yok.

3- “Pegasus diye bir şey yoktur” cümlesindeki sorun da varolmayan nesnelere yönletim yapılmasından kaynaklanmaktadır. Bu önerme doğrudur, ama olmayan bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığından nasıl söz edebiliyoruz sorun buradadır.

Russell'ın bu paradokslarına Meinong ve Frege bazı çözüm önerileri getirmiş, fakat Russell bu önerileri kabul etmeyerek “betimlemeler teorisi”ni geliştirmiştir.

Russell “On Denoting” adlı makalesi ile betimlemeler kuramının ilk tohumlarını atmıştır. Russell bu makalesinde ilk kez analiz yöntemini uygulayıp, dilde mantıksal ve gramer olmak üzere iki farklı yapının olduğunu göstermiştir. Russell bu

makaleyi yazdığı dönemde anlam ile gönderge arasındaki ayrımı yapmamaktadır. Bir sözcenin anlaşıldığı takdirde bir anlama sahip olduğunu düşünmektedir.

Russell ünlü “betimlemeler kuramı”nı söz konusu bir sözcenin bir imleme sahip doğru ya da yanlış doğruluk değerini alabilecek ve bir objeye göndermede bulunmadığını aynı anda evetlemesi gerektiği için geliştirmiştir.

“Russell’a göre olgular, önermeleri doğru ya da yanlış yapan şeydir. Wittgenstein’in “olgu bağlamı”⁸ olarak adlandırdığı şeyi Russell “elementer olgu” olarak adlandırmıştır. Elementer bir olguyu olumlayan önerme de, elementer önerme olarak adlandırılmıştır. Tüm elementer önermeler birbirinden mantıksal olarak bağımsızdır“ (Albrecht, 1986:139).

Russell önermeleri atomik ve moleküler olmak üzere iki sınıfa ayırır. Ona göre olgular değil, önermeler doğru ya da yanlıştır. Moleküler önermeler, atomik önermelerin gerçeklik işlevleridir. Russell, özel adlar ile belirli betimlemeler arasında da bir ayrım yapmıştır. Özel adlar, kendiliklerinden bir imleme sahip olan tamamlanmış sembollerdir; belirli betimlemeler ise kendiliklerinden bir imleme sahip olmayan tamamlanmamış simgelerdir. Yalnız özel adlar, yönletim yapabilen terimlerdir.

Biçimde özne-yüklem yapısı gösteren bir çok tümce, özne terimleri ada benzemesine karşılık yönletim yapmazlar. Örneğin; “Ali zekidir” önermesi bir yönletilene sahipken, aynı yapıda gibi görünen “Pegasus uçuyor” önermesi bir yönletilene sahip değildir. Russell bu durumlarda öznenin özel ad değil, tamamlanmamış simgeler

⁸ Olgu bağlamı: Wittgenstein’da nesnelere bir bağlantısıdır.

olduklarını ileri sürmektedir. Bir önermenin öznesi, bu önerme anlamsız olmamasına karşın bir varlığa sahip değilse, özne olarak görünen bu terim bir özel ad olmamalıdır. Bu özelliği gösteren bütün durumlarda önerme çözümlendiğinde, biçimsel özne ortadan kalkmalıdır. İşte Russell'ın bu amaçla sağladığı çözümlenme "betimlemeler kuramı"dır.

Şimdi bir belirli betimleme alalım: "Bilim derneğinin genel başkanı". Bu belirli betimlemenin kendi başına bir anlamı yoktur. Verilmesi gereken çözümlenme de bunun içinde bulunabileceği herhangi bir önermenin çözümlenmesi olacaktır. "Bilim derneğinin genel başkanı öğrencidir" gibi bir önerme olsun. Russell'a göre biz burada üç ayrı önermeyi analiz ederiz, ama bunlar birbiriyle bağlantılıdır. Bu önermeleri şöyle sıralayabiliriz:

a-Bilim derneğine en çok bir kişi genel başkanlık etmektedir.

b-Bilim derneğinin bir genel başkanı vardır ve o öğrencidir.

Bu çözümlenmede belirli betimleme ortadan kalkmıştır. Bu yöntem sayesinde betimsel terimleri ortadan kaldırabiliriz. Şimdi bu yöntem ışığında yönletim bilmecelerinin nasıl çözüldüğüne bakalım:

1-"Scott Waverly'nin yazarıdır" bu önermede, Russell'a göre "Waverly'nin yazarı" "Scott" denilen bir varlığı betimliyor, Scott'a Waverly'nin yazarı olma niteliğini yüklüyor. Bu yargının doğru olup olmadığını üç ayrı önermeyle araştırmamız gerekmektedir. Bu yargının yanlış olması için Waverly'nin yazılmamış olması gerekir.

a-Waverly yazılmamıştır. Yanlış (yazıldı).

b-Waverly’i birkaç kişi yazmıştır. Yanlış (bir kişi yazdı).

c-Scott Waverly’i yazmadı. Yanlış (Scott yazdı).

İşte bu üç önermenin yanlışlığını gösterebilirsek, bunların karşısı doğru olur. Yani "Scott Waverly’nin yazarıdır" önermesi doğrudur. Böylece "Scott Scott’tır" şeklinde bir önerme olmuyor. Çünkü burada Waverly’nin yazarı, sadece Scott’ı betimliyor.

İkinci önermedeki güçlük, üçüncü halin olamazlığı ile ilgilidir. "Fransa kralı keldir" önermesi Russell’ın yöntemiyle çözümlendiğinde, "Fransa’yı tek bir hükümdar yönetiyor" gibi yanlış bir önerme ortaya çıkacaktır. Öyle ise "Fransa kralı keldir" önermesi yanlıştır. Bunun değillemesi olan "Fransa kralı kel değildir" önermesini ele alalım. Üçüncü halin olamazlığı ilkesi gereği bu önermenin doğru olduğu gösterilmelidir. Bu önermeyi iki türlü yorumlayabiliriz:

a-Fransa’ya hükmeden biri vardır ve bu kel değildir, ve

b-Fransa’ya hükmeden biri olduğu ve onun kel olduğu doğru değildir.

Bu durumda (a) yanlış, (b) doğrudur. "Fransa kralı keldir" önermesinin çelişği (b) yorumudur. Böylece çözümlenmeyle doğru yorumu bulduğumuzda üçüncü halin olamazlığı ilkesi korunabilmektedir.

Üçüncüdeki güçlük, varolmayan nesnelere yönletim yapılmasıyla ilgiliydi. “Pegasus diye bir şey yoktur” gibi bir önermede Pegasus, Kanatlı at gibi bir belirli betimlemedir, özel ad değildir. O halde önerme şu biçimdedir; “Kanatlı at diye bir şey yoktur”. Russell bu önermeyi şöyle çözümler: “Hem kanatları olan, hem de at olan tek ve yalnızca bir tek nesnenin varolduğu doğru değildir.” Çözümlemede belirli betimleme ortadan kalkmaktadır.

Betimlemeler kuramı, işe yaramayan varlıkları elemeye yarayan bir yöntem önermektedir. Bu yöntem yardımıyla, “Fransa kralı keldir” türünden bir cümlenin anlamı ve doğruluk değeri olduğunu öne sürmek için, “Fransa kralı” gibi gizemli bir nesnenin varolduğunu varsaymamız gerekmediği ortaya çıkmıştır. Russell’ın bu incelemesi ile analitik felsefe tutumluluk ilkesini benimsemiştir. Russell bu ilkeye dayanarak, temelsiz iddialar yerine konusu sınırlı ama doğrulanabilir nitelikteki iddiaların ele alınması gerektiğini savunmuştur.

Demek ki betimlemeler teorisi, gündelik dildeki sözcelerin, felsefi sorunların çözümlenmesi yöntemi olarak “yeni mantık”ın dilinde yeni bir formülasyonu önermektedir. Bunu yaparken, dilin mantıksal analizine az çok sistematik olarak başvurmaya dayanan yeni bir felsefe yapma tarzı geliştirirken aynı zamanda da bu mantıksal analizin bir “ilk örneği”ni sunar.

Betimlemeler teorisi, içinde öznenin ortadan kalkmış gibi görüldüğü bir açıklama önermektedir. Betimlemeler kuramı Wittgenstein’in ikinci dönemdeki dil anlayışına ışık tutmaktadır.

I. BÖLÜM: WITTGENSTEIN'İN TRACTATUS'TAKİ GÖRÜŞLERİNİN AÇIMLANMASI

Wittgenstein'in ilk dönem felsefesinin temel yapıtı "Tractatus Logico-Philosophicus"dur. Bu kitap, önermelerden oluşmaktadır ve her önermeye bir numara verilmiştir. TLP yedi temel önerme ve bu temel önermeleri açıklayan alt önermelerden oluşmaktadır. Kitabın yazım şeklinin daha iyi anlaşılması için ilk bölümden birkaç örnek verelim:

I. Dünya, olduğu gibi olan herşeydir.

I.1. Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil vb. şeklinde devam etmektedir. Bu tür yazım şekliyle TLP oldukça değişik bir yapıttır. Bu yöntem, kitabın daha rahat okunmasını sağlarken; diğer taraftan bazen yardımcı fikirler olarak alt sıralarda numaralandırılmış önermeler farklı bir konuyu anlattığından dolayı kitabın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bir makale kadar kısa olan bu yapıt Mantıkçı Pozitivizm üzerinde büyük etki yapmıştır.

Wittgenstein'in TLP'si, daha sonra Mantıksal Olgucular tarafından da kabul edilen ve felsefelerinin anahtar ilkelerinden biri haline gelen "doğrulama ilkesi"nin de bulunduğu bir dizi düşünceyi ileri sürmektedir. Bu kitapta çözümsel ya da dilbilimsel felsefe ile uyum içinde tüm felsefi sorunları dilsel sorunlara dayandırabilecek bir dilbilimciliğe kadar inen yeni-olguculuğun temel düşünceleri incelenmiştir. Dilin doğası,

söylenbilir olanın sınırları, etik, mantık ve matematik, nedensellik, felsefe gibi konu başlıklarını içeren Tractatus'ta ele alınan temel sorun, dilin yapısı ve işleyişi ile dile olanak veren nedir sorusudur. TLP, bir dil teorisidir. Bütün felsefe de bir dil eleştirisidir.

Wittgenstein TLP'de olgunun ya da olayın bir tasarımı olarak herhangi bir simgeciliğin koşullarını belirlemeyi kendisine amaç edinmiştir. Wittgenstein'in bütün amacı cümle ya da önermeleri açıklığa kavuşturmaktır. Ona göre dil, olgular dünyasının bir resmidir; anlam da dilin dünyayı resmetme şeklidir. Resim kuramı da denilen bu anlam kuramı; bir önermeyi söylediğimiz zaman neyi söyleriz? Her şeyin görüntüsü mümkün müdür? gibi soruları yanıtlamaktadır. Bütün kitap bu kuramın çevresinde dolaşır.

Tractatus'un ana fikrini oluşturan "resim kuramı"nın başlıca yedi temel fikrini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Dünya, olduğu gibi olan herşeydir.
- 2- Olduğu gibi olan, olgu, olgu bağlamlarının öyle varolmasıdır.
- 3- Olguların mantıksal tasarımı, düşüncedir.
- 4- Düşünce anlamlı tümcedir.
- 5- Tümce, temel tümcelerin doğruluk işlevidir.
- 6- Doğruluk işlevinin genel biçimi, tümcenin genel biçimidir.

7- Üzerine konuşulamayan konusunda susmalı.

Tractatus'un iyi bir şekilde kavranması Wittgenstein'in ikinci dönem felsefesini anlamamızı kolaylaştıracaktır. Bu yüzden öncelikle TLP'yi ayrıntılarıyla ele alacağız.

II.1. Dünya

Wittgenstein'in Tractatus'taki sistemi dünya görüşsel bir temel üzerine kurulmuştur. Wittgenstein'a (2000:13) göre, "Dünya, olduğu gibi olan herşeydir. Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil. Mantıksal uzam içindeki olgular, dünyadır". TLP'nin bu ilk cümleleri dünya ile ilgili olup, "dünya nedir" sorusuna bir yanıt niteliğindedir. Dünya, olduğu gibi olan herşeydir. Burada olduğu gibi olan şey, olgu bağlamlarının öyle olması anlamındadır.

"Nesne olarak dünya, olgu olarak dünya tarafından belirlenen yapı içinde karmaşık şeydir. Dünya ile ilgili bilgilerimiz de bu nedenle nesnelere değil, olgularla ilgili bilgilerdir. Olgular, gerçek olandır" (Albrecht, 1986:140). Dünya olgulardan oluşur. Biz olguların resimlerini yaparız, bu da olguyu kavramaktır. Olguların varolması TLP'de doğru önermelerin temelini oluşturmaktadır. Olgular, nesnel varlıkların düşünme konusu olmalarını sağlarlar. Her nesne kendisi ile ilgili olgu bağlantısı içinde düşünülebilir; nesne de ancak başka bir nesneyle olan bağlantısı içinde ele alınabilir. Nesne bir nitelikler bütünüdür ve olgu ile koşutluk içindedir. Yalnızca nesnel varlık her türlü olgu olanağını kapsar.

Wittgenstein'da nesnelere, dünyayı oluşturan en yalın ögelerdir. Nesnelere dünyanın tözünü oluştururlar, dünya nesnelere oluşur. Ama dile getirilen olgulardan oluşur, kendinde şeylerden değil. Dünyanın tözü olan nesnelere doğru ve anlamlı tümcelerle temellendirilmeye çalışılmıştır. Nesnelere değişik birliktelikleri, olgu durumlarını oluşturur; olgular ise olgu durumlarının alt yapısını oluştururlar. Dünya, olgu durumlarının toplamından ibarettir ve dile getirilişi de özne-yüklem bağlamında yapılıdır. Nesnelere ve olgu durumları mantıkça düzenlenirler. Dünya olguların toplamından oluşan bir bütündür. Bu bütünü belirleyen de olgulardır. Bu olguların mantık ilkelerine uygun bir yapısı vardır. Bu yüzden de Wittgenstein'a göre dünya, mantık ilkelerine uygun bir uzam içindedir. Nesnelere bağlanmasıyla meydana gelen bir nesnelere bağlamının bir olgu olduğu savına karşılık J. Hartnack (1965), Wittgenstein'ın bu noktada mantıksal ve varlıkbilimsel gözlemleri birbirine karıştırdığını belirtir.

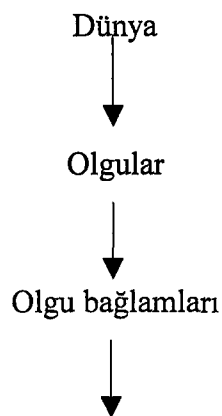
Wittgenstein (2000:21) "toplam gerçeklik, dünyadır" demiştir. Ama dünyayla gerçeklik arasında da bir ayrım yapmıştır. Dünya, Wittgenstein'a göre varolan olgu bağlamlarının toplamıdır. Gerçeklik ise; "olgu durumlarının varolmaları ve varolmamaları, gerçekliktir" (Wittgenstein, 2000: 19). Buna göre gerçeklik dünyadan daha kapsamlıdır. Çünkü gerçeklik varolmayan olguları da kapsamaktadır. Böylece gerçeklik dili tam olarak karşılar. Ama yine de Wittgenstein'ın "toplam gerçeklik, dünyadır" sözü herhangi bir çelişki içermemektedir. Çünkü, varolmayan olguları dünyaya eklesen bile dünyadan fazlasını elde edemeyiz. Bu yüzden dünya gerçekliklerin toplamıdır.

Olguların içerik bakımından birbirleriyle olan ilişkilerini sağlayan şey, nesnelere varlıklar arasındaki bağlantılardır, olgu bağlamı ile nesnelere arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Olguların oluşturduğu dünya, neyin ne olduğunu gösterdiği gibi neyin ne

olmadığını da gösterir. Wittgenstein'in ileri sürdüğü dünya, metafizik öğelerden temizlenmiş şey-durumlarından meydana gelen sabit bir yapıdadır. Wittgenstein'a (2000:13) göre "dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil" Wittgenstein "olgu" ile "şey" arasında da ayırım yapmaktadır. "Şey"i niteleyen, bir olgu bağlamının oluşturucu ögesi olmaktır. Olgu bağlamları dışında "şey" den söz edemeyiz. "Şey" den dile getirebildiğimiz kadar söz edebiliriz, "şeyler" dile getirilebilme olanağını kendilerinde taşırlar. Çünkü burada dilsel bir zorunluluk vardır. Bu zorunluluk, dilin mantığıdır.

Wittgenstein olgu bağlamlarının birbirlerinden bağımsız olduklarını söyler. Bu bağımsız olma, birinden diğerinin çıkarılamaması anlamındadır. Wittgenstein bunu şöyle dile getirmiştir: "Bir olgu bağlamının varolması ya da varolmamasından başka birinin varolduğu ya da varolmadığı sonucu çıkarılamaz" (Wittgenstein, 2000:21). Wittgenstein dünyanın sabit bir yapısı olduğunu ileri sürmektedir. O, dünyanın içinde olup biten şeylerin sabitliğinden değil, dünyanın yapısının sabitliğinden söz etmektedir. Dünyanın yapısı mantıksal bir şeydir, bu nedenle biz dünyanın yapısını algılayamayız.

Son olarak, dünyanın yapısını anlamamızı kolaylaştırmak için dünyayı oluşturan öğeleri şu şekilde şematize edebiliriz:

Nesneler

Bu bölümde yapmaya çalıştığımız şey, dünyanın bu şekilde şematize ettiğimiz yapısını açıklamaya çalışmaktır. Böylece Wittgenstein'a göre olgu, olgu bağlamları ve nesne dünyanın mantıksal yapıtaşlarını oluşturan öğelerdir.

Wittgenstein'da dünya matematiksel, mantıksal bir yapıdadır. Bu yapıyı da ancak mantıksal bir dil yansıtabilir. Bir sonraki bölümde dilin mantıksal yapısını açıklamaya çalışacağız.

II.2. Dil

Dilsel bir varlık olan insan, dili tarafından belirlenmiştir. Dilinin sınırları insanın da sınırlarıdır. Dil her türden ideolojilerin, dinlerin, bilimlerin ve metafiziklerin boy gösterdikleri bir alandır. Wittgenstein'a göre dil, felsefe sorunlarının çoğunu çözmeye yeterlidir. Wittgenstein bütün felsefeyi de bir dil eleştirisi olarak görmektedir. Erhard Albrecht (1986) tüm felsefi genelleştirmelerin dilin kötüye kullanılmasının sonuçları olduğunu öne süren Wittgenstein ve izleyicilerinin haklı çıkarılamaz olan bu savlarına karşı çıkılması gerektiğini ileri sürmüştür. Albrecht'e göre bütün felsefeyi dil eleştirisi olarak ele almak yanlıştır.

Wittgenstein'a göre gündelik dil, organizmanın bir parçasıdır ve o kadar da karmaşık bir yapıdadır. "Gündelik dil, insan örgenliğinin bir parçasıdır ve ondan daha az karmaşık değildir" (Wittgenstein, 2000:45).

Wittgenstein dilde gramer yapıdan başka bir de mantıksal yapı olduğunu ileri sürmektedir. Wittgenstein’da dil, matematiksel mantıktan türemiş bir dildir. Bu dil, bize dış dünyanın yapısını verir. Dil düşüncelerimizle dış dünyanın ortak bir görüntüsüdür. Wittgenstein (1922) “Dil düşünceyi örter” sözüyle dilin belirsizliğini vurgulamıştır. Dil öyle öğelerden oluşacaktır ki, bunlar dünyanın yapısı ile birebir karşılıklılık içinde bulunacaktır. Wittgenstein’in hedefi, varolan dili olgu önermeleriyle uyuşamayacak olan öğelerden ayırmaktır. Bu nedenle dilin mantıksal yapısına önem vermektedir. Gramer bakımından doğru olan cümle anlam bakımından yanlış olabilir, dolayısıyla gramer yapı tek başına gerçeği yansıtamaz. Dil bize a priori olarak verilmiştir ve dünyaya bakışımız da dil aracılığıyla olmaktadır. Bu nedenle “dilimin sınırları dünyanın sınırlarını imler” (Wittgenstein, 2000:131). Buradaki sınır kavramı formal bir sınırdır.

Dil, önermelerin toplamıdır. Önermeler de, gösterdikleri şeylerin bir görünümünü verirler. Russell’da olduğu gibi Wittgenstein’da da atomik önermeler dilin en küçük birimleridirler. “Tümcelerin toplamı dildir. Tümce gerçekliğin bir tasarımıdır. Tasarım, gerçekliğin bir resimidir” (Wittgenstein, 2000:21–43-45). Tasarımın doğruluğu ya da yanlışlığı, anlamının gerçeklik ile uyuşup uyuşmamasından oluşur. Wittgenstein’a göre tasarım, bir olgunun tasarımıdır. Tasarım da olgular gibi yapılandırılan bir şeydir. Biz bu tasarımlar aracılığıyla olguların resimlerini yapmış oluruz. Bu olguların tasarımı yani mantıksal biçimi ise düşüncedir. Düşünce dünyanın mantıksal resmidir. Her tümce bir düşünceyi dile getirir.

Wittgenstein’a göre tümce gerçekliğin bir tasarımıdır. Önermeler resimden oluşur ve gerçeği gösterir. Kağıt üzerindeki haliyle bir tümce ilk bakışta gerçekliğin tasarımı gibi görünmez. Ancak nota yazımı da ilk bakışta müziğin tasarımı gibi görünmez.

Wittgenstein'a göre notanın senfoniye gösterdiği gibi önerme de gerçeği gösterir. Anamlı bir şey söyleyen bir önermenin, gerçeğin bir resmi olması gerekir. Çünkü bir önerme kendi anlamını gösterir. Wittgenstein bunu TLP'de şu önermelerle dile getirmiştir: "Tümce, gerçekliğin bir tasarımıdır: Çünkü, tümceyi anladığımda, onun ortaya koyduğu olgu durumunu bilirim. Ve tümceyi de, anlamı bana açıklanmaksızın anlarım. Tümce anlamını gösterir"(Wittgenstein, 2000:49). Wittgenstein'a göre önerme, anlamının mantıksal yansıması olarak ele alınabilir. "Tümce mantıksal biçimi ortaya koyamaz; o, onda, yansır" (Wittgenstein, 2000:61).

Albrecht (1986), W.Stegmüller'in "yansı" teriminin TLP'nin yanlış yorumlanmasına yol açtığını belirtmiştir. Çünkü yansı deyince; bir özgün olana az ya da çok benzeyen şeyler akla gelmektedir. Wittgenstein için ise yansı, karmaşık soyut bir bağıntı, eşbiçimcilik anlamında bir yansıdır.

Tümce, temel tümcelerin doğruluk işlevidir. Temel tümce dildeki en alt birimdir. Yani tümcelerin en yalın olanlarına temel tümce denir. Temel tümce adlardan oluşur; adların bir bağlamı, bir zincirlenmesidir. Tümce temel tümcelerden, temel tümce ise adların belirli bir biçimde dizilişinden meydana gelir. "Tümcenin içinde düşünce öyle dile gelebilir ki, düşüncenin nesnesini, tümce iminin öğeleri karşılar" (Wittgenstein, 2000:29). Tümcede bulunan bu yalın imlere ad denir. Wittgenstein'ın belirttiği gibi "adlar yalın simgelerdir". Wittgenstein'a göre tümce bir şeyin ne olduğunu değil, nasıl olduğunu söyler; önerme bir şey-durumunun mantıksal resmidir. Ona göre bir önerme temel resimsel önermelerden oluşmadıkça belirgin bir anlamı olmaz. Bu nedenle Wittgenstein Russell ve Frege'nin tümcenin doğruluğuna ilişkin görüşlerini eleştirmiştir. Fakat Wittgenstein bu

resimsel önermelere hiçbir örnek vermemiştir. Wittgenstein'in dilin resimsel olduğunu ileri sürmesi sözcük anlamında resimselliktir.

Wittgenstein Tractatus'ta, günlük dilde kelimelerin farklı şeylere işaret ettiğini söylüyor. Yani aynı kelime hem "x" hem "y" ye işaret ettiğinden dolayı bazı karışıklıklar meydana gelmektedir. Günlük dil, karmaşıktır. Bu nedenle dilin mantığını günlük dilden çıkaramayız. Wittgenstein bu yüzden "mantıksal dil" kurma çabasındadır. Wittgenstein'in TLP'de ele aldığı dil, herhangi bir iletişim aracı değildir. Buradaki dil kendi kendine bildirimde bulunmanın, betimlemenin aracıdır.

Wittgenstein önermeleri anlam bakımından anlamlı, anlamsız ve saçma olmak üzere üç kategoriye ayırır: Anlamlı önermeler, doğa biliminin önermeleridir. Anlamsız önermeler, yinelemeler ve onların değılleri olan çelişmelerdir. "Yineleme ve çelişme anlamsızdır" (Wittgenstein, 2000:81). Saçma önermeler ise dilin sınırları dışına çıkan önermelerdir. Metafizik, etik, estetik önermeler saçmadır. Bu tür önermeler gösterilebilir olanı söylemeye çalıştıkları için saçmadırlar. Wittgenstein'a göre empirik dünyanın dışında kalan önermelere dökemediğimiz şeyler dilde ifade edilemezler. Bunlar ancak var olduklarını hissettirirler. "Gösterilebilir olan söylenemez" (Wittgenstein, 2000:61).

Wittgenstein'in TLP'deki çabası, işaret tümcelerinin doğasının esaslarını açıklama yönündedir. Bu, temel tümce biriminin açıklanmasıyla başarılıdır. Ayrıca önermelerin mantıksal dilbilimsel analizi yapılmaya çalışılmıştır, bu da felsefenin geleceğı için önemli bir adımdır.

Böylece dilin mantığının yapı taşları da belirlenmiştir: Dil, tümce, temel tümce ve adlardan oluşmaktadır. Wittgensten'a göre dilin bu mantıksal yapısı dünyanın mantıksal yapısı ile özdeş olduğu için, dil dünyayı betimleyebilir. "Mantıksal uzam içindeki olgular, dünyadır" (Wittgenstein, 2000:13). Mantıksal uzam ile Wittgenstein'ın kastettiği şey, dildir. Yani düşüncedeki uzamdır. Bu nedenle dil ile dünyanın yapısı aynıdır. Şimdi de dil ile dünya arasındaki bağlantıyı daha yakından görelim.

II.3. Dil – Dünya İlişkisi

Wittgenstein'a göre dil dünyayı betimleyebilir. Çünkü dilin mantıksal yapısıyla dünyanın mantıksal yapısı özdeştir. Dil ile dünyanın yapıları özdeş olduğuna göre, dilin sınırları dünyanın da sınırlarını belirler. Wittgenstein mantıksal yönden yetkin bir dil, yani mantıksal sözdizime bağımlı bir işaret dili yaratma amacındadır. Böyle bir dilin temelini TLP'de resim kuramında bulduğunu düşünmüştür.

Wittgenstein notebook (s.7)'da açıkladığına göre resim kuramı fikri birinci dünya savaşı sırasında gelmiştir. Bir gün Wittgenstein bir dergide mahkeme heyetine gösterilmek için getirilen bir araba kazasının modelini görür. Burada olayla model arasındaki ilişkide dil ile olay arasındaki bağı görür. Buradan resim kuramını geliştirmeye başlar (Turgut, 1991:54).

Turgut (1991), Wittgenstein'ın resim kuramının dayandığı örnek olan araba kazası örneğini yeterli görmez. Çünkü bir araba kazasının nasıl olduğunu bir model halinde gösterebilsek bile, kazada olan her şeyi bu modelde her zaman gösterme olanağı yoktur.

Wittgenstein'ın resim kuramı dediği şey, dildeki işaretler ile dış dünyadaki durumlar arasındaki bağlantıyı açıklar. Dil aracılığıyla mantıksal resim kuramı Wittgenstein'a göre genel olarak şunu ifade etmektedir. Bir önermenin doğru ya da yanlış

olabilmesi için, önerme içinde bir şeylerin dünyada bir şeylere karşılık gelmesi zorunludur. Yani dilin yapısı ile dünyanın yapısı birbirine denk olmalıdır. Dil, dünyayı resimleyerek onu temsil eder. Wittgenstein'in kuramına "anlamın resim kuramı" adı verilir. Wittgenstein'in söylemek istediği gündelik dilin tümceleri bir anlam taşıyacaklarsa, sonunda gerçekten resimler olan tümcelere ayrıştırılabilmeleri gerektiğidir.

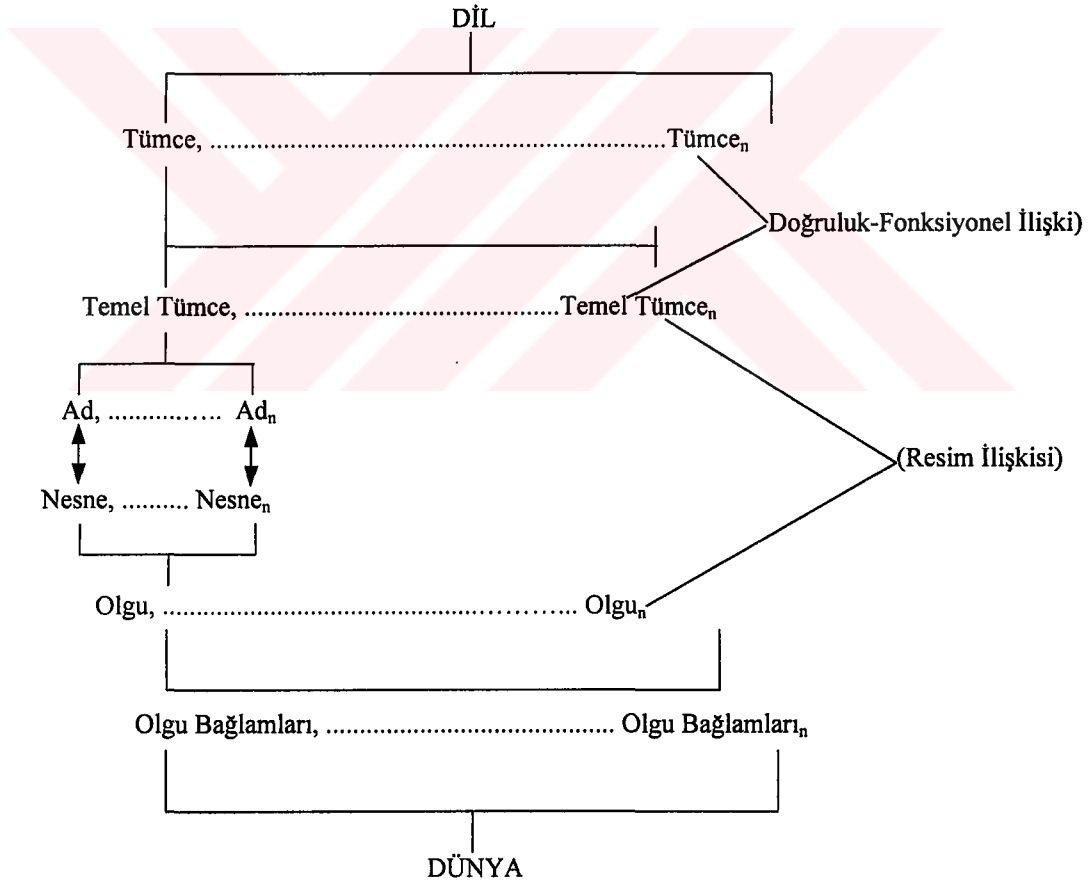
Bir tümcenin dünyayı yansıtması için tümcedeki adlar ile dünyadaki nesnelere arasında birebir bağıntı bulunmalıdır. Dilin dünyayı temsil edebilmesi için dil ile dünyanın belirli bir yapıyı paylaşmaları gerekir. Anlamı olanaklı kılan da bu iki yapının aynılığıdır. Bu yapı, Wittgenstein'in önermenin mantıksal biçimi dediği bir şeydir. Bir önermenin mantıksal biçimi, önermenin anlamlı olmasını olanaklı kılan bir yapıyı serimler. Bu yapı, kendisini dilde gösterir. Wittgenstein'in (2000:51) "tümce ancak bir tasarım olması kadarıyla bir şey söyler" önermesi, resim kuramının cümlelerin anlamıyla ve Wittgenstein'in anlam anlayışıyla doğrudan bağlantılıdır.

Cümleye konulan düşünceyi oradan çıkarma işlemine Wittgenstein "iz düşürme" diyor: "Tümcenin duyuşsal algılanabilir imini (ses ya da yazıdaki işaretini, vb.) olanaklı olgu durumunun izdüşümü olarak kullanırız" (Wittgenstein, 2000:27). Önermelerin resim kuramı aynı zamanda düşünce ile de ilgilidir. Bir düşünce anlamlı bir cümle olduğuna göre düşünce, dil olarak görüntüdür.

Wittgenstein, dünya üzerine söylenmiş bir şeyi çözümlediğimizde bunu sözcüklere indirgeyeceğimizi ve tümcenin sözcükleri arasındaki ilişkinin, dünyadaki şeyler arasındaki ilişkiyi karşılayacağını düşünüyor. Wittgenstein'a göre tümce bu yolla dünyayı resmedebilmektedir. Wittgenstein bir önermeyi kağıt üzerindeki haliyle bir resim olarak

kabul etmektedir. Ona göre bir olgunun resminin kime ait olduğunu bilmezsek o resmin temsil ettiği olguyu da bilemeyiz.

Wittgenstein'in ilk döneminde dil ile dünya arasında karşılıklı bir oluş sözkonusudur. Bu ilişki dil yönünde cümle, dünya yönünde ise olgu durumu düzeyindedir. Wittgenstein dildeki cümleye karşılık dünyada olgu bağlamları, temel tümceye karşı ise dünyada olguyu, ad'a karşılık nesneyi koymuştur. Yani Wittgenstein'in sisteminde dil ile dünyanın mantıksal yapıtaşları birebir gözükmemektedir. Bu ilişkiyi şu şekilde şematize edebiliriz:

David Pears, Wittgenstein'in resim kuramını açık ve yeterli görmemektedir. O'na göre, eğer kelimeler bir önermeyi oluşturuyor ve kelimeler de (bir önerme içinde) şeyleri gösteriyorsa, bir önerme de bir olguyu gösterdiğine göre, bir kelimeyle bir önerme arasında fark olmuyor. Eğer

fark varsa, bu nasıl farktır? Yani nasıl oluyor da belirli bir biçimde bir araya koyduğumuz kelimeler dizisinin (önerme) belirli bir tek anlamı oluyor. D. Pears bunu anlamının zor olduğunu söylemektedir. Çünkü bir kelime, dış dünya ile bire-bir bağla bağlıdır. Oysa bir önerme bire-iki bağla bağlıdır (Turgut, 1991:54-55).

David Pears'ın görüşleri kelime ve önerme ayrımına dayanmaktadır. Pears'ın asıl kuşkusu dil ve dünya ilişkisinin gerçekte birbirine ne kadar yakın olduğuna ilişkindir. Çünkü dil, gerçeğin oluştuğu gibi oluşmamıştır. Kelime ve kelimenin dünya da gösterdiği şey, aynı mekanda değildir.

Wittgenstein'a göre cümlenin anlamı, onun bir şey hakkında yaptığı resimdir. Cümle ile resim aynı şeydir. Bir önerme bir şey-durumunun mantıksal resmi olmasına rağmen resmin kendisi şey-durumu değildir. Dilin dünya ile ilişkisinin resmedilebilmesi için dilin dışına çıkılması gerekmektedir. Wittgenstein'a göre insanın böyle bir şansı yoktur. Dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi anlamının yolu onu açıklayan modelin saçmalığını anlamaktan geçmektedir.

Bu resim kuramı ile yalnız dilin değil gerçeğin de sınırı çizilmiştir. Wittgenstein resim kuramına yalnızca atomik önermeleri koyduğu halde TLP'de bu önermelere hiçbir örnek vermemiştir. TLP'de atomik olmayan ve resim kuramının dışında kalan birçok önerme vardır. Wittgenstein'a göre; gösterilebilir olan, söylenemez. Oysa Wittgenstein gösterilebilir olan dil-dünya ilişkisini söylemeye çalışmıştır.

II.4. Mantık – Matematik

"Kişi mantıkta bir dümen çevirse, kendinden başka kimi aldatabilir ki?" (Wittgenstein, 1999:23).

Dilin resimsel gibi görünmeyen alanı, zorunlu doğrular alanı olan mantık ve matematiğin önermeleridir. Wittgenstein'a göre mantık ve matematiğin önermeleri ile olguları betimleyen gündelik önermeler arasında bir yapı farkı vardır. Mantık ile matematiğin önermeleri eşsözler ile denklemlerdir. Denklem aynı anlamı iletmenin başka bir yolu olduğunu dile getirir. Bu tür önermeler dünya üzerine önemli bilgi vermezler. Mantık cümleleri hiçbir şey söylemeyen yinelemelerdir/totolojilerdir. Matematiğin cümleleri de hiçbir düşünce dile getirmeyen sözde cümlelerdir. Bu bakımdan mantık ile matematik arasında bir bağlantı vardır. "Dünyanın, mantığı yinelemelerle gösterdiği mantığını, matematik eşitliklerle gösterir" (Wittgenstein, 2000:151).

Yineleme ve çelişme önermelerinin bileşenlerinin doğruluk değerleri önermelerinin doğruluk değerlerini etkilemez. Totolojik önermeler her koşulda doğru, çelişkili önermeler ise her koşulda yanlışlardır. "Yineleme ve çelişme anlamsızdır. Ama yineleme ve çelişme, saçma değildir; onlar simgeleme aittirler, hem de 'O'ın Aritmetiğin simgelemine ait olması gibi" (Wittgenstein, 2000:81). Yinelemeler saçma değil, anlamsızdırlar. "Bütün evlenmemiş insanlar bekardır" önermesi Wittgenstein'a göre anlamsız bir yinelemedir.

Wittgenstein'a (2000:151) göre "Mantık aşkındır. Mantık bir öğreti değil, dünyanın bir ayna tasarımıdır". Mantıksal tümceler dünyanın yapısını ortaya koyarlar. Adların imler ve temel tümceler anlamlı olduklarını varsayarlar. Bu da onların dünya ile bağlantısıdır. Mantıkla dünya arasındaki bağıntı, nasıl olma sorunu değil bir varolma sorunudur. Mantığın cümleleri çözümleyici tümcelerdir. "Mantığın tümceleri, onları hiçbirşey söylemeyen tümceler içinde biraraya getirerek, tümceler mantıksal niteliklerini

ortaya koyar” (Wittgenstein, 2000:143). Mantığın tümceleri hiçbir olanaklı deney yoluyla çözümlenemez.

Wittgenstein mantıkta hiçbir sınıflandırmanın olamayacağını savunur. Mantıksal işlem imlerinin de noktalama işaretleri olduğunu söyler. Mantıksal işlemler doğruluk içeren önermeler elde etmek için ön koşul oluştururlar. Mantık düşünce yanlışlarını, anlamsızlıkları, çelişkileri düzelten normatif bir disiplindir. Mantığın dışında her şey rastlantıdır. Mantıkta süreç ve sonuç eş değerdir. Bu yüzden de mantıkta beklenmedik yani rastlantısal hiçbir şey yoktur. “Mantığın a priori olması, mantık-dışı düşünülememesine dayanır” (Wittgenstein, 2000:111).

“Tümce imi ve mantıksal yerlemler: Mantıksal yer budur” (Wittgenstein, 2000:43). Mantıksal yerin varoluşu anlamlı cümlenin varoluşuyla sağlanmıştır. Mantıksal uzam bütün, mantıksal yer ise onun parçasıdır. Bağlamına göre “mantıksal alan”, “yer”, “uzam” denilen şey mantığın kendisinden başka bir şey değildir. Wittgenstein fiziksel uzamın karşısında hiçbir resmin, anlamın girmediği mantıksal bir uzamın varlığına inanır.

Mantıksal obje yoktur, ama biçimsel kavramlar vardır. “Biçimsel niteliklerden söz ettiğimiz anlamda, biçimsel kavramlardan da söz edebiliriz” (Wittgenstein, 2000:65). Böylece biçimsel ve sahici kavram ayrımı ortaya çıkmıştır. Wittgenstein’a göre Russell biçimsel kavramı asıl kavram sandığından dolayı bazı paradokslarla karşılaşmıştır.

Wittgenstein, Russell gibi matematiği mantıksal bir yöntem olarak görmektedir: “Matematik mantığın bir yöntemidir” (Wittgenstein, 2000:153). Matematiğin tümceleri eşitliklerdir. Matematiksel objeler varolsaydı, “beş erik yiyorum” cümlesi bir

matematik cümlesi olurdu. Wittgenstein'a göre matematiksel kanıtların nesnelliği geçerli değildir.

Wittgenstein'a göre mantığın ve matematiğin önermeleri dünyaya ilişkin olgusal hiçbir şey söylemeyen ve bilgilendirici olmayan öne sürümlerdir. Buna göre görgül olarak boşurlar ve yalnızca özne ve yüklem özdeşlikleri sağlarlar. Deneyim yoluyla doğrulanamazlar. Geçerli ya da geçersiz oldukları söylenebilir ama gerçek ya da yanlış oldukları söylenemez. "Tasarım ile tasarımı arasında özdeş bir şeyin bulunması gerekir, ki biri ötekinin tasarımı olabilsin" (Wittgenstein, 2000:23). Wittgenstein'a göre bu ortak şey mantıktır. İnsanlar resim dili mantığının sınırları içerisinde kalarak düşünür ve cümle kurarlar. Çünkü Wittgenstein'a göre, dünyanın sınırları resim dilinin mantığının da sınırlarıdır. Yani dilin mantığı dünyayı doldurur.

II.5. Felsefe – Doğa Yasası

Felsefe sorunlarının ortak yanı, onların açık ve seçik olmadığıdır. Wittgenstein'a göre felsefenin işlevi, açıklama etkinliğidir. "Felsefenin amacı düşüncelerin mantıksal açıklığıdır. Felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir. Felsefe, başka türlü sanki bulanık ve kaypak olan düşünceleri, açık kılmalı, keskin olarak sınırlamalıdır" (Wittgenstein, 2000:59). Wittgenstein'ın deyimi ile mutlaka açık yapmak felsefenin amacıdır. Felsefe, düşüncenin mantıksal bir açıklamasını yapar. "Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlamayız, ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunluk soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamıza dayanır" (Wittgenstein, 2000:45). Yani Wittgenstein'a göre felsefe sorunlarının çoğu dilsel sorunlardan

kaynaklanmaktadır. Dil, felsefe sorunlarının çoğunu çözmeye yeterlidir. Böylece Wittgenstein felsefeyi bir dil çözümlemesi olarak ele almıştır.

Wittgenstein felsefeyi doğabilimlerinden ayırır: “Felsefe, doğabilimlerinden biri değildir. (‘Felsefe’ sözcüğü, doğabilimlerinin üstünde ya da altında duran ama yanlarında durmayan birşeyi incelemelidir.)” (Wittgenstein, 2000:57-59). Doğabilimleri⁹ doğru tümcelerin toplamıdır. “Doğru tümcelerin toplamı, toplam doğa bilimidir” (Wittgenstein, 2000:57). Deney cümlesi yani bilimin hiçbir cümlesi a priori¹⁰ değildir. Bir olayın olmasından, başka bir olayın olacağı sonuç olarak çıkartılamaz. “Geleceğin olaylarını, bugünkülerden sonuç olarak çıkaramayız. Nedensel bağlantıya inanç, batıl inançtır. Bir temel tümceden bir başkası çıkarsanamaz. Bütün sonuç çıkarma a priori olup-biter” (Wittgenstein, 2000:91). Wittgenstein olgular arasında zorunlu bağıntı diye bir şey kabul etmez. Ona göre mantığın dışında her şey rastlantıdır.

Doğa yasaları vardır ve bilim de bunları bilir. “Doğa yasası” inancının temeli, doğadaki olaylar arasında zorunlu bağlantılar olduğu kabulüdür. Hume böyle bir yasanın olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre nedensellik yasasının bizde bir izlenimi yoktur, bize alışkanlıktan dolayı böyle bir bağlantı varmış gibi görünür. Kant’a göre de doğanın kendisinde böyle bir zorunlu bağıntı yoktur. Bu bağıntıyı bizim anlama yetimiz doğaya buyurur. Wittgenstein ise Hume ile Kant arasında bir yeredir. “Herhangi bir olgu durumunun varoluşundan, ondan tümüyle farklı başka bir olgu durumunun varoluşu hiçbir

⁹ Doğabilimleri: Kültür bilimlerinden ayrılan, nedensellik yasasına dayanan doğa araştırmalarına yönelik bilimler (Akarsu, 1994: 57).

¹⁰ A. priori: Önsel. Deneyden bağımsız olan, ama deneyle bilincine varılabilen bilgi (Akarsu, 1994 : 24, 141-142).

şekilde sonuç olarak çıkarılamaz. Böyle bir sonuç çıkarmayı haklandırabilecek bir nedensel bağlantı, yoktur” (Wittgenstein, 2000: 91).

Wittgenstein nedensellik yasasını bir yasanın biçimi olarak kabul eder. “ ‘Nedensellik yasası’ – bu bir cins adıdır. Nasıl mekanikte, diyelim, En Küçük yasaları varsa-örneğin En Küçük Etki, gibi - fizikte de nedensellik yasaları, nedensellik biçiminde yasalar vardır” (Wittgenstein, 2000:155). “Hertz’in dilegetiriş tarzıyla şöyle denebilirdi: Yalnızca yasalı bağlamlar düşünülebilir” (Wittgenstein, 2000:159). Yani yasa değil, yasal bağıntılar düşünülebilir. Böylece Wittgenstein doğada yasa olduğunu söylememekle birlikte bir mantıksal biçimin olanağını ileri sürmektedir.

Wittgenstein’a göre, “artık gerçekten en yalın bir durumun ortaya çıkacağına inanmak için hiçbir nedenin bulunmadığı açıktır. Yarın güneşin doğacağı bir varsayımdır; bunun anlamı: güneşin doğup doğmayacağını bilemeyiz. Başka bir şey gerçekleştiği için bir şeyin gerçekleşmesi gerektiğini belirleyen bir zorunluluk yoktur. Sadece mantıksal bir zorunluluk vardır (Albrecht, 1986:146).

II.6. Dünyanın Dışı: Ben, Etik-Estetik, Tanrı

"Doğaüstünü ancak doğaüstü olan dilegetirebilir"

(Wittgenstein, 1999:13).

Wittgenstein dünyanın içi ve dışı olduğuna inanıyor. Sürekli dünyanın sınırlarından söz etmektedir. Biz bu bölümde Wittgenstein’ın bu sınırın dışında, yani dünyanın dışında bıraktığı şeyleri inceleyeceğiz. Wittgenstein din, ahlak ve metafizik önermeleri resim kuramının bir sonucu olarak dilin dışında bırakmıştır. Wittgenstein’ın dünyanın dışına çıkardığı şeyleri üç grup halinde toplayabiliriz:

1- Metafizik¹¹ Ben, ahlak ve estetik dünyanın anlamı gibi dile getirilemeyip kendilerini gösteren şeyler.

2- Nasıl olduğu söylenen ama kendisini göstermeyen Tanrı.

3- Bir şeyi dile getirmeyen, kendisini gösteren geleneksel mantık.

Wittgenstein'in bunları dünyanın dışına çıkartmasını Viyana Çevresi'nin dili metafizik artıklardan temizleme çabasına benzetebiliriz. "Bazen bir dilegetiriş dilden çıkarılıp temizleyiciye gönderilmeli - ancak bundan sonra yeniden dolaşıma sokulabilir" (Wittgenstein, 1999:33).

Wittgenstein'a göre doğabilimi tümceleri söylenebilir olandır. Empirik dünyanın dışında kalan, önermelere dökemediğimiz şeyler dilde ifade edilemez. Mistik metafizikle ilgili düşünceler vardır ama, dilde ifade edilemezler. Bunlar ancak var olduklarını hissettirirler. "Gösterilebilir olan, söylenemez" (Wittgenstein, 2000:61). Wittgenstein'in düşüncelerinin son sözünü oluşturan bu şey, gösterme ile söyleme arasındaki diyalektiktir. Mantıksal form, dilin dünya ile bağlantısını olanaklı kılan bir çeşit "şema" gibi işlev gördüğünden, dil ile dünya arasındaki ilişki söylenemez. Bu, Wittgenstein'in Russell'ın tipler teorisine¹² sürekli karşı çıkmasının da gerekçesini

¹¹ Metafizik: Fizikötesi. Varlığın osn temelleri, özü ve anlamı üzerine öğretiler (Akarsu, 1994 : 81, 128).

¹² Tipler teorisi: Bertrand Russell tarafından 1. Yükleme ya da sınıf ve 2. Bir yüklemlemin yüklemli kavramları temele alınarak geliştirilen ve yüklemlemin farklı türleri olduğunu, farklı düzeylerde analiz edilebileceğini dile getiren teori. Bu teoriye göre bir yüklem bireysel şeylere uygulanır, bireyler hakkında tasdik edilir; bun a rağmen, bir yüklemlemin yüklemli, sözkonusu yüklemlemin sahip olan bireysel varlıkların kendilerine değil de; bireysel varlıkların yüklemleminde uygulanır (Cevizci, 2000: 336).

oluşturur. Genel olarak Wittgenstein'in "gösterme" kavramını, Russell'ın tipler teorisine karşılıklıla geliştirdiği söylenmektedir.

Dilde ifade edilemeyen düşünceler için Wittgenstein bir şey önermez ve susmayı tercih eder. Dilde söylenen şeyler varolan şeylerdir. Wittgenstein'in söylenemeyen öğretisinin temelini oluşturan özellik, dilin dünya ile olan ilişkisi üzerine bir şeyin söylenemeyeceğidir. Fakat Wittgenstein Tractatus'ta üzerine konuşulamayacak olan dil dünya bağlantısını dil ile söylemeye kalkmıştır. Kendisi de bu kitaptaki tümcelerinin saçma olduğunu kabul etmiştir. "Benim tümcelerim şu yolla açılmayıcıdır ki, beni anlayan, sonunda bunların saçma olduklarını görür - onlarla - onlara tırmanarak - onların üstüne çıktığında" (Wittgenstein, 2000:171). TLP'nin son cümlesi "üzerine konuşulamayan konusunda susmalı" buyruğudur. Bunun anlamı, söylenebilir olandan başka bir şey söylemek anlamsızdır, bunu yapmak metafizik yapmak olur.

Wittgenstein TLP'yi yazarken dostu Engelmann, Uhland'ın "Kont Eberhard'ın Akdikeni" adlı şiirini gönderir. Bu şiir üzerine Wittgenstein dostuna şöyle yazar (9.4.17): - "Uhland'ın şiiri gerçekten muhteşem. Şöyle: Kişi dilegelmeyeni dilegetirmeye çalışmayınca, hiçbirşey yitirilmiş olmaz. Tersine, dilegelmeyen – dilegelmemiş biçimiyle – dilegetirilenin içinde kapsanır, korunur" (Wittgenstein, 1999 : 45). Söylenemeyecek şeylerin üstünde konuşmamak gerekir derken Wittgenstein, Frege'ci bir geleneği izlemekte ve Tractatus'un ontolojisini bir nesnel ontoloji olarak betimlemektedir.

Wittgenstein, dünyayı anlamak için onun dışına çıkmak ve dünyaya dışardan bakmak gerektiğini düşünmektedir. Wittgenstein kendisinin de diğer herkes gibi bu dünyanın içinde olduğunun farkındadır. Peki o zaman kim dünyayı karşısına alacaktır? Bu

sorunun yanıtı “Ben”dir. Yani dünya “Ben”in karşısındadır. Demek ki Wittgenstein’da iki farklı ben anlayışı vardır. Bunlardan biri psikolojik anlamda bir bendir. Yani bu ben, empirik bir ben olup, herhangi bir sorunsal yanı yoktur. Bu anlamdaki ben insan vücudunun taşıdığı bir şeydir ve bu nedenle de dünyanın içindedir. Diğer “Ben” ise felsefi - metafizik bir bendir. Bu “Ben” metafizik öznedir ve asıl sorunsal olan “Ben” dir. Wittgenstein’a göre “Ben” insan değildir ve doğaötesi bir öznedir. “Ben” dünyanın bir bölümü değil, dünyanın sınırır. “Düşünen, tasarımıyan özne, yoktur. Özne dünyada değildir; dünyanın sınırlarından biridir.. Dünyanın içinde nerede rastlanabilir ki, doğaötesi bir özneye?” (Wittgenstein, 2000:133). Bu önermelerle Wittgenstein metafizik özne olan “Ben”in dünyanın içinde olmadığını belirtiyor. Bu durumu da göz ile görüş alanı arasındaki ilişkiye benzetiyor. Bu ilişkide biz gözü hiçbir zaman göremeyiz.

İyi ve kötü de ilk olarak, bu dünyaya ait olmayan bu özne sayesinde ortaya çıkar. Buna göre de öznenin iyi ve kötü yüklemeleri dünyadaki özellikler değildir. “İyi ile kötü esasında yalnızca Bendir, dünya değil” (Soykan, 1995:233). Wittgenstein’a (2000) göre; “Ben, felsefeye, ‘dünyanın benim dünyam olması’yla girer”.

Soykan’a (1995) göre Wittgenstein kendini, bütün varlığını seyire bırakma ve herşeye kayıtsız kalmayı “zamansızlık” olarak adlandırmaktadır. Böyle bir zamansızlıktaki bakışın da öncesiz – sonrasız bir bakış olduğunu öne sürmektedir. Bu da insanı dünyanın dışına götürüyor ve insan “bu benim dünyam” diyebiliyor. Böylece empirik ben, “Ben” olmuş oluyor. Wittgenstein’da karşımıza çıkan bu iki ayrı ben anlayışının birbiriyle bağıntısı olduğunu ileri sürebiliriz. Wittgenstein’a göre bu bağıntı, sanat ile ahlak arasındaki bağıntıdır.

“Ben” ile dünya arasında da birbiriyle örtüşen bir bağlantı vardır. Bu dünya, “benim dünyam”dır. Empirik ben ile dünya arasındaki bağlantı ise bundan farklıdır. Empirik benle bağlantısı olan dünya, olgular dünyasıdır ve bu dünya herkesin dünyasıdır. Yani “Ben” tarafından kurulan “benim dünyam” değildir. Bu söylediklerimize dayanarak “Ben” in küçük bir evren olduğunu ileri sürebiliriz. Bunu da Tractatus’daki Wittgenstein’in şu önermesiyle destekleyebiliriz: “Ben dünyamım. (Küçük evren)”. Demek ki Wittgenstein’da “Ben”, insanın kendi dünyası ile aynı şey demektir. Yani “Ben”, Albrecht’in (1986:145) belirttiği gibi; “olanaklı dünyaların mantıksal uzamını diliyle saptayan transendental özneyi belirtmektedir.”

Wittgenstein’a göre “Dünyanın anlamı, dışında yatsa gerek Dünyanın içinde herşey nasılsa öyledir, herşey nasıl olup -bitiyorsa öyle olup- biter; içinde hiçbir değer yoktur-olsaydı bile, hiçbir değer taşımazdı” (Wittgenstein, 2000:165). Yani dünyanın kendisinde anlam ve değer yoktur. Wittgenstein değerden, gereklilikleri anlar. Değerler dışardan gelmekte ve biz onlara olguları eklemekteyiz. Değer dünyanın bir parçası olmadığı için dil, değer üzerine konuşamaz. Bu nedenle ahlaki ve estetik değer yargıları dilin sahici, anlamlı kullanımları sayılmazlar. Yani etik ve estetik yargılar asıl dilin – doğabiliminin dilinin– parçaları değildir. Bu yüzden de etikte hiçbir tümce bulunamaz.

Ahlaki yargılar ile dünya arasında mantıksal bir bağ kurulamadığı için, bu yargılar anlamsızdırlar. Ahlaki yargıların dünyada karşılıkları olamayacağı için bu yargılar dilin dışındadırlar. Çünkü dilin işlevi, olguları resmetmektir. “Dilediğimiz herşey olup – bitseydi bile, bu, gene de, sonraki, kaderin bir lütfu olurdu, çünkü dünya ile istem arasında hiçbir mantıksal bağ yoktur ki, böyle bir şeyin olmasını sağlayabilsin, ve varsayılan fiziksel bağda, yeniden, istemimize bağlı olamazdı” (Wittgenstein, 2000:163). Yani ahlak ile

olgular arasında mantıksal bir bağ yoktur. Etik yaşantı, olgular dünyasının ve bağımsız bir “Ben”in varlığı karşısında duyulan hayrettir. Bu, estetik yaşantıda da ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle etik ve estetik birdir: “Açık ki, Etik söylenmeğe gelmez. Etik aşkıdır. (Etik ile Estetik birdir)” (Wittgenstein, 2000: 165).

Wittgenstein’a göre sanat bir ifadedir. “Sanat yapıtı sub specie aeternitatis¹³ görülmüş objedir” (Soykan, 1995:325). İyi yaşam öncesiz-sonrasız bakımdan görülmüş dünyadır. Bu da etik ile sanat arasındaki bağıntıdır. Etik ve Estetik aracılığıyla olguların bağımsız dünyası ile insanın bağımsız varlığı arasında uyumlu, tözsel olmayan mistik bir bağ vardır.

Wittgenstein (2000:169) gizemli olanı, insanoğlunun yanıt veremeyeceği yaşamın anlamı sorununa bağlamaktadır: “Öyle bir duygumuz vardır ki, bütün olanaklı bilimsel sorular yanıtlandığında bile, yaşam sorunlarımıza daha hiç dokunulmamıştır. Tabii o zaman da hiçbir soru kalmamıştır, yanıt da tam budur. Yaşam sorununun çözümü, bu sorunun yok olmasında görülür” Bu nedenle Wittgenstein etik’i Kant’çı anlamda, aşkın olarak nitelendirir.

“Dünyanın nasıl olduğu değildir gizemli olan; olduğudur” (Wittgenstein, 2000: 169). Yani gizemli olan, dünyanın varolmasıdır. Gizemli olan, akıldışı alandaki tüm adlar gibi anlamı olmayan bir adı temsil etmektedir. Wittgenstein’a göre sorulabilen her soru

¹³ Sup specie aeternitas: Spinoza’da geçen ve Tanrı için kullanılan Latince bir deyim olarak, şeyleri hep birden,ezeli-ebedi bir bakış açısından kavrama, geçmiş ya da geleceği dikkate almadan tümünden tek bir düşüncede bilme tarzı; dünyaya ilişkin doğruları zorunlu doğrular olarak sunan ve dünyaya dair upuygun bir kavrayış sağlayan biliş türü (Cevizci, 2000: 314).

aynı şekilde yanıtlanabilir de. Bu nedenle gizem yoktur. Ama dile getirilemeyen, kendisini gösteren gizemli olan vardır.

Wittgenstein'a göre Tanrı, her şeyin ne olduğudur. "Dünyanın nasıl olduğu, yüksek olan için hiç farketmez. Tanrı kendisini dünyanın içinde açığa vurmaz" (Wittgenstein, 2000:169). Yani aşkın olan dünyanın nasıl olduğuna kayıtsızdır. Tanrı, mantık gibi dünyanın dışındadır. Eğer Tanrı kendisini dünyanın içinde ortaya çıkarsaydı o zaman Tanrı dünyanın içindeki şeylerden biri olurdu. Bu yüzden Tanrı kendisini dünya içinde açığa vurmaz. Wittgenstein'ın Tanrı anlayışı varlık bilimsel olduğu kadar, bilgi bilimsel bir anlayışa da dayanmaktadır.

Wittgenstein, dünyanın içine sokmadığı, ama ahlakla, ahlaki iyi ile, vicdanın sesiyle dünyaya dolaylı da olsa getirdiği Tanrı'yı, aynı şekilde, dünyaya gölge etmeyle, sanatın ereği güzel'le ve her ikisinde de aynı olan sub specie aeternitatis bakışla dünyaya indirir! Ahlak ile estetik, böylece ikisi bir olarak Tanrı'nın teminatıyla var olur; tıpkı dünyanın var olması gibi (Soykan, 1995:35).

Wittgenstein, bütün hayatı boyunca kişisel olarak hesap vermek zorunda olduğu bir ahlaki Tanrı'nın varlığına inanmıştı. Buna karşılık onun Tanrı'sı, Hristiyan imanının Tanrı'sı değildir ve o, pozitif bir dinin imanına düşünerek bağlanma anlamında, inanan bir kişidir (Greisch, 1999:23).

Wittgenstein, metafiziksel ya da gizemli bir düşüncenin, sözcüklerde anlatılmasa da, "gerçek olup olmadığı bilinmeksizin" duyumsanabilecek olduğunu ileri sürerek sorunu açık bırakmıştır.

II.7. Tractatus'un Değerlendirilmesi

Wittgenstein Tractatus'la tüm felsefi sorunları çözdüğüne inanmış ve bu yüzden bir süre felsefeyle uğraşmayı bırakmıştır.

TLP'nin Wittgenstein'ca içerikli olarak sunulan dil ve dünyanın ilişkisini betimlediği temel kuramının açıklanışında iki önemli husus vardır: 1- Bu yapıt, çözümleyici bir amaç gütmektedir. ve 2- Temel ve yalın olan bir düzey ile bu temele doğruluk fonksiyonları üzerinden çözümlenen bir bileşikler düzeyinin arasında önemli bir ayrım çizer (Bozkurt, 1995:240).

Wittgenstein'ın TLP'sinde beş cümle türü ortaya çıkmıştır. Bunlar:

- 1- Dünya ile ilgili cümleler: Bunlar dünyayı resmeden önermelerdir.
- 2- Mantıksal-Matematiksel cümleler: Bunlar doğrulukları ve yanlışlıkları kendilerinden çıkan önermelerdir.
- 3- Olasılık cümleleri: Bunlar tahminlerdir.
- 4- Bilim yasalarını dile getiren cümleler: Bunlar bilim cümlelerinden ayrı cümlelerdir.
- 5- Metafizik cümleler: Mantıksal ve dünya ile ilgili cümlelerin karıştırılmasından meydana gelmişlerdir. Bunlar anlamsız, saçmadırlar.

TLP'ye yapılan eleştirilerin çoğu Wittgenstein'in mistik ve transsendental şeyler hakkında söyledikleri ile ilgilidir. Wittgenstein TLP'de dilin ve dünyanın sınırlarını çizmeye çalışmış, böylece "söylenebilir olan"ın dışına çıkmıştır.

Quinton (1970), Wittgenstein'in içine düştüğü en büyük saçmalığın, mistik transsendental bir temele dayanan moral ve din hakkındaki görüşleri olduğunu belirtir. Ona göre Wittgenstein felsefesinde mistik ve transsendental şeyleri abartmalı bir biçimde ayırmıştır. Magee (1985) de Wittgenstein'in kuramını, dilin sanattaki kullanımlarının açıklanmasına hiçbir yer tanımadığı ve çok sınırlı olduğu için eleştirmiştir.

İleride göreceğimiz gibi Wittgenstein, daha sonraki yapıtlarında bazı görüşlerini değiştirmiş ve dilde sınırlandırmayı kaldırmıştır. Dil-oyunu kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu dil oyunları tek biçimli değildir ve dilin TLP'deki gibi sınırları yoktur. Yine de dil oyunlarında kurallar vardır ve dili belirleyen de bu kurallardır. Şimdi Wittgenstein'in son dönemdeki görüşlerinin yer aldığı Felsefi Soruşturmalar adlı yapıtını yakından inceleyelim.

III. BÖLÜM: FELSEFİ SORUŞTURMALAR'DA DİLİN ANLAMI

“Sözceleri dilin sentaktik karakterini vurgulayarak evrensel bir mantık dili içinde açıklamaktan ibaret olan bir pratiğe ve dilin pragmatik karakterini vurgulayarak gündelik dili betimleme konusu yapan analitik bir uygulamaya geçiş hareketini 1930’lu yıllarda başlatan kişi, büyük oranda Wittgenstein’dir” (Rossi, 2001:41). Wittgenstein Tractatus’la, birinci kuşak analitik filozoflar üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. “Philosophical-Investigations”la da Oxford’un analitik filozofları üzerinde etkili olmuştur.

Tractatus’tan sonra Wittgenstein, felsefe sorunlarını çözdüğüne inanarak felsefeye bir süre ara vermiştir. Bu süre zarfında bir köyde ilkokul öğretmenliği yapıp, daha sonra kardeşinin yaptırdığı evin yapı işinde çalışmıştır. Bu uğraşılardan sonra Viyana Çevresini oluşturacak bazı önemli kişilerle konuşmalar yapması felsefeye yeniden ilgi duymasına yol açmıştır. Sonunda Wittgenstein TLP’deki fikirlerinin çoğunda yanıldığını ve felsefe ile olan işinin bitmediğini fark etmiştir.

Tractatus ileriye götürülebilecek bir kitap değildir. Bu nedenle Wittgenstein kendine yeni bir yol açmak zorundaydı. Bu yeni yolu ve TLP’deki yolunu PI’da şöyle karşılaştırır : “Biz, hiçbir sürtünmenin olmadığı kaygan buza ulaştık ve öyleyse belirli bir anlamda bu koşullar idealdir ancak tam da bu nedenle yürüyemeyiz de. Biz yürümek isteriz: Öyleyse sürtünme gerekir. Pürüzlü zemine geri dönün” (Wittgenstein, 2000:72). “Wittgenstein düşüncesinde, Heidegger düşüncesinin meşhur dönemeci mutatis mutandise çok benzeyen bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Fakat bu dönemeç, TLP’de gerçekleşmiş düşünme biçimini tamamen geçersiz kılmaz” (Greisch,1999:69).

“Philosophical Investigations” genel olarak Wittgenstein’in ikinci dönem düşüncelerini içeren bir yapıttır. Bu yapıtında Wittgenstein “söylenemez” kavramından vazgeçmiştir. PI, TLP’de yer alan bir önermenin tek bir biçimi olduğu, her önermenin belli bir anlam taşıdığı, dilin ve gerçekliğin yalın öğelerden oluştuğu görüşlerini yadsımaktadır.

Bu dönemde “dil-oyunları” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram daha önce “Okuma Notları”nda da ortaya konmuştur. Bu dönemde de temel soru “bir sözcüğün anlamı nedir” sorusudur. Bu soru Blue Book’un da ilk cümlesidir. Anlamın kendisinde arandığı şey, Tractatus’ta gerçeklik; Soruşturmalar’da ise yaşama biçimleri içerisindeki insan etkinliğidir. Bu farklılık, genelde transsendental (aşkın) bir semantikten, doğalcı bir semantiğe geçiş anlamına gelmektedir.

Wittgenstein PI’da devamlı soru sormakta, bunlardan bir kaçını cevaplandırmaktadır. Çoğu kez de soruya soru ile cevap vermektedir. Soruşturmalarda bir konu hakkındaki fikirler paragraf halinde belirtilmiş ve bu paragraflar numaralandırılmıştır. Fakat ele alınan konular düzenli olmayıp, bir fikirden diğerine atlanmıştır. Wittgenstein PI’nın önsözünde şöyle der:

Aşağıda yayınladığım düşünceler beni son altı yıldır uğraştıran felsefi soruşturmaların tortularıdır. Onlar bir çok konu ile ilgilidirler: Anlam, anlama, önerme, mantık kavramları, matematiğin temelleri, bilinç durumları ve diğerleri.. Tüm bu düşünceleri işaretler, kısa paragraflar olarak kaydettim. Bazen aynı konuya ilişkin oldukça uzun bir dizilişle bazen de bir konudan diğerine atlayan ani bir değişimle (Wittgenstein, 2000:7).

Felsefi Soruşturmalar iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm Tractatus’a karşı, anlam kuramı ve dilin kullanım biçimleriyle ilgilidir. İkinci bölüm dil açısından bazı

felsefe sorunlarını ele almaktadır. Bizim üzerinde duracağımız bölüm, birinci bölümdür. Çünkü konumuzun temelini oluşturan “anlam” konusu bu bölümde ele alınmaktadır.

Wittgenstein Tractatus’u yayınladığı zaman “resim kuramının” büyümesine kapılmıştı. Sonradan bu kuramın yanlış olduğunu anlamış ve Felsefi Soruşturmalar’ın da büyük bir bölümünü kendi önceki öğretilerinin eleştirilmesi biçiminde yazmıştır. Kitabın yaklaşık 1/4’ ü, sözcüklerin özünde yalnızca adlar olduğu düşüncesini eleştirmeye yöneliktir. Buradaki görüş, adların kullanılmasının yalnızca bir dil-oyunu olduğudur. Yani buradaki sav, adlandırmanın temel bir önceliğinin olmadığıdır. Buradan hareketle Wittgenstein, en son yalın nesnelere bulunduğu yolundaki kendi önceki görüşünü eleştirir. Bunların sonucu olarak da, dili kendi kafamızda salt akıl yürüterek yapısını bulabileceğimiz bir çeşit neliğe olarak değil, herkese açık bir toplumsal gerçeklik olarak görmeye başlar. Wittgenstein’in sonraki görüşünün en önemli özelliği de budur; yani dili özünde kamusal ya da toplumsal bir fenomen olarak görmesidir. “Feyerabend, İncelemeler’in esas olarak Tractatus’un temel düşüncelerinin çeşitli somut sorunlara uygulanmasını içerdiğini belirtir. Biricik fark, Tractatus’un teorik arka planını oluşturan doğa bilimlerinin dili yerine, burada dil oyunlarının kullanılmasıdır. Her iki döneminde Wittgenstein’in irdelediği soru, bir cümlenin nasıl anlamlı olduğudur” (Altuğ, 2001:150).

PI’da dil tek bir kurama girmez ve dilin sınırı da çizilmemiştir. Anlamın ve anlamsızlığın bir ölçüsü de verilmemiştir. Çünkü anlamlılık veya anlamsızlık yerine göre yani kullanıldığı bağlama göre değişmektedir. Bu dönemde çözümlemenin yerini betimleme alır. Sözcüğün anlamı, onun kullanımı olarak anlaşılır; günlük dil esas alınır. “Dil oyunu”, “aile benzerlikleri”, “uzlaşım”, “yaşam biçimi (hayat formu)” gibi temel kavramlar ortaya çıkar.

III. 1. Dilin Kullanımı Olarak Anlam

Tractatus'ta dil, katı bir mantıksal öz; nüfuz edici bir çözümleme ile aydınlatılabilecek tümel bir biçim olarak tasarlanıyordu. Felsefi Soruşturmalar'da dil, canlı, dizgesiz, çok biçimli işleyen bir uzlaşımlar dizisi olarak görülmektedir.

Wittgenstein Tractatus'ta atomsal önermeler üzerinde duruyordu. Bu önermelerin tek ve belirli bir anlamı vardır. Sözcüğün işlevinin tek olduğu gibi, önermenin anlamı da tekti. Yorum isteyen ahlak, estetik ve metafizik önermeler, önerme sayılmıyordu. Bu resim kuramı çerçevesinde birçok ifade dilin dışında kalıyordu. Bu tutum insan düşüncesinin doğasına aykırı düşüyordu. Çünkü Tractatus'ta dil o kadar somutlaşmış ve sınırlanmıştı ki, yaşam bunun dışında kalmıştı.

Wittgenstein Tractatus'tan sonraki yapıtlarında, dilin çok yönlü ve karmaşık olduğuna dikkat çekmektedir. Dil, bir resim ve model değildir. Dile hiç girmeyen eylemler, mimikler, emirler ve şakalar vardır. Sürekli dilin sayısız kullanım biçimleriyle karşılaşmaktayız. Bu nedenle de dil, çok yönlü karmaşık bir şeydir. Wittgenstein PI'da anlam sorununu yeniden ele almaktadır. Wittgenstein'da bir sözcüğün anlamı, nesnel gerçekliğe ait bilgi sürecinde gördüğü işlev tarafından değil, katıldığı dil oyunu tarafından belirlenmektedir.

Bir sözcüğün varolan bir şeyin adı olarak bir anlama sahip olduğu yolunda yerleşik bir görüş vardır. Bu görüşe göre, bir sözcük herhangi bir şeyi simgeler ve kelimenin anlamının ne olduğunu söyler. Örneğin "elma" sözcüğü, elma ağacında yetişen bir meyvenin adıdır ve bu meyve, elma kelimesinin anlamıdır. Aynı yolla "kırmızı"

sözcüğü de çeşitli yerlerde gördüğümüz “kırmızı renk”i simgeler. “beş kırmızı elma”yı anlatmak “kırmızı elma”yı anlatmaktan daha güçtür. Ben elmayı ve kırmızı rengi gösterebilirim, fakat beş (5) rakamına işaret edemem. Wittgenstein’ a göre “beş sözcüğünün anlamı nedir” şeklinde bir soru sormak yanlıştır. Wittgenstein’in PI’da verdiği satıcı örneğinde; satıcı birden beşe kadar sayıyor ve her bir numara için bir elma alıyor, beşe vardığında da duruyor. Böylece “beş kırmızı elma”yı anlamış oluyor. Wittgenstein’a göre burada yapılan şey, “beş” sözcüğünün nasıl kullanıldığının öğrenilmesidir; “beş” sözcüğünün anlamının ne olduğunun değil. Anlamın sözcüğün temsil ettiği nesne olduğu yolundaki anlam açıklamasını Wittgenstein, yalnızca adlar üzerinde yoğunlaşmasından ve adlardan farklı biçimde kullanılan sözcük türlerini göz ardı etmesinden dolayı kabul etmez.

Biz genelde farklı sözcük türlerini aynı sayma eğilimindeyizdir. Biçimsel benzerlik, bazen işlevsel ayrımı örtebilmektedir. Wittgenstein, dilin edimsel biçiminin bizim felsefi öngereklerimize uymadığını belirtmektedir: “Edimsel dili ne kadar dar ele alırsak onunla bizim gereksinimimiz arasındaki çatışma o kadar keskin hale gelir” (Wittgenstein, 2000:72).

Wittgenstein ilk döneminde aynılık ve birlik arıyordu. Şimdi ise farklılık ve çoğulluk arayışı içindedir. Ad ile nesne arasındaki karşılıklı ilişkiyi ele alır. PI’da adın taşıyıcısı ile adın gösterimi arasında kesin bir ayrım yapar. “Anlam sözcüğünün, eğer, sözcüğe ‘karşılık gelen’ şeyi imlemek için kullanılıyorsa kural dışı kullanıldığını belirtmek önemlidir. Yani bu bir ad’ın anlamını anlamın taşıyıcısı ile karıştırmaktır” (Wittgenstein, 2000:35). Sözcüğe karşılık gelen şey, sözcüğün anlamı değil, sözcüğün taşıyıcısıdır. Gösterme ile tanımda (ostensive definition) ve Tractatus’ta bir adın taşıyıcısı ile adın anlamı birbirine karıştırılmıştır. Wittgenstein’a göre, bir adın anlamı, adın taşıyıcısına

uygulanan ve onun kimliğini belirlememizi sağlayan çeşitli betimlemelerle verilir. Gösterme ile tanım, sözcüğün anlamını, sözcüğün dil içindeki rolü belli olduğunda açıklar.

Wittgenstein şöyle der: “Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımınıdır” (Wittgenstein, 2000:36). Eğer kullanımı öğrenmişsen, anlamını da öğrenmişsindir. Shibles (1969) kelimenin adının aynı zamanda onun anlamı olmadığını özel adlarda açıkça belli olduğunu vurgulamıştır. Örneğin; “Peter” özel bir isimdir. Bir kişi “Peter”in anlamını bilemeyebilir. Peter öldüğünde o ismi taşıyan kişi ölmüştür, kelimenin anlamı değil. Özel adların taşıyıcıları yaşar ve ölür, anlamları değil. Wittgenstein da bunu şu şekilde dile getirmiştir: “Bay N.N. öldüğünde ad’ın taşıyıcısının öldüğü söylenir, anlamının değil. Böyle söylemek saçma olur, zira eğer ad anlam taşımayı sürdürmezse ‘Bay N.N. öldü’ demenin bir anlamı olmaz” (Wittgenstein, 2000:35).

Adın gerçeklikte karşılığı olduğu nesne ya da kişi adın taşıyıcısıdır. Sözü gösterimini de anlamını da onun kullanımında bulabiliriz. Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımınıdır ve bir adın gösterimi de bazen onun taşıyıcısının gösterilmesi yoluyla açıklanır. Örneğin ben “Ayşe fakirdir” dediğimde bu adı kullanmam aynı zamanda bu adın gösterimidir. Ama ben “Ayşe” deyip, el-kol hareketleriyle birini gösterdiğim zaman o adı açıklamış olurum.

Sözcükte asıl olan şey: onun anlamı, gösterimidir. Wittgenstein adın gösterimi ile taşıyıcısı arasında ayrım yapmıştır. Russell’ı da bu ayrımı görmediği için eleştirmiştir. Wittgenstein “bu tümceye, bir araç olarak ve anlamına da onun gördüğü iş olarak bakın” demektedir. Bir cümleyi anlamak, onun yerine başka bir cümleyi koyabilmektir. Wittgenstein’a göre cümleyi ne zaman anlarız sorusu felsefi bir soru olmamalıdır. Çünkü

ona göre burada söz konusu olan dil değil, bilinç edimidir. Bir cümleyi anlamak, bazen onu el-kol hareketiyle anlatmakla olur. Bazen de bir el-kol hareketi cümleye aktarılır. Böylece sözün, cümlelerin ve işaretin kullanımı ile anlamı aynı görülür. “Wittgenstein doğal işaretleri ‘anlam-kullanım’ kavramı dışında tutar. Wittgenstein’a göre ‘Çince cümleleri nasıl anlamıyorsak, Çinlilerin el kol hareketleri de sözcükler gibi uzlaşımaya dayalıdır ve anlamları vardır. Biz o uzlaşımı bilmediğimiz için hareketleri anlayamayız’ ” (Soykan, 1995:86).

Soykan (1995) Wittgenstein’ın, anlamın işarete içkin olduğunu savlayan gizemli- metafizik bir anlayışı da reddettiğini belirtir. Bunun gibi Wittgenstein “kullanım” kavramını, sözün belli koşullarda dile getirilişinin düzenlenişi biçiminde anlaşılacak bir terim olarak da kabul etmez.

Tractatus’ta nesnelere adları olduğunda önermeler anlamlıydı ve dil, dünyayı dile getirirdi. Tractatus’ta bir kelime anlamlı ise ve yalnızca bu taktirde, o bir ad’dır. Felsefi Soruşturmalarda ise bir kelime bir ad değildir, fakat o kelime sayısız diğer tarzlarda kullanılabilir.

Wittgenstein PI’da yeni bir anlam teorisi geliştirir. Bu teoriye göre anlam verme, kullanımdır. Bu yeni anlam teorisi; anlam verme kullanımdır (meaning is use) şeklinde özetlenebilir. Wittgenstein’ın satranç oyunu benzetmesi bu teoriyi iyi açıklar: Dış görünüşü ne olursa olsun; bir satranç taşının anlamını anlamak için onun şeklini “şu fil”, “şu kale”, “şu vezir” vs. diyerek tanımaktan daha fazla bir şey gerekir. Bunun için oyunun kurallarını bilmemiz gerekmektedir. Satranç oyununun kuralları göz önüne getirildiğinde kalenin ne olduğunu, gerçekleştirebildiği hareketlerin bütünü belirler. Aynı piyon dama

oyununda olduğu gibi farklı oyunlarda da rol oynayabilir. Ancak her oyundaki işlevi, dolayısıyla anlamı farklıdır.

Anlam için kullanılan iki benzetme – resim kuramı ve kullanım bağlamı – arasındaki farkı belirtmek Wittgenstein’in PI’daki felsefe görüşüne yaklaşmanın en kolay yoludur. Wittgenstein’in ilk dönemdeki felsefe görüşünde anlamlandırma, bir resmetme ilişkisi bağlamında görülüyordu. PI’da ise, kullanılan bir alet olarak görülüyor: Bir dile getirişin anlamı, onun olanaklı kullanışlarının toplamıdır.

İkinci dönemde Wittgenstein dili, dünyanın bir resmi olarak değil, tam tersi, dünyanın kendisi aracılığı ile anlaşıldığı bir araç olarak görmeye başlamıştır. Yani dil, belirli yaşam biçimleri sonunda ortaya çıkan uyulaşmlarla içiçe oluşmaktadır ve ancak o yaşam biçimleriyle beraber düşünülduğünde bir anlam ifade etmektedir (Demir, 1997:50).

İki oyuna ait ortak bir özellik derlersek, bunun oyunlar çokluğunun başka bazı yerlerinde bulunmadığını görürüz. Böylece anlam, serbest kalmış olur. “Böylece, söylem biçimlerinin katı bir hiyerarşisini kurma girişimi (Tractatus), yerini dil oyunlarının yan yanallığı / eşdeğerliliği düşüncesine bırakır. Belli bir dil biçiminin (‘olgusal söylem’) merkezi hatta biricik konumu yıkılır. Olgusal söylemin egemenliği altındaki anlam serbest bırakılır” (Altuğ, 2001:159). Yine Altuğ (2001) anlam alanını farklı ve özerk dil kullanımlarının tikel sınırlarının belirlediğini söylemiştir. Anlamın kullanım ile özdeş kılınması durumunda ortaya dilsel belirsizlik çıkacağını ve bunun da anlam çoğunluğu olarak değer kazanacağını vurgulamaktadır.

Dilin sınırları, edimsel dil kullanımı bağlamında ve “yaşama biçimleri” kavramına başvurularak araştırılmaktadır. Oysa edimsel dil, özel teknik alanlar dışında, mantıksal bir biçimsel dizge tarafından düzenlenmiş değildir. Eğer dil böyle olsaydı, şu

anki işlemlerini bütünüyle yerine getiremezdi. Sözcükler kullanıldıkları edimsel pratik durumlardan yalıtılarak ele alınır ve bir dil-oyununun dışında görülürse, felsefi sorunlar ortaya çıkar. Wittgenstein'a göre, bizi güçlüğe sürükleyen anlam karışıklıkları, dil işini yaptığı zaman ortaya çıkmaz. Sözcükleri dilsel ve dil-dışı bağlamlardan yalıtılmış olarak gördüğümüzde ortaya çıkmaktadır. Bir sözcüğün anlamı, dildeki kullanılışıdır. Bir tümcenin de anlamı, onun uygulanışını gözden geçirerek anlaşılır. Anlam, nesnel bir içerikten yoksundur. Anlamı öğrenmek, bir şeyin kullanımının bir öğrenimidir. Bu şey de, uzlaşımsal olan bir işarettir. Böyle bir işaret farklı kullanım öğrenmeleriyle farklı anlamlar alabilir. “İşaret”, “söz”, “ cümle” olarak adlandırılan bu şeylerin sayısız kullanımları vardır.

“Sözcüklerin tamamıyla ancak yaşam ırmağında anlamı vardır”. Wittgenstein bir müzik parçasını anlamakla bir cümleyi anlamayı karşılaştırır. Burada anlam yaşayarak edinilen bir şeydir. Bir dili bilirsiniz ama onun kullanıldığı insanlar arasında yaşamamışsanız, o dildeki ince ayrımları bilemezsiniz. Wittgenstein müzikte de durumun benzer olduğunu düşünüyor. Gerçi o “müziği yaşamak ”gibi bir deyim kullanmıyor ama, burada kastedilen budur (Soykan, 1995:86-87).

Wittgenstein'ın “kullanım olarak anlam” yorumu büyük ölçüde açıklık kazanmış oldu. Buna göre kullanım olarak anlam, yalnızca bir dilsel biçimin kullanımındaki yasallık olarak değil dil-dışı bağıntılar içerisinde de gerçeklik kazanan bir etkinlik olarak anlaşılmalıdır.

Bir göstergeyi canlı kılan şey, orada duran bir anlam, bir düşünce ya da bir nesne değildir. Göstergeye yaşamını veren şey, onun bir dil oyunu içerisindeki kullanımıdır. “Her işaret kendi kendisine ölü gibi görünür. – O kullanımda canlıdır” (Wittgenstein, 2000:186). Anlam, dil oyununun öğeleri içerisinde yer almaktadır. Dil-oyununun öğelerinin anlamı da, bu öğelerin kullanımından çıkar “Sonuçta, anlam, içsel özel zihinsel

'kendilikler' de değildir. Anlam, anlamlama etkinliğine dayanır. Dilsel ve semantik betimlemelerin kökünde bulunan, dilsel biçimler veya anlamlar değil; fakat dilsel davranış olarak anlamlama etkinliğidir" (Altuğ, 2001:168). Anlam, artık bir hakikati bilmek değildir. Ama bu etkinliğe bağlanma sorunudur. Bu etkinlik ,Wittgenstein'in "dil oyunu" olarak adlandırdığı şeyde ifadesini bulur.

III.1.1. Dil Oyunları

Wittgenstein dilin ne olduğunu sormaktansa, dil oyunlarına bakmamız gerektiğini söyler. Wittgenstein, dilde ilişkiler görmekte ve dil kavramını oyun kavramına benzetmektedir. Dil oyunu, bir sıra dilsel ifadeden oluşur ve ekseriya bu ifadelere başka eylemler eşlik eder. Yaşanan bir olayın anlatılması, kitap okumak, buyruk vermek, teşekkür etmek gibi eylemler dil oyunlarına örnektirler. Bu örneklerle karşın Wittgenstein dil oyununun genel bir tanımını vermez. Dil oyunları için satranç oyunu model olarak alınır. Wittgenstein'da "dil oyunu" terimi, dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu ortaya çıkarma anlamına gelir. "Dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne de 'dil oyunu' diyeceğim" (Wittgenstein, 2000:15).

Wittgenstein sayısız tümce türleri olduğunu ileri sürer. "Simgeler", "sözcükler" ve "tümceler" diye adlandırdığımız şeylerin çeşitli türden kullanımları vardır. Bu çeşitlilik ile yeni dil modelleri, yeni dil oyunları varlık kazanır. Dil oyunlarının çeşitliliği için Wittgenstein (2000:24) şu örnekleri vermektedir:

- Emirler vermek ve onlara uymak-

- Bir nesnenin görünüşünü betimlemek-

- Bir olayı bildirmek-

- Bir hikaye okumak-

- Bir betimlemeden bir nesne oluşturmak (çizim yapmak)-

- Bir dili bir diğer dile çevirmek-

- Sormak, sövüp saymak, selamlaşmak, dua etmek, oyun oynamak vs.

Bütün bu örmeklerden de anlaşılacağı gibi Wittgenstein, yaşamımızdaki bütün etkinlikleri dil oyunu olarak adlandırmaktadır. Günlük konuşma dilini de bu tür oyunlar oluşturmaktadır. Böylelikle de dil, yaşamın bir biçimidir. Dil oyunu kavramının, genellikle oyun fikrinin çağrıştırdığı kuralsızlık düşüncesiyle ilgisi yoktur. Wittgenstein'a göre oyunu betimleyen şey, oyun kurallarının azlığıdır. Fakat bu kurallar oyunu mümkün kılmak için, oyunun oynanabileceği çerçeveyi tespit etmek için vardır. Tractatus'ta olsaydı, Wittgenstein burada mantıksal alandan söz ederdi herhalde.

Dilin bir dil oyunu olduğu görüşü Augustinus'tan kaynaklanmaktadır. Wittgenstein PI'ya Augustinus'tan yaptığı bir alıntıyla başlar. Bu alıntıda Augustinus, çocukluğunda dili nasıl öğrendiğini anlatır : “Büyüklerim bir nesneyi adlandırdıkları ve bu sırada bir şeye doğru döndüklerinde bunu gördüm ve bu şeyi, ona işaret etmek istediklerinde çıkardıkları sesle çağırdıklarını kavradım...” (Wittgenstein, 2000:11).

Wittgenstein'a göre Augustinus bir anlaşma sistemi betimliyor; ama dil dediğimiz şeyin tümü bu sistem değildir. Bu betimlemede sözcüğün öğretilmesindeki amaç, çocukta onun bir tasarımının oluşmasıdır. Augustinus dil oyununu bir adlandırma oyunu olarak, yani değişik nesnelere adlandırmayı öğrenerek öğrenilen bir dil olarak ele almıştır. Nesnelerin nasıl adlandırılacağı bilinirse bu dil öğrenilmiş demektir. Nesnenin adı söylenirken bir yandan da gösterilmektedir.

Hacıkadıroğlu'na (1990) göre Wittgenstein Augustinus'un gösterdiği yoldan, en azından fiziksel nesnelere üzerinde anlaşmaya dayanan ilkel bir dilin öğrenilebileceğini düşünmüştür. Oysa bu yoldan, nesnelerin adlarının bile öğrenilmesi imkansızdır. Çocuğa "masa" adını söyleyip, onu göstermekle masanın adını öğretemezsiniz. Çünkü çocuk bu yolla ancak masanın kavramını öğrenebilir. Bu nedenle adlar nesnelerin değil, nesnelerin zihnimizdeki kavramlarının yerini tutar. "Masa" kavramı da üstünde yazı yazarak, yemek yiyerek vb. eylemlerin başkalarınınca yapıldığı görülerek öğrenilir. Bir çocuğun "masa" kavramını öğrenebilmesi için "masa" sözcüğünü işitmesi gerekli değildir. Böylelikle dilsiz bir çocuk da "masa" sözcüğünü masa kavramına bağlayarak öğrenir, masayı "masa" sözcüğüne bağlayarak değil. Bir çocuğun herhangi bir kavramı öğrenmesi, ona zihninde bir ad vermesiyle olur.

Augustinus'un örneğine karşılık Wittgenstein, ilkel bir dil olarak usta-çırak ilişkisinde geçen konuşma örneğini verir. Usta "tuğla", "döşeme taşı" diye seslendiğinde, çırak bu seslenmelerle götüreceğini öğrendiği şeyleri götürür. Augustinus'un örneğinde dilin bu tür ilkel biçimlerini, çocuk konuşmayı öğrendiğinde kullanır. Dili öğrenme, bir alıştırmadır. "Alıştırmanın önemli bir bölümü, öğreticinin nesnelere işaret etmesi, çocuğun dikkatini onlara çekmesi ve o sırada da bir sözcük kullanmaktan ibaret olacaktır.."

(Wittgenstein, 2000:14). Wittgenstein buna “sözcüklerin örnekle öğretimi” der. Böylece Augustinus’un betimlediği de bir dil oyunudur.

Wittgenstein dil ile dilin içiçe geçtiği etkinliklerin bütünü dil oyunu olarak adlandırır. Demek ki bir şeye “dil oyunu” denmesi için o şeyin bir dil kullanımı veya bu kullanımda rol alan bir etkinlik olması gerekir. Dil oyunları, dili oluşturan, dilin yapıcı öğeleri değildir. Yani Tractatus’taki “cümlelerin toplamı dildir” ifadesinin yerini “dil oyunlarının toplamı dildir” şeklinde bir ifadenin aldığı düşünmek yanlıştır. Wittgenstein da bunu kabul etmez. Çünkü bu dönemde dil, canlı bir şey gibidir. Dil, dil oyunlarından başka bir şey değildir. Bunun anlamı, dilin dil oyunlarının toplamı olduğunu demek değildir. Wittgenstein’a göre dil oyunları, kendi içinde kapalı anlaşma dizgeleridir. Wittgenstein’a göre dil oyunu, sanki önceden kestirilemez bir şey gibidir. Onun kendi dışında temeli yoktur. Dil oyunu akla ne uygundur, ne de aykırıdır. Dil oyunlarını oldukları gibi kabul etmek gerekir. “Wittgenstein’ın ‘oyun’ kavramına başvurması, dile ilişkin özcü anlayışa bir alternatif getirme amacı taşımaktadır. Dilin özünü aramak, bir bakıma, bütün cümlelerde ortak olan tek bir işlev bulma şeklindeki olanaksız bir idealin peşinde koşmaktır” (Altuğ, 2001:157).

Oyunlara baktığımızda hepsinde ortak olan bir şey göremeyiz. Fakat bazı benzerlikleri ve bağıntıları görürüz. “Dil oyunları” terimi ile Wittgenstein oyunların iki özelliğine işaret etmek ister:

1-Oyunların kurallarca yönetilen yapıp etmeler olduğuna,

2-Tüm oyunlarda ortak bir niteliğin bulunmadığına.

Böylece dille ilgili şu nokta belirir: Dil, amaçlı bir yapıp etmedir ama kuralların yönettiği öğelerle yürütülür. Dildeki dil oyunlarının ne sınırı ne de sayısı bellidir. Dil oyunlarının sayısının belirsiz olması; hem yeni dil oyunlarının ortaya çıkma imkanı olmasından hem de dil oyunlarının sınırlarının akışkan olmasındandır.

Wittgenstein'a göre dilde tek bir kuram ve ortak bir özellik yoktur. En basit dil oyunu, iki kişi arasında kullanılan dildir. Wittgenstein buna örnek olarak usta ile çırak arasında geçen dili verir. Usta "tuğla", "kolon", "döşeme taşı" diye bağırdığı zaman yardımcısı bunları anlar ve ustasının istediği şeyi getirir. Wittgenstein'ın burada vermiş olduğu örneği çoğaltabiliriz. Örneğin, doktor ve hemşire arasında geçen dil de böyledir. Ameliyathanede doktor "makas", "neşter" diye seslendiğinde hemşire bunları anlar ve doktorun istediği şeyleri verir. Çünkü daha önceden bunların ne anlama geldiğini öğrenmiştir. Aslında doktor "neşter" ile "neşteri ver" demek istemiştir. Wittgenstein Augustinus örneğindeki gösterime "gösterici öğretim" der. Çünkü çocuk, sözlerin kullanımını önceden bilmez. Ama usta-çırak örneğinde, çırak sözlerin kullanımını önceden bilir. Bu nedenle de Wittgenstein burada yapıları "gösterici tanım" olarak adlandırır. "Örnekle tanım", sözcüğün dilde baştan sona hangi rolü oynayacağı açık olduğunda bu sözcüğün kullanımını -anlamını- açıklar. Wittgenstein'a göre, dil oyunlarının bir açıklamasını ya da onların bir temellendirilmesini istemek boştur. Çünkü dil oyunu, sözcükler ile nesnelere teşhis edilmesine dayanır. Usta çırak ilişkisinde "tuğla" denmesiyle belli bir nesnenin teşhis edilmesi söz konusudur. Çırak bu teşhisi yapmasaydı, bu dil oyununu oynayamazdı.

Dil oyunlarının ortak bir özelliği yoktur. Üçgenleri sınıflandırdığımızda; üçgenler sınıfının üyeleri belli biçimde geometrik figürlerin karakteristik özelliğine

sahiptir. Fakat bütün dil oyunlarının üyeleri böyle genel bir özelliğe sahip değildir. Bunun anlamı da, dil kavramının tanımlanamaz olduğudur. “Bir üçgen, üç açı ve üç kenardan oluşur” şeklinde tanımlanabilir. Fakat dil, tanımlanabilir bir özelliğe sahip değildir.

Wittgenstein dil oyunları ile genel oyunları kıyaslamaktadır. Top oyunları, kart oyunları, tahta oyunları vb. oyunlarda basit, genel bir özellik bulamayız. Fakat bazı benzer özellikler buluruz. Dil oyunlarında da böyle benzerlikler buluruz. Wittgenstein oyunlarda ortak bir özellik olarak “kazanma” ve “kaybetme”nin görülebileceğini ama bir çocuğun duvara bir top atıp tutmasında bu özelliğin de kaybolduğunu ileri sürer. Wittgenstein dili satranç oyunuyla karşılaştırır. Satrançta taş ne ise, dilde de kelime odur. Oyunda taşın rolü, oyunun kuralları tarafından belirlenmiştir. Kelimenin dildeki kullanımı da dilbilgisi (gramer) kuralları tarafından belirlenir. Sözdizimi kurallarını belirleyen şey, bir sözcüğün hangi bağlamlarda hangi sözcüklerle birlikte kullanılabileceğidir.

Bazı oyunlar eğlendiricidir, bazıları da yarışma karakterinde olup kazanma ve kaybetmeyi içerir. Bu benzerlikler birbiriyle örtüşür. Bu durum dil-oyunları için de geçerlidir. Karmaşık bir benzerlikler ağı ile karşı karşıyayız. Dil ile oyun kuralları arasında da böyle benzerlikler vardır, ama dilde sözcüklerin kullanımı her zaman kesin kurallarla sınırlanmış değildir. Dilde açık bir çok olanak vardır. Oyunlarda ise böyle açık bir olanak yoktur; özellikle satranç oyununun dili alışılmış yaşam bağlantısından ayırdığı ve satranç oyununun kurallarının kesin olması ama dilin kurallarının bu şekilde olmamasından dolayı daha sonra Wittgenstein satranç oyunu benzetmesinden vazgeçmiştir.

Wittgenstein, adlandırılan her şeyde ortak bir şey aramaktan, böylece dil olmanın bir ölçütünü istemekten yana değildir. Dil demek, Türk dili, Alman dili, İngiliz dili gibi bir diller topluluğunun ve bunlara benzer işaret sistemlerinin bütününe ortak adı demektir. Diller

dizgelerdir. Doğal dillere benzeterek bizim icat ettiğimiz dizgeler de dildir (Soykan, 1995: 89).

“Soruşturmalar”da dünyanın büyük aynası artık yerini, her biri realiteyi kendi tarzında yansıtan yüzlerin çokluğuna bırakmak için kırıldı. Bu yüzlerden her biri, bir ‘gramere’, yani özgün bir kullanım biçimine itaat eden bir dil oyununa uygun düşer” (Greisch, 1999:72). Herhangi bir şey yaşamımızda rol oynuyorsa, dil-oyunudur. Wittgenstein dil oyunları ile etkinlikler ve insan yaşamı arasındaki bağa vurgu yapmaktadır.

Dil → Dil oyunları ↔ Yaşam biçimleri ↔ İnsanlar

(Kelimelerin sayısız
kullanımları)
=Anlam

- tavırlar
- menfaatler
- davranışlar

Farklı dil biçimlerinde onları dil yapan ortak bir şey yoktur. Dil oyunlarının bir sınıflamasını yapamayız. Farklı dil oyunları Wittgenstein’in “aile-benzerliği” olarak adlandırdığı benzerliklere sahiptirler.

III.1.2 Aile Benzerlikleri

Oyun diye adlandırılan her şeyde ortak bir özellik yoktur. Fakat çeşitli tarzlarda birbiriyle akraba olaylar vardır. Bu akraba olaylar arasında da geçişler vardır. Wittgenstein dil-oyunları arasındaki akrabalığı “aile benzerlikleri” olarak adlandırır.

Bu benzerlikleri nitelendirmek için “aile benzerlikleri”nden daha iyi bir ifade düşünemiyorum; çünkü bir ailenin üyeleri arasındaki çeşitli benzerlikler: yapı, çehre, göz rengi, yürüyüş, huy, vs.

vs. aynı şekilde üst üste gelir ve çapraşıklaşır. – Ve şöyle diyeceğim: ‘Oyunlar’ bir aile oluşturur (Wittgenstein, 2000:52).

Dilde ortak bir benzerlik olmadığı halde, aile benzerlikleri, akrabalıklar vardır. Kart oyunları, tahta oyunları, top oyunları farklı gruptan oyunlar olduğu halde benzer yanları vardır. Wittgenstein’a göre biz oyunlarda benzerliklerin karmaşık bir ağını görürüz. Bazen kapsayıcı benzerlikleri, bazen de ayrıntının benzerliklerini görürüz.

Wittgenstein dili, içinde çekiç, keser, testere gibi çok çeşitli aletlerin bulunduğu bir alet kutusuna benzettir. “Bir alet kutusundaki aletleri düşünün: ..Sözcüklerin işlevleri, bu nesnelerin işlevleri kadar çeşitlidir” (Wittgenstein, 2000:17). Aletler de akrabalıklara göre yaklaşık olarak gruplara ayrılabilirler. Bir çok alet, biçim ve kullanım bakımından birbirine benzer. Gönye ile cetvel arasında olduğu gibi. Sözcükler arasında da aletler arasında olduğu gibi işlev benzerliği vardır. Ama aynı zamanda alet kutusundaki aletler gibi çeşitli işlevleri vardır. “Bir”, “iki”, “üç” gibi sözcükler grubundaki benzerlik, “tuğla”, “harç” sözcükleri grubundaki benzerlikten farklıdır. Akrabalık özellikleri geçişkendir. Wittgenstein bu benzerlik geçişliliğinin renkler arasında da olduğunu ileri sürer. Bir dil oyunundan başka bir dil oyununa geçilir. Böylece dil oyunları dilde dal budak sarar.

Wittgenstein “düşünme ama bak” der. Satranç-tavla gibi oyunlara, kağıt oyunlarına ve benzerlerine bakarsak, gerçi hepsinde ortak olacak bir şeyi göremeyiz, ama benzerlikleri, akrabalıkları, üstüne üstlük bütün bir dizgeyi görebiliriz. Gerçek aile benzerliklerinde de durum böyledir; yüz çizgileri, göz rengi, huy, boy gibi çeşitli benzerlikler, bir ailenin bireyleri arasında birbirlerine geçer ve melezleşir. Oyunlara baktığımızda da basit genel bir şey bulamayız, fakat benzer özellikler buluruz. Eğer oyunları numaralandırıp karşılaştırsak; birinci ikinci ile benzer özelliğe sahiptir ve ikinci

üçüncü ile farklı bir benzerliğe sahiptir ve böyle devam ettiğini buluruz. Belki birinci ve üçüncü arasında da bazı yakın noktalar vardır. Fakat bu benzerlik birinci ve ikinci arasında ve ikinci ile üçüncü arasındaki benzerlikten farklıdır.

Bir aileyi göz önüne aldığımızda bu benzerlikleri daha iyi görürüz. Örneğin aynı aileden olan Ümit ile Emre yüz çizgileri bakımından birbirine benzer, fakat boyları bakımından benzemezler. Buna karşın aynı aileden olan Okan ile Emre huyları bakımından birbirine benzerken göz renkleri bakımından birbirlerine benzemezler. Okan, Ümit, Emre bir “aile / akraba benzerliğine” sahiptirler, fakat genel olarak hepsinde ortak olan belli bir özelliğe sahip değildirler.

Yukarıdaki aile örneğinde olduğu gibi oyunlarda da bu tarz benzerlikler ve farklılıklar vardır. Hentbol ile futbol her ikisinde de kale olması bakımından birbirine benzer, ama birinin elle diğerinin ayakla oynanması bakımından birbirine benzemezler. Voleybol ile hentbol elle oynanması bakımından birbirine benzer ama voleybolda ağ hentbolde kale olması bakımından benzemezler. Tenis ile voleybol her ikisinde de ağ olması bakımından benzer iseler de birinin raketle diğerinin elle oynanması ve toplarının farklı olması bakımından birbirlerine benzemezler. Bir ailedeki bir özelliğin, bir bireyden diğerine geçerken melezleşmesi gibi oyunlar da birinden diğerine geçerken değişikliğe uğrarlar.

Dilin ya da ‘oyun’un hiçbir özü yoktur. Fakat bunlar “aile benzerlikleri”ne sahiptirler. Ortaklık, dil oyunlarının birbiriyle kesişen ve örtüşen özelliklerinde bulunur. “‘Tümce’ ve ‘dil’ dediğimiz şeyin, düşündüğüm biçimsel birliğe sahip olmadığını ama onun birbirleriyle az ya da çok ilintili olan bir yapılar ailesi olduğunu görüyoruz”

(Wittgenstein, 2000:72). Wittgenstein burada dilin birbiriyle bağıntılı bir alt bölümler çokluğu olduğunu belirtmektedir.

Wittgenstein dil teriminin işaret ettiği birliği, bizi şu benzetme çerçevesinde görmeye çağırılmaktadır: Gemiyi iskeleye bağlayan bir halattır ve halat liflerden oluşur; fakat halat gücünü onu bir baştan bir başa kateden bir lifden almaz, fakat birbirine dolanmış sayısız liflerden alır. Dil, tıpkı oyun gibi, işte bu anlamda bir “aile benzerliği” terimidir (Altuğ, 2001:159).

III.1.3. Dilbilgisi

Dil oyunlarının gözlemlenerek, betimlenerek soyağacının çıkarılmasında temel dayanak dilbilgisidir. Her iki dönemde dilin yapısı araştırma konusu olmuştur. Tractatus'ta mantığın rolünü PI'da “dilbilgisi” üstlenmiştir. Artık dilin kullanımında tek ölçüt olan şey dilbilgisidir. Dilbilgisi kuralları, öncelikle anlamı belirlerler ve bu nedenle hiçbir anlama karşı sorumlu değildirler. Bundan dolayı, keyfidirler. Bir sözcüğün dilbilgisindeki yeri, onun anlamıdır. Dilbilgisi hem dilin, ilksel semantiğin kurallarının araştırılması ve betimlemesi hem de bu kurallar ağının kendisinin anlamına gelmektedir.

TLP'de dil ile dünya arasında birebir bir bağ vardı. Şimdi ise bu bağ, tamamen koparılmıştır. Dil, gerçeklik karşısında tam bir özerkliğe kavuşur. “Öz, dilbilgisiyle ifade edilir” (Wittgenstein, 2000:169). Wittgenstein bununla, dilbilgisinin söz konumunda olduğunu açıkça ifade etmektedir. “Wittgenstein, dilbilgisini, sanki iskelet, örneğin betonarme binanın karkası gibi görüyor. Geriye kalan ‘dolgu malzemesi’dir. Biz o karkasa dilediğimiz dolgu malzemesini koyarız, ama malzemeyi nereye, nasıl koyacağımızı bize karkas dikte eder” (Soykan, 1995:99)

Wittgenstein araştırmasının bir dilbilgisel araştırma olduğunu söyler. Ona göre böyle bir araştırma yanlış anlamaları kaldırarak sorunlara ışık tutar. “Dilbilgisi herhangi bir şeyin bir nesne olduğunu söyler” (Wittgenstein, 2000:169). Bir şeyin ne tür obje olduğunu dilbilgisi söyler, obje dille ilgilidir. Dolayısıyla obje, dilbilgisi ile görülebilir. Dilbilgisi kuralları, öncelikle anlamı belirlerler ve bu bakımdan keyfidirler. Anlam, sözün kullanımınıdır. Yani sözün dildeki kullanımı, anlamdır. Dilbilgisi de bu kullanımı belirler. Dilbilgisi ile dil arasındaki benzerlik, oyun ile oyun kuralları arasındaki benzerliktir. Nasıl ki bir oyunda, mesela satrançta taşın anlamını belirleyen oyunun kuralları ise, bir sözcüğün anlamını belirleyen de dilbilgisi kurallarıdır.

Soykan (1995) Wittgenstein’in dilbilgisi anlayışını eleştirir: Ona göre Wittgenstein, “dilbilgisini” tüm doğal diller için bir ve aynı yapı olarak görmektedir. Eğer Wittgenstein, örneğin Kant gibi bir evrensel “anlama yetisi”nden söz etseydi, o zaman insan için ortak böyle bir yetinin her doğal dilde bulunduğunu ama kendisinin her dil için ayrı kaldığını söyleyebilirdi. Ama Wittgenstein böyle bir şey söylememiş olduğu için Soykan’a göre, burada yanılgıya düşmüştür.

Bütün olarak dil, dilin dışında, belirli, verilmiş bir araç değildir ve bu anlamda dilin kuralları keyfidir. Altuğ (2001) da dilin sınırlarına varamayacağımızı, çünkü “dil kafesi”nin içinde olduğumuzu öne sürmektedir. Wittgenstein da dili labirente benzetir. “Dil yolların bir labirentidir. Bir taraftan yaklaşır ve yolunu aşağı yukarı bilersin; aynı yere bir başka taraftan yaklaşır ve artık yolunu takriben bilmezsin” (Wittgenstein, 2000:121). Bu yüzden Wittgenstein dil oyunlarının bir sınıflamasına varılabileceğine inanmaz.

PI'nın sonlarında Wittgenstein, yüzey dilbilgisi ile derinlik dilbilgisi arasında ilginç bir ayrım yapar. "Sözcükleri kullanmada insan 'yüzey dilbilgisi'ni 'derin dilbilgisi'nden ayırabilir" (Wittgenstein, 2000:242). Greisch da bu görüşü desteklemektedir: "Aynı figür, (örneğin piyon) farklı oyunlarda, farklı rol oynayabilir. Fakat her oyundaki anlamı farklı olacaktır. Bu analogiyi dil problemine taşırsak, Wittgenstein'la birlikte diyebiliriz ki, dilin 'yüzeysel gramer'ini ve 'derin gramer'ini karıştırmamak önemlidir" (Greisch, 1999:71).

III.2. Günlük Dil

İkinci dönemde değişen düşüncelerden biri de ideal dil anlayışının yerini günlük dil anlayışının almasıdır. Birinci dönemin simge yapıtı Tractatus'ta yanlış anlamalardan, çok anlamlılıktan arınmış, mantıksal bir ideal dil ön plandaydı. Amaç, cümleleri açık kılmaktı. Bu ideal dilde cümle, şey durumlarının resmi olarak anlaşılır. Cümlenin anlamı da bu resimdir. Tractatus'ta yalnızca bir dil vardı, bu da ideal dildi. Çünkü dil temel önermeler veya temel önermelerin doğruluk işlevlerinden ibaretti.

Felsefi Soruşturmalar'da Wittgenstein, olguların mantıksal bir forma sahip olabileceği görüşünü kabul etmemektedir. Tractatus'ta nesnelere basitti, şimdi ise kendi başına bir nesne ne basit ne de karmaşıktır. Bir nesne bağlamına bağlı olarak basittir. Belli bir dil oyunu dışında bir şey basit veya karmaşık değildir. PI'da Wittgenstein betimlenebilirliğin imkanının koşulu sayılan fakat kendisi betimlenemez olan bir şeyi keşfetme umudundan vazgeçer. Hiçbir şey kendinde mutlak olarak yalın değildir. Basit (yalın) ve karmaşık (bileşik) olmak şeyin kendisinde içkin olan nitelikler değildir.

Hartnack'ın (1965) da belirttiği gibi bir satranç tahtası hayal edelim. Belli bir bağlamda kişi satranç tahtasının basit siyah ve beyaz karelerden oluştuğunu söyleyebilir. Diğer bağlamda onun siyah ve beyaz renklerden yapıldığını söyleyebilir. Bu iki ifade farklıdır. Çünkü “kare” kelimesi ile “renk” kelimesinin anlamları birbirinden farklıdır. Peki ama doğru ifade hangisidir? Bu, kullanılan ifadenin bağlamına göre farklılık gösterir. Bir bağlamda “kare”lerden meydana geldiği, diğer bağlamda “renk”lerini söylemek doğrudur. Bir başka bağlam içinde de satranç tahtasının iki dikdörtgenden oluştuğu söylenebilir. Böylece Wittgenstein: “kendi kendisinde basit bir nesne özelliği olan satranç tahtasını bir durumda hayal edemez miyim” diye sorar. Eğer bu, mutlaka basit nesnelere terk etmek anlamındaysa, kişi aynı zamanda belli bir mantıksal forma sahip olayların basit bildirimleri olduğu yolundaki fikrinden de vazgeçmek zorundadır. Hatırlayacağımız gibi Tractatus'ta basit nesnelere arasındaki ilişkiyle belirlenen bir mantıksal form varsayılmıştı.

PI'da Wittgenstein günlük dilin düzenli olduğu kanısındadır. “Dil hakkında konuştuğum zaman günlük dili konuşmalıyım” (Wittgenstein, 2000:75). Elde edeceğimiz tüm yapay dilleri günlük dilden çıkarırız. Wittgenstein'in şimdiki amacı, olağan dilin dilbilgisini öğrenmek ve böylece dilin kullanımlarına ışık tutmaktır. Daha önce ideal dilin tek biçimli olduğu söylenmişti. Tek bir biçimli dilde, adların, sıfatların her bir sınıfı tek bir biçim olarak alınır. Oysa gerçekte tek bir biçim yoktur, pek çok biçimler vardır.

Wittgenstein “boşa dönen çark” diye nitelediği günlük dilin bir özelliğinden söz eder. Bu benzetmede bazı makinelerde işleyen ama bir işlevi olmayan çarklardan esinlenmiştir. Wittgenstein empirik anlamda “varolma”yı boşa dönen bir çark olarak niteler. Dildeki boşa dönen çarkların dilimizin sözdiziminde yerleri vardır. Soykan'ın (1995) da belirttiği gibi dilin anlambiliminde yerleri yoktur. “Yalnızca su içtim”

cümlesinde, “yalnızca” kelimesi boşa dönen çarktır. Bunun yerine “su içtim” denseydi iki cümle arasında pek bir fark olmazdı. Böyle boşa dönen çarklar ideal dilde yoktur. Ama bunlar günlük dilde çok sayıda vardır. “Ben seninle gelirim” cümlesinde de “ben” sözcüğü boşa dönen bir çarktır.

Wittgenstein dil-gerçeklik uygunluğundan söz edilmesini metafizik olarak niteler. Oysa ilk dönem yapıtı Tractatus'ta dil ile gerçeklik uygunluğundan söz etmiştir. Demek ki Wittgenstein'in Tractatus'ta yaptığı şey metafizikti. Bunu kendisi de kabul etmektedir. Bu dil-gerçeklik uygunluğu için bir örnek de, dilin doğrudan doğruya verilmiş olan alanının kullanılmak istenmesidir. Bu durumda ise Wittgenstein'a göre felsefi yanlışlar meydana gelmektedir. O, felsefedeki yanlışların temelinde günlük dili yanlış kullanmanın, dili dilbilgisine uygun kullanmamanın bulunduğu inanmaktadır.

Wittgenstein için bir deyimın “günlük anlamı” ve “felsefi anlamı” diye iki ayrı anlamı yoktur. Günlük dildeki ki bir deyim, felsefi bağlamda kullanılmakla günlük dilden çıkmaz. Onun günlük dil kullanımında hangi dilbilgisine uyması gerekiyorsa .felsefi bağlamda da aynı dilbilgisine uyması gerekir; ne iki ayrı dil ne iki ayrı dilbilgisi var değildir (Soykan, 1995:97).

Gündelik dil, basit, ilkel formların birbirine dolandığı bir yumak oluşturur. Ve ilkel formlardan başlayan bir derecelenme ile yavaş yavaş oluşur. Buna dayanarak Wittgenstein şöyle söylemektedir; “Düşüncenin formlarının henüz karmaşık süreçlere, anlaşılması güç koşullara bağlanmadığı sıradaki dilin bu ilkel biçimlerine başvurmakla iyi ediyoruz.. Böylece kendini resmeden etkinlikleri, açık ve net tepkileri görüyoruz” (Rossi, 2001:43).

Gündelik dil karmaşıktır. Bunu mantıksal olarak çözmek mümkün değildir. Bu nedenle analiz mantıksal bir çözümleme değil, gündelik konuşmanın daha yalın öğelerine doğru bir “yapı çözümleme” çabasıdır. Temel dilsel davranışların, gündelik konuşma formlarının kavranmasına yardımcı olması gereken bilginin betimlenmesi söz konusudur.

Wittgenstein “Notlar”da dilin bir topluluk adı olduğunu ve dilden Alman dili, İngiliz dili gibi anladığını söylemektedir.

Gündelik dil, teknik dilin onun üzerinde inşa edildiği temeldir. Yani bütün teknik, ideal dilleri biz günlük dilden çıkarırız. Gündelik dil, bir topluluğun her türden deneyimini yansıtır ve böylece bize dünya hakkında bir şeyler öğretmeye elverişli olur.

Tractatus’taki ideal dil anlayışı, yerini gündelik dil anlayışına bırakmıştır. Sözcükler resimler değildir, çeşitli dil-oyunlarında kullanılan parçalardır. Dil, birbiri içine geçmiş oyunlar çokluğundan oluşur. Çokluk ve değişkenlik dilin otonomisinin bir yönüdür. Bir dil kullanılıyorsa o dil var demektir. Başka türlü temellendirilemez. Wittgenstein dille gerçeklik arasındaki ilişkiye PI’da hiç değinmemiştir. TLP’de savunulan dilin yansı kuramı terk edilmiş ve dilin sadece değişik bir çok görevi yerine getirmeye yaradığını öne süren bir görüş geliştirilmiştir.

Wittgenstein dilin meydana çıkış ve gelişmesine ilişkin toplumsal bir açıklama gereğini duymamıştır. Ona göre “bu dil oyunu oynanmaktadır” dememiz gereken yerde bir açıklamaya gerek yoktur. Biz açıklama aradığımız için yanılgılar meydana gelmektedir. “Wittgenstein, bir kavram sözkonusu olduğunda, ‘bunu insanlar günlük yaşamlarında nasıl kullanıyorlar?’ sorusunu sormakla, gündelik dile yönelen analitik felsefe akımının örnek aldığı düşünüş biçiminin kaynağı sayılmıştır” (Bozkurt, 1995:223).

Gündelik dile itibarını iade ettiği PI’da Wittgenstein; kavramlarla eylem ve tepkiler arasındaki bağı, kavramların insan yaşamında dile getiriliş biçimlerini göstermiştir.

Amacı kavramların işlev ve anlamlarını insani yaşam biçimlerinin ürünü olarak ortaya koymaktır.

III.3. Yaşam Biçimleri

Wittgenstein'a göre sözcükler ancak dil oyunları içerisinde bir anlama sahiptirler. Dil oyunları da, kurallar dizgesi tarafından yönetilen etkinlik tarzları, "yaşama biçimleri"dir. Böylece bir sözcüğün anlamı, onun kullanımını çevreleyen "yaşama biçimi"nde aranmalıdır. " 'Dil oyunu' terimi bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkarma anlamına gelir" (Wittgenstein, 2000:24). Dil oyunu kavramı bir yaşam biçimi ile birliktedir. "Yaşam biçimi" kavramından Pl'da çok az söz edilmesine rağmen, bu kavram temel bir kavramdır. "Bir dil imgelemek bir yaşam biçimi imgelemek demektir" (Wittgenstein, 2000:19). Bir yaşam-biçimi, tavırları, ilgileri ve davranışları içerir. Dil oyunları oynamamız suretiyle dil, yaşamımıza bağlanır.

Dil sorunlarını olgusal sorunlardan ayırmak imkansızdır. Dil sorunlarının çözümü ya da kavramların nasıl işlediğinin açıklanışı, belirli bir düzeye varıldığında, dünyanın ve insanların kuruluşu ve yapısı hakkında da bir şeyler söyler.

Wittgenstein bir dilin, o dili konuşanların alışkanlıklarının ve eylemlerinin bilgisi olmaksızın kavranamayacağını ileri sürer. Demek ki, bir dili anlamak için o dili konuşan kişinin tüm yaşamlarıyla ilişkiye girmek gerekir. Wittgenstein'ın "yaşam biçimi" kavramını bu yüzden dile getirdiğini söyleyebiliriz. Fakat Wittgenstein, yaşam biçiminden ne anladığını hiçbir yerde açıkça tanımlamaz. Wittgenstein'a göre anlamlama etkinliği, yaşama biçimi, bir kültür çevresi içine örülmüş dilsel davranıştır. Dolayısıyla bir dil

tasarlamak, bir yaşama biçimi tasarlamaktır. Dilin konuşulması bir yaşama biçiminin bir bölümüdür. Bir yaşama biçimi insan etkinlikleri örüntüsüdür.

Her dil oyunun mutlaka dil-dışı davranışları içerisine yerleşmiş olması gerekmez. Sözcükleri kullanışımız da, bir davranış tarzıdır. “Pitcher’in ‘saf dil oyunları’ diye adlandırdığı ve temelinde dil dışı davranışların yer almadığı dil biçimlerinde de anlam dil-içi çevre ya da dil-içi kültür bağlamında üretilir ve kavranır” (Altuğ, 2001:162). Dilin dayandığı veriler, dilin içerisine oturduğu yapı, ortak insan doğasına yerleşmiş bir yaşama-biçimleri örüntüsü tarafından verilir. Verilmiş olan şey, yaşama-biçimleridir. Bir dil oyunu oynamak, bir kültür çevresine yerleşmektir. Bu yönde Wittgenstein’in bir dil tasarlamayı, bir kültür tasarlamakla eşdeğer kılması dikkate değerdir.

“Hayat formları” kavramı, anlama yetisini dili kavramak için gereksinim duyduğu bir yaşama çevresini hesaba katmaya imkan sağlar, fakat (örneğin ‘bir dili anlamak bir kültürü anlamaktır’ savını öne sürdüğündeki gibi) daha da ileriye giderek kültürden söz etmekte tereddüt etmeyen Wittgenstein’a yer yer yetersiz, her ne olursa olsun bir hayli sınırlı görünmektedir (Rossi, 2001:45-46).

Böylelikle, Wittgenstein PI’daki görüşleriyle dili kültürel bağlamla ilişkilendirmiştir. Buna bağlı olarak bir sözcüğün anlamı da, onun kullanımını çevreleyen etkinliklerde, ”yaşama-biçimi”nde aranmalıdır. Sözcükleri anlamlandıran, yaşama biçimleridir.

III.3.1. Uzlaşım - Kurallar

“Uzlaşım” sözcüğü ile “kural” sözcüğü birbiri ile bağıntılıdır. “ ‘Uyuşmak’ sözcüğü ile ‘kural’ sözcüğü birbirleriyle ilintilidirler, onlar kuzendirler. Eğer herhangi

birine bu sözcüklerden birinin kullanımını öğretirsem o bununla, diğerinin kullanımını öğrenir” (Wittgenstein, 2000:127). Uzlaşımımızın kuralların anlamını tespit ettiğini ve onların içeriğini belirlediğini söyleyebiliriz.

Dil oyunları, oyunlar gibi özerk etkinliklerdir; onlar dışsal bir amaca gerek duymazlar. Bir bütün olarak dil de, dil-dışı bir amacın aracı olarak görülemez. Bir dil oyunu oynadığımızda oyunlarda olduğu gibi, belli kuralları izleriz. Bir cümle söylediğimizde bununla bir şey demek istiyor veya bundan bir şey anlıyorsak: bu durumda belli kurallara göre oluşturulmuş bir dizge ile işlem yapıyoruzdur. Wittgenstein’a göre dil, kesin bir biçimsel dizge değildir. Çünkü dilin kurallarını eksiksiz biçimde izlemek yönünde zorlanmayız. Dil, kuralları izler, fakat bir sözcüğün kullanımını her durumda kurallarla sınırlanmış değildir. Wittgenstein Blue Book’ta genelde dili kesin kurallara göre kullanmadığımızı ve bize de böyle kesin kurallarla öğretilmediğini belirtir.

Wittgenstein, oyunlara, kuralları izleme olgusunun araştırılabileceği bağlamlar olarak başvurur. Kurallar, bir dil oyunundaki etkinlikleri yöneten tutanaklardır. Ancak bu etkinlikler her durumda kurallar tarafından sınırlandırılmazlar. Burada sorun, kuralı kavramakla kurala göre eylemde bulunma arasında tam bir örtüşme bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Kurala göre olan her eylem, bir yorumdur Her zaman için kuralı farklı biçimde yorumlama imkanı vardır. “Burada ‘yorum’ terimini, kuralın bir ifadesinin diğerinin yerine kullanılması ile sınırlamamız gerekir” (Wittgenstein, 2000:120). Wittgenstein şöyle bir paradoks ileri sürer: “Eylemin hiçbir yönü bir kuralla belirlenemez, zira eylemin her yönü bu kurala uygun yapılabilir” (Wittgenstein, 2000:120). Dolayısıyla, bir kurala uymak da “oyun oynama” gibi pratiktir.

Wittgenstein'a göre bir kuralın tikel durumlarda uygulanma tarzı, kuramın anlamını belirlemektir. “ ‘Kurula uyma pratiğinin uyma kuralı nedir?’ diye sorduğumuzda, Wittgenstein, bu soruyu kurallara veya kararlara ilişkin olarak değil; fakat uzlaşma (Blue Book) ve yaşama biçimlerine (PI) ilişkin bir soru olarak görmemizi önermektedir” (Altuğ, 2001:165).

Kurala içerik veren, edimsel durumlarda söylediğimiz ve yaptığımız şeylerdir. Bunların gerisinde duran şey ise uzlaşmıdır. Bir kuralı izlemek uzlaşmış bir pratiğe uymaktır. “ ‘Özel olarak’ bir kurula uymak olanaklı değildir. Aksi takdirde birinin bir kurula tabi olduğunu düşünmek ona tabi olmakla aynı olacaktır” (Wittgenstein, 2000:120). Bir dil oyununa katılmakla, bir kuralı izleyen davranış ortaya koyarız. Kurallar, bu tür dilsel pratikler temelinde sonradan soyut akıl yürütme aracılığıyla türetilirler ve ifade edilirler. Dilin kuralları dediğimiz şeyler de, Wittgenstein'ın “dil-oyunları” adını verdiği belli kültürel pratiklerin formüle edilmiş soyutlamalarıdır. Bir kural, anlamını kullanım ve bağlamda elde eder. Kurula uymak, “aynısını yapma”yı içerir. Kuralın doğru uygulanmasının ölçütü görenekssel pratiktir.

“Kural” da “oyun” gibi bir aile-benzerliği kavramıdır; pek çok çeşitli ama benzer şeyleri kapsar. Aynı satranç tahtasında aynı taşlarla başka kurallar uygulanırsa, oyun satranç oyunu olmaz başka bir oyun, örneğin dama oyunu olur. Dilde de benzer bir durum vardır. Konuşmada dilbilgisi kuralları yanlış kullanılırsa, başka bir şey söylenmiş olur. Örneğin: “Tren geldi” cümlesini farklı bir dilbilgisi kuralı ile söylersek, “tren gelecek” gibi farklı bir şey söylemiş oluruz.

Genel olarak şöyle diyebiliriz; günlük yaşamımızda karşılaştığımız kurallar, toplumsal uzlaşımımızın bir dizgesini simgelerler. İnsan toplumda yaşayan bir varlık olarak, kurallara uymak zorundadır. Wittgenstein kuralları bir işaret levhasına benzetmektedir. Kurallara herkes uyduğu takdirde bir anlam kazanırlar. Böylece kurallar, kamusaldır. Bir kuralı izleme veya uyma aynı zamanda bir uygulama işidir. “Bir kurala tabi olmak, bir rapor vermek, bir buyruk vermek, bir satranç oyunu oynamak, alışkanlıklardır. (kullanımlardır, yerleşik kurallardır)” (Wittgenstein, 2000:119).

III.4. Duyumların İletimi

Wittgenstein’a göre sadece dil bilen bir toplumda yetişip o toplumla aynı dili konuşan bir kimse bilme ve ad verme işlemlerini yapabilir. Kişi bunu, önce nesneyi tanıyıp sonra adını öğrenerek değil, nesneyi ancak adını öğrenerek tanıyabilir.

Dil yaşama dünyasında, belli bir kültürde kullanım bulur ve anlam bulur. Bu da bir kültürel uzlaşımaya dayanır. Bir cümle, bir dildeki bir oyun pozisyonudur. Dil oyunlarının işlevleri değişince anlamları da değişir. Nesnelere adlandırmak, tanımlamak demektir. Dil oyunu ile nesnelere tanınır. Örneğin Y duyumunun gül kokusu olduğunu kabul edersek, daha önce hiçbir türden koku duyumunun deneyini yaşamamış bir kimse için o kokuyu tanıyıp ona bir ad vermesi olanaksızdır. İlk duyduğunda buna “Y” adını vermiş olsa da, daha sonra bu kokuyu duyduğunda bunun “Y” kokusu olduğunu bilemeyecektir. Bu nedenle Wittgenstein’a göre, bu kişinin “Y” diye bir ad vermiş olması boş bir törendir. Ama eğer gülü tanıyorsak ve bu kokunun, gülü burnumuza yaklaştırdığımızda ortaya çıkıp uzaklaştırdığımızda yok olduğunu gözlemlemişsek artık gül kokusunu tanıdığımızı söyleyebiliriz.

Wittgenstein'a göre "imlemek" sözcüğü, imlenen nesne im ile gösterildiğinde en doğru şekilde kullanılır. Usta'nın yapı yapmada kullandığı aletler bir takım işaretler taşıyor ve usta böyle bir işareti yardımcısına gösterdiğinde yardımcısı üzerinde o işareti taşıyan aleti getirir. İşte Wittgenstein'a göre bir adın ifade ettiği ve bir şeye ad verilmesi bu ve az çok benzer şekillerde olur. "Bir şeye ad verme tıpkı bir şeye bir etiket yapıştırmaya benzer" (Wittgenstein, 2000:18). Hacıkadiroğlu (1990) Wittgenstein'ın dil felsefesinin kabul edilmesi güç olan yanını belirleme, tanıma ve ad verme sürecinde ortaya çıktığını söylemektedir.

Wittgenstein "düşünmek" fiilini psikolojik bir fiil olarak nitelemektedir. Düşünme ile konuşmayı bir tutan kimsenin sanının olanağını ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Wittgenstein, anlamı bulduğumuz her yerde "düşünce"yi yani "canlı bir şey"i bulmamız gerektiğini ileri sürer. "Düşünmek" kavramını biz günlük dilden alırız. Wittgenstein'a göre bir sözcüğün neyi betimlediğini öğrenmeden kullanımını öğrenebiliriz. İşte "düşünmek" bu tür bir sözcüktür. Wittgenstein, dil içinde düşündüğümüzde, sözel ifadelere ek olarak zihnimizden geçen anlamların olmadığını ve düşüncenin aracının da dilin kendisi olduğunu öne sürmektedir. "Dilin amacı düşünceleri ifade etmektir" (Wittgenstein, 2000:201).

Soykan (1995), Wittgenstein'ı ilgilendiren düşünmenin esasında insan zihninin ya da hayal gücünün etkinliği olan bir şey değil, fakat bir dizge, bir kalkül olarak düşünme olduğunu ileri sürer. "Biz bir fenomeni (yani düşünceyi) değil ama bir kavramı (yani düşünme kavramını) çözümlüyoruz ve dolayısıyla da bir sözcüğün kullanımını" (Wittgenstein, 2000:171). Wittgenstein'a göre bir insan düşünmeyi ancak konuşmayla birlikte öğrenebilir. Düşünme kavramı tek başına ele alındığında içi boş bir kavramdır.

Fakat dilin düşünmenin zorunlu koşulu olduğunu söyleyemeyiz. Düşünen bir kimse herhangi bir nedenle konuşmayı öğrenmemişse, zihnindeki kavramları dilin sözcükleri yerine kendi imleri belirleyebilir. Wittgenstein'a göre düşünme tinsel bir süreç de değildir.

Wittgenstein'ın yaptığı, dilin çeşitli biçimlerindeki uygulandığı farklı ama ilişkili dil oyunlarındaki kullanılış yolları konusunda anımsatmalar derlemektir. Wittgenstein'ın en saptırıcı benzetme dediği örnek, “bir ağrım var” denmesinden dolayı ağrının içimizde farkına vardığımız ve başkalarına bildirdiğimiz bir çeşit iç nesne olduğunu düşünme eğilimidir. “ ‘Ağrı’ kavramını, dili öğrendiğinizde öğrendiniz” (Wittgenstein, 2000:171). Ağrıların inleme, yüz buruşturması gibi bir takım görüntülerinin olması, çocuğun ağrıyı öğrenmesini açıklamak için Wittgenstein'a kolaylık sağlamaktadır. Bunu şöyle dile getirir:

Eğer insanlar ağrının dış belirtilerini göstermeselerdi (inlemeseler, yüzlerini buruşturmasalar vb.) ne olurdu? O halde bir çocuğa ‘diş ağrısı’ sözcüğünü kullanmayı öğretmek olanaksızdır. Evet, şimdi gelin, çocuğun bir dahi olduğunu, duyum için bir adı kendisinin keşfettiğini farzedelim. Ancak o halde, şüphesiz, sözcüğü kullandığı zaman kendisini anlamış kılamaz. – Öyleyse O, adı, onun anlamını herhangi birine açıklamaksızın mı anlar? (Wittgenstein, 2000:135).

Wittgenstein ağrı duyumunu duyu organlarımızla algıladığımızda öteki duyumlara göre ayrı türden bir duyum olarak görmektedir. Ona göre mesela “kırmızı” duyumunu dışarıda elmada bulunur. Oysa ağrı duyumunu bizim zihnimizdedir. Kırmızı rengi çocuğa elmayı göstermek suretiyle öğretebiliriz, fakat ağrı duyumunu çocuğa gösterme olanağımız yoktur. Ama Hacıkadiroğlu'na (1990) göre ağrı duyumunu da dokunma duyumunun yoğun bir biçimidir ve bundan dolayı da başka duyumlar gibi öğretilir.

Wittgenstein'a göre ağrı duyan bir çocuk ağlayacak, yüzünü buruşturacak çevresindekiler de bu belirtileri görünce 'ağrı' sözcüğünü kullanacaklardır. Böylece çocuk da o andaki duyumunun adının 'ağrı' olduğunu anlayacak ve ağrısını bu yoldan tanıyacaktır.

Psikolojik yaşantıların başlıca bir türü duyumlardır. Wittgenstein duyumu şöyle tanımlar: 'Duyum; bu, doğrudan doğruya verilen ve somut sayılan şeydir, bilinmesi için yalnızca algılanmaya ihtiyacı olan şeydir, gerçekten burada olan şeydir. (Durum, onun habercisi değil)' Asıl sorun duyumun iletilmesinde ya da ifadesindedir (Soykan, 1995:124).

Wittgenstein'ın ağrı duyumunun özelliği ve duyularımızla sözcükler arasındaki bağlantı konularına nasıl yaklaştığını gösteren bir çok örnek vardır. Bunlardan biri de şudur. "Öyleyse siz 'ağrı' sözcüğünün gerçekten de ağlama anlamına geldiğini söylüyorsunuz?" - Tam tersine: Ağrının sözel ifadesi ağlamanın yerini alır ve onu betimlemez" (Wittgenstein, 2000:131). Son tümcede bir adın bir şeyi betimlediğini, onun yerine geçtiğini söyleyen Wittgenstein, ağrının sözsel anlatımının ağrı duyumunun değil de ağlamanın yerini tuttuğunu söylemekle yanılıya düştüğünü öne sürebiliriz. "Bu rengin kırmızı olduğunu nasıl bilirim? - Şu bir yanıt olur: 'Ben Türkçe öğrenmişim' " (Wittgenstein, 2000:171). Wittgenstein da Augustinus gibi, çocuğa masayı gösterip de 'masa' sözcüğünü söylediğimizde, çocuğun hemen neyi gösterdiğimizi anlayacağını ve bu yoldan belirlenmiş olan o nesneyi 'masa' sözcüğüne bağlayacağını kabul etmektedir.

Hacıkadıroğlu'na (1990) göre Rush Rhees de her türlü duyuların ancak sözcüklere bağlı olarak belirleneceğini öne sürmekle yetinir. Rhees'e göre değişik zamanlarda gördüğümüz iki rengin aynı renk olduğunu bilmemiz, konuştuğumuz dilde bu

iki renge aynı adın verildiğini bildiğimizden kaynaklanmaktadır. Hacıkadiroğlu Rhees'den şöyle bir alıntı sunmaktadır:

Rengi görmeden öğrenemem, fakat dil olmadan da öğrenemem. Onu biliyorum çünkü dili biliyorum. Duyumlar için de böyledir. Bir baş ağrısı duyduğumda onun ne olduğunu bilirim ve dün baş dönmesi duymuş olduğumu da bilirim. Geçmişteki bir duyumumu anımsayabilirim, tıpkı gördüğüm bir rengi anımsayabildiğim gibi. Bu aynı duyum, bu aynı renktir. Fakat özdeşlik -aynılık- dilden gelir (Hacıkadiroğlu, 1990:54).

Wittgenstein'cılara göre, insanın kendi başından geçen olayları anımsaması bile o olayların dildeki anlamını anımsanması yoluyla olacaktır. Gerek Wittgenstein gerekse onu izleyenler tek başına, dil bilinmeyen ıssız bir yerde yaşayan bir insanın bir imi her zaman aynı nesnenin yerini tutacak biçimde kullanabileceğine inanmazlar. Burada yine Hacıkadiroğlu'nun Rush Rhees'den yaptığı bir alıntıyı aktarmamız yerinde olacaktır:

Benim imlerim ya başka insanlarla iletişimde kullandıklarımıdır ya da başka insanlarla birlikte kullandığım anlatımların yerini tutar. 'Ne fark eder ki? O da (yani yalnız adam da -V.H.) onları benim kullandığım gibi kullanabilir.' Hayır, çünkü ben onları değişik anlamları ile kullanıyorum. O bunu yapamaz (Hacıkadiroğlu, 1990:53).

Burada Rhees'in vurguladığı temel nokta, bir kelimenin kullanımının sadece onun adını söylemekten ibaret olmadığıdır. Önemli olan, kullandığımız kelimenin farklı anlamlarını bilip, kullandığımız yerde onu hangi anlamda kullandığımızın farkında olmamızdır. Yani yalnız adam, sözcükleri kullansa bile bunu bilinçli olarak yapmaz. Oysa biz, kullandığımız sözcüklerin ne anlama geldiğini biliriz ve bilinçli bir kullanım sergileriz. Wittgenstein için de sözcüğün anlamı, onun kullanımıdır. Yani kullanımdaki anlam önemlidir.

Kavramlar nesnelere belli niteliklere göre sınıflara ayırarak o nesnelere üzerinde daha çabuk bilgi edinmemizi sağlarlar. Wittgenstein'a göre insanlar, zihinlerinde belirlenmiş kavramlara ad aramazlar. Kavramları dildeki sözcükler belirler.

Düşüncenin gerçeklikle uzlaşması, uyumu şundan ibarettir: Eğer bir şeye yanlış olarak kırmızı dersem, o zaman her şeye rağmen o kırmızı değildir. Ve eğer birisine "o kırmızı değildir" tümcesindeki "kırmızı" sözcüğünün anlamını açıklamak istersem, bunu kırmızı bir şeye işaret ederek yaparım (Wittgenstein, 2000:185).

Rush Rhees'in A.J.Ayer'le olan bir tartışması vardır. Hacıkadiroğlu (1990) bu tartışmada Ayer'in, Wittgenstein'ın düşünceleri arasında en karşı çıkılmaz gibi görünen duyuları dolaysız olarak belirlenmesinin olanaksızlığına karşı çıktığının anlaşıldığını ileri sürüyor. Hacıkadiroğlu'nun bu konuyla ilgili olarak Ayer'den yapmış olduğu bir alıntıyı aktarmamız konuya açıklık getirecektir: "Wittgenstein için bende bir duyum ortaya çıktığı zaman bir 'E' imi yazmanın boş bir tören olduğunu söylemek kolay görünüyor. Fakat bu, 'herkese açık' bir nesneyi gözlemlediğim zaman, uyuşuk olsun ya da olmasın, bir im yazmaya bakışla neden daha boş olsun"(Hacıkadiroğlu, 1990:53). Ayer burada 'herkese açık' bir nesne için olanaklı olan şeyin duyular için neden olanaksız olduğunu soruyor. Bu alıntıdan Ayer'in bir duyumun dolaysız olarak belirlenmesinin mümkün olmadığını göremediği anlaşılıyor. Gerçi Hacıkadiroğlu'na göre gerek Wittgenstein, gerekse yandaşları fiziksel nesnelere belirlenmesindeki kolaylığın onlar üzerinde eylemlerde bulunulması türünden özelliklerden kaynaklandığını görememişlerdir.

Magee'ye (1985) göre Wittgenstein Felsefi Soruşturmalar'ın büyük bir bölümünde, zihinsel yaşamımız üzerine konuşma biçimimizin sanki özel yaşantılarımızı bildirme olduğu kanısını uyandıran bu imgenin etkisini kırmakla uğraşmıştır.

III.4.1. Özel Dil

Wittgenstein Felsefi Soruşturmalar'da, Tractatus'ta değinmediği dilin sosyal yönünden söz eder. Bir dil, belirli kurallarca yönetilen aktiviteler toplumdur. “ ‘Dil olmasa birbirimizle iletişim kuramayız’- ancak şüphesiz: dil olmasa başkalarını filan şekillerde etkileyemez; yollar ve makineler inşa edemeyiz, vbg. Ve de: İnsanlar konuşmayı ve yazmayı kullanmaksızın iletişim kuramazlar” (Wittgenstein, 2000:199). Wittgenstein dili oyunlara benzetiyor. Oyunlar sosyal olduğu gibi, dilin de sosyal bir yönü vardır. Wittgenstein dilin sosyal özelliğini belirtmek için; bu kurala niçin uyarız? şeklinde bir soru sormaktadır.

İnsan toplumda yaşayan bir varlıktır ve toplumun öngördüğü kurallara uymak durumundadır. Kurallara herkes uyarsa, kuralların bir anlamı olur. Bir kurala uyma aynı zamanda bir uygulama işidir. Böylece kurallar, kamusaldır. Kurallar gibi dil de özel olmayıp kamusaldır. Özel bir durumu bildiren cümle başkası tarafından anlaşılmazsa dil olamaz. Çünkü dilin iletici olma özelliği vardır ve bizim iletişim aracımızdır.

Wittgenstein'a göre bir önermeyi öğrenmek, onu anlamaktır. Bir dili anlamak demek de onun gramer kurallarını bilmektir. Bir dili konuşmak için, bütün uygulamaları bilmek gereklidir. Kişisel dil, tek bir kişiye özgü olan yani o dille yazanın ve düşünenin dışında kimsenin anlamadığı dildir. Bu dili ortaya atan kişi istese bile bu dili başkalarına öğretemez. Wittgenstein'a göre özel dil şöyle bir dildir: “Bu dilin tek tek sözcüklerinin, sadece konuşan kişi için bilinebilir olabilen şeye; onun mevcut özel duyularına işaret etmeleri gerekir. Öyleyse başka birisi bu dili anlayamaz” (Wittgenstein, 2000:131). Böyle bir dilin sözcükleri de anlamlarını yalnızca ilişkin oldukları özel yaşantılarla elde ederler.

Böylece örneğin “baş ağrısı” sözü, bir duyum gösterilerek, bir yaşantıya yönelerek kendi anlamına sahip olur. Bu da çocuğa, masayı göstererek “masa” sözcüğünün söylendiği “gösterici tanım” gibidir. Ondan farkını belirtmek için Soykan’ın (1995) belirttiğine göre buna da “iç gösterici tanım” adı verilir.

Wittgenstein’a göre, bir özel dil kavramı biri yaşantı ile ilgili diğeri dille ilgili olmak üzere iki temel yanıña dayanmaktadır. Birincisi, yaşantıların özel oldukları düşüncesinden, ikincisi ise sözcüklerin anlamlarını yalnızca gösterici tanım ile elde ettikleri inancından ileri gelmektedir. Eğer sözcükler anlamlarını sadece gösterici tanımla elde etselerdi, adın anlamı ile adın taşıyıcısı aynı olurdu. Bu da taşıyıcısı olmayan “Platon” gibi bir adın hiçbir gösterime sahip olmadığı için bir anlama sahip olmayacağı anlamına gelirdi.

Birçok Wittgenstein’cı filozof onun Descartes’cı ikici felsefeye karşı olduğunu söylerken, kimileri onun Locke’a da karşı olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan biri de Malcolm’dur, O şöyle der: “Benim vardığım sonuca göre ruhbilimsel kavramlarımızı (düşünme, anımsama, inanma, isteme vb.) içgözlem (Locke’daki ‘işsel duyu’) yoluyla elde ettiğimiz düşüncesini Wittgenstein’ın çöktürmüş olması, bir insansal zihnin, yaşayan, cisimsel bir varlıktan ayrı olarak varolabileceğine inanma konusundaki başlıca eğilimi ortadan kaldırmıştır” (Hacıkadıroğlu, 1990:43). Malcolm burada Locke’un felsefesinde bedenden ayrı bir zihin olduğunu düşünmektedir. Oysa Locke’da böyle bedenden ayrı bir zihin yoktur. Locke duyumlarla gelen ideler yanında, işsel idelerin de bulunduğunu kabul eder. Bu işsel ideler, zihnin dışsal ideler üzerinde yaptığı işlemlerle elde ediliyor. Yani beden ve zihin birlikte çalışıyor. Bedenden ayrı bir zihin yoktur ve böyle bir zihin çalışmaz. Wittgenstein’ın amacı Malcolm’un ileri sürdüğü gibi Locke’daki ikiliği ortadan kaldırmak

değildir. Eğer böyleyse bu boşuna bir çabadır, çünkü söz konusu olan böyle bir ikilik yoktur.

Başkalarına bildirdiğimiz durumların zihnimizde birer karşılıkları vardır. Bunların zihnimizde olduğunu söylememizin nedeni, biz başkalarına bildirmediğimiz, bunların hiç kimse tarafından öğrenilemeyecek olmasıdır. Şimdi ben “yarın Ankara’ya gitmeye karar versem”, bunu ben açıklamadıkça kimse bilemez. Başkalarının bunu öğrenemiyor olması, böyle bir şeyin ortaya çıkmadığı anlamına gelmez. Kişisel olmakla, herkese açık olmak arasında fark vardır. Domatese baktığımız zaman zihnimizde ortaya çıkan “kırmızı renk” kişiseldir. Bu rengi biz doğrudan tanıyamayız. Eğer rengi doğrudan tanıyabilseydik, bunu başkalarına anlatamazdık. Fakat “kırmızı renk”i domates, elma ya da benzer şeylere bakarak gördüğümüz bir renk olarak biliriz. Bu nedenle de bu tasarımı başkalarına anlatabiliriz. Böylece dışsal duyuların tam olarak değil, bir yönüyle kişisel olduğunu söyleyebiliriz. “Eğer başkalarının bir şeye sahip olmalarını bir mantık sorunu olarak dışarıda bırakırsanız sizin ona sahip olduğunuzu söylemeniz de anlamını kaybeder” (Wittgenstein, 2000:175). Wittgenstein burada, tekbenciliğin başkalarını zihni ile ilgili biçiminin mantıksal olanaksızlığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Ona göre bir kimse, başkalarında bir zihnin bulunduğunu gözlemlemeden kendisinde zihin bulunduğu bilincine varamaz. Bu şey, duyular ve tasarımlar için de söz konusudur.

Doğduktan hemen sonra dille ilgili hiçbir şey öğrenmeden insanların olmadığı bir yerde büyümüş olan bir insanı ele alalım. Biz de bu insana Hacıkadiroğlu (1990) gibi “yalnız adam” diyelim. Wittgenstein’a göre böyle biri çevresinde başka insanlar görüp onlarda görme yetisi bulunduğunu gözlemleyemeyeceği için, kendisinde de böyle bir yeti olduğunu kavrayamaz. Burada bu yalnız adamın yoksun olacağı şey, görme yetisinin

bilincidir. Yoksa çevresindeki şeyleri göremeyeceği değildir. Ama böyle bir kimse kendisindeki bu görme yetisinden istençli (bilinçli) olarak yararlanamaz ve çevresiyle etkin bir ilişki kuramaz. Oysa çevresiyle istençli ilişkiler içine girmiş olan bir kimse, bir tepenin arkasındaki dumanın nedenini anlamak için tepenin üstüne çıkıp baktığında kendi görme yetisini kullanmaya başlamış demektir.

Wittgenstein bir kimsenin kendi zihinsel durumunun dolaysız yoldan bilincine varmasının mümkün olmadığını söylemekle önemli bir durumu ortaya çıkartmıştır. Fakat Wittgenstein, burada bilinç için gerekli olan şeyi başkalarının durumlarının gözlemlenmesinde aramakla hataya düşmüştür. Çünkü bilinç için gerekli olan şeyin, insanın istençli eylemleri olduğunu görememiştir. Wittgenstein, bir insanın kendisinde duyular bulunduğunu doğrudan ayırımına varamayacağını ileri sürer.

Şu durumu düşünelim. Ben belirli bir duyumun ortaya çıkışı hakkında bir günlük tutmak istiyorum. Bu amaçla ona “S” işaretini veriyorum ve o duyuma sahip olduğum her gün için bir takvime bu işareti yazıyorum. Ben her şeyden önce bu işaretin bir tanımının formüle edilmeyeceğini söyleyeceğim – Ama yine de belli bir tür tanım verebilirim - Nasıl ? Duyuma işaret edebilir miyim? Sıradan anlamda değil. Ancak bu işareti söyler ve aynı zamanda dikkatimi duyum üzerinde yoğunlaştırırım ve böylece, sanki ona içerden işaret ederim. – Ama bu tören ne içindir? Her şey olduğu gibi görüldüğüne göre! Şüphesiz, bir tanım bir işaretin anlamını saptamaya hizmet eder. – İmdi, bu tamamen benim dikkatimin yoğunlaştırılmasıyla yapılır, zira bu şekilde ben, işaret ve duyum arasındaki bağlantıyı kendi üzerime zorla alırım.. Şöyle söylenebilir; bana doğru gibi görünecek olan doğrudur. Ve bu yalnızca, bizim burada “doğru” üzerine konuşmamamız demektir (Wittgenstein, 2000:136).

Wittgenstein burada, bir insanın kendinde bir duyum bulunduğunun ayırımına varmıştır. Ama o duyumu dolaysız olarak belirleyip onu bir ime bağlayamayacağını öne sürmektedir. Fiziksel nesnelere, onları zihnimizde uyandırdığı duyumlardan tanıdığımızı göre, Wittgenstein’in duyularla fiziksel nesnelere arasında bulunduğunu kabul ettiği bu

türden bir ayrım yoktur. Wittgenstein'a göre bir duyumun belirlenemez oluşu, onun fiziksel bir nesne olmayışından ileri gelmektedir.

“İkinci dönem Wittgenstein’ın Philosophical Investigations’ta ortaya koyduğu dil felsefesi de, insan düşüncesinin konuşma dilinden önce ortaya çıkmasının olanaksız olduğunu ve konuşma dili de ancak bir toplum içinde gerçekleşebileceğine göre, insanın düşünme yetisinin tekbencilikle bağdaşmadığını kanıtlamaya çalışmaktadır” (Hacıkadıroğlu, 1990:43). Bu taktirde tek başına bir insanın, herhangi bir konuşma diline dayanmayan kişisel bir dil yapması da olanaksızdır. Konuşmayı bilen bir toplumda yetişen biri için her şey konuşmanın düşünceden önce geldiğini gösterecek biçimde gelişir. Ama tek başına yaşayan bir yalnız adam için kişisel dil oluşturmak imkansızdır. Çünkü böyle bir dili oluşturması için o kişinin yüzlerce yıl yaşaması gerekir. Bu da imkansız bir şeydir.

Wittgenstein, özel bir dilsel deneyim olmadığını, zihinsel sözcükleri uygulayışımızın ölçütünün de, ancak kamusal olarak gözlenebilir “çevre” olduğu kanısındadır. Kullanımını öğrenmiş olduğum kamusal bir zihinsel dil olmadıkça, kendim zihnim hakkında konuşabileceğim bir zihinsel dil de olamaz. “Her içsel süreç, kendi dışsal ölçütlerine sahip olmak zorundadır. Bu bakımdan kullanımı tamamen özel deneyimler tarafından belirlenmiş bir dil olamaz” (Altuğ, 2001:167).

Wittgenstein’ın (2000:131) belirttiği “Benim duyularım hangi anlamda özeldir” sözündeki “özel”i iki anlamda alır: Birincisi bilgi, diğeri sahip olmayla ilgilidir. Wittgenstein için “özel”, iletilemez ve devredilemez olan şey anlamındadır. Sonuç olarak, Wittgenstein için özel bir dil olamaz. Wittgenstein bunu duyular bağlamında açıklamıştır.

Ama Wittgenstein özel duyuların, yaşantıların olmadığına değil, onların dile getirilemeyeceğine inanmaktadır.

III.5. Felsefe

Wittgenstein'in felsefe ve metafizik karşısındaki tutumu her iki döneminde de aynı doğrultudadır. Wittgenstein'in Tractatus'taki "bütün felsefe bir dil eleştirisidir" savı ile Felsefi Soruşturmalar'daki "felsefe, anlayışımızın dilsel araçlarımız tarafından bozulup çarpıtılmasına karşı bir savaşımdır" saptaması koşut bir yay çizerler. Bu koşutluk içinde Wittgenstein, felsefe girişimleri için dile merkezi bir yer vermiştir. Wittgenstein'da ikinci dönemde de felsefe, tıpkı ilkinde olduğu gibi yine bir aydınlatma etkinliğidir. Bunun için artık mantık gibi bir ideal dil kullanılmamaktadır. Ama bu dönemde ortaya çıkan "dilbilgisi" kavramı mantığın yerini almıştır.

"Filozofun bir soruyu ele alış tarzı, bir hastalığı ele alış tarzına benzer" (Wittgenstein, 2000:134). Wittgenstein burada felsefe sorunlarını bir hastalık olarak görmektedir. Yani felsefe sorusu daima rahatsızlık veren bir şeydir. Bu hastalığın nedeni olarak "tek yanlı bir diyet"i sorumlu görür. Yani insan düşüncesinin tek bir örnekle beslenmesi felsefi hastalığın ana nedenidir.

Çözülecek bir sorunda onu sorun yapan şey, kavram düzenlemesidir. Soykan (1995) buradaki bir yetersizliği Wittgenstein'in şu benzetmesiyle dile getirdiğini vurguluyor: "Biz burada, öküzün yeni renkte boyanmış ahır kapısı önünde durması gibi dururuz" Aslında ahır aynı ahırdır, sadece görünüşü değişmiştir. Bizde de sözcükler aynı günlük dilde kullandığımız sözcüklerdir Biz, felsefede bu sözcükler farklı biçimlerde

kullanıldığı için şaşırırız. Oysa değişen bir şey yoktur. Dolayısıyla biz de şaşırmamalıyız. Aksine sözcükleri ait oldukları düzene koymalıyız.

Felsefe, felsefi sorulardır. Felsefi sorunlar da dilsel sorunlar olarak ortaya çıkarlar. Nasıl ki dilin temeli dil oyunları olarak yaşamsal uzlaşımdaydır, öylece felsefi sorunların kökü de yaşama inmektedir. “Felsefenin sonuçları, bayağı saçmalığın bir ya da diğer kısmının ve anlama yetisinin, başına dilin sınırlarına vurarak edindiği yumruların açığa çıkmasıdır. Bu yumrular bu keşfin değerini görmemizi sağlar” (Wittgenstein, 2000:75). Dilin sınırlarını zorlayan bu tarz felsefe, artık metafizik adını alır. Ama dilin kullanımına herhangi bir etkide bulunmaz. Wittgenstein’a göre felsefe, yalnızca dili betimleyebilir, ama onu temellendiremez. “O her şeyi olduğu gibi bırakır” (Wittgenstein, 2000:76).

“...Eğer felsefe ‘felsefe’ sözcüğünün kullanımından söz ederse ikinci düzen bir felsefe var olmalıdır. Ama o hiç de böyle değildir; o daha çok, başkaları içinden, o durumda ikinci – düzen olmaksızın ‘imla’ sözcüğüne değinen imlanın durumuna benzer” (Wittgenstein, 2000:76). Yani felsefenin “felsefe” sözünden söz etmesi durumunda bir “üst-felsefe”den söz edilemez. Wittgenstein’a göre bir felsefi sorun şu biçime sahiptir: “Yolumu şaşırırım”. “Felsefe yaparken, hiç var olmadıkları yerde duyguları varsaymayı isteriz. Felsefede biz sonuçlar çıkartmayız. Felsefe sadece herkesin kabul ettiği şeyi belirtir” (Wittgenstein, 2000:226). Soykan’a (1995) göre felsefe kavramlar alanında olduğu halde kendini olgular alanında sanmamalıdır. Eğer felsefe kendini olgular alanında sanırsa, ortaya metafizik çıkar.

Wittgenstein'ın felsefedeki amacını şu sözlerle açıklayabiliriz; “Felsefedeki ereğiniz nedir? – Sineğe, sinek şişesinden çıkış yolunu göstermek” (Wittgenstein, 2000:205). Burada şişenin içindeki sinek, filozoftur. Sinek camı, filozof da dilin sınırlarını göremediği için çarpar. Wittgenstein'ın felsefedeki ereği de ağzı açık olan şişenin içindeki sineğe bu yolu göstermek. Soykan (1995) burada Wittgenstein'ın filozofa “felsefe yapma” dediğini savunmaktadır. Oysa kanımca Wittgenstein filozofa “dil sınırlarını aşma” demek istiyor.

.

Wittgenstein'a göre yetkin düzende dil oyunlarını gözlemlemek, betimlemek ve böylece onların “soy ağacı”nı çıkarmaya çalışmak bir filozofun ana ödevi olmalıdır. Dil oyunlarının soyağacı çıkarılmakla dilin kullanımlarına ışık tutulur. Demek ki başka bir tarzda bile olsa ikinci dönemde de aydınlatma işinden vazgeçilmiş değildir (Soykan, 1998:88).

Wittgenstein'ın ikinci dönemde ulaştığı sonuçlara göre felsefi sorunlar hastalığına verdiği reçete oldukça ağırdır: Düşünce ve yaşam tarzını değiştirmek. Bu ne ölçüde ve nasıl olanaklı olabilir bilemeyiz.

SONUÇ

Wittgenstein, felsefe çalışmalarında dili merkezi bir konuma getirmiştir. Bugün dilin, çağdaş felsefenin önemli konularından biri olarak görülmesinde Wittgenstein'in düşünceleri önemli bir yer teşkil eder. Wittgenstein'in bütün felsefi uğraşısının temeli, felsefenin bir dil çözümlemesi olmasıdır. Wittgenstein felsefe sorunlarını çözenin tek yolunun onlardan kurtulmak olduğunu savunmuştur. Bunun için de insanların yaşarken kullandıkları dile ve dil oyunlarına bakılması gerektiğini ileri sürmüştür. Anlamalı kullanımın ortaya çıkmasıyla felsefenin günlük yaşamdaki dilin kullanımının dışında ortaya çıkan sorunların ortadan kalkacağını belirtmiştir.

Wittgenstein'in St. Augustine'in bir 'adlandırma oyunu' önerisi üzerine kurulan geç dil oyunları kuramı tek bir dilin olduğu ve bunun olgusalılığı resimlendiren terimlerden oluştuğu yolundaki erken görüşüyle çelişiyordu. Şimdi bir sözcüğün belli bir nesne için bir ad olarak anlamının değil ama kullanım yolunun dile ve bildirimlere geçerliliklerini verdiğini vurguluyordu (Sahakian, 1997:280).

Pears'ın da (1985) belirttiği gibi, birinci dönemi ve ikinci dönemi arasında Wittgenstein'da iki değişiklik olmuştur. Bunlardan biri; Wittgenstein'in Felsefi Soruşturmalar'da, gerçekliğin yapısının dilin yapısını belirlediği yolundaki görüşünü bırakarak, bu ilişkinin ters yönde olduğunu ileri sürmesidir. Diğeri ise; Wittgenstein Tractatus'ta bütün dillerin bir mantıksal yapı taşıdıklarını söylemiştir. İkinci dönemde ise, dilde ortak bir öz yoktur.

Wittgenstein'in ilk döneminde tek bir dil, ikinci döneminde ise diller söz konusudur. PI'da, TLP'deki gibi dilde ortak bir beraberlik olmadığı halde aile / akraba benzerlikleri vardır. Ayrıca PI'da Wittgenstein dilin sosyal yönü olduğunu da dile

getirmiştir. Dil, kamusaldir. İkinci dönemde birinci dönemdeki gibi bir dil sınırı da çizilmemiştir. PI'da mantık dilinin yerini “günlük dil” almıştır.

Wittgenstein'in Tractatusta'ki hatası, dil ile dış dünyanın mantıksal yapısının birebir olduğunu öne sürmüş olmasıdır. Burada ahlak, estetik, metafizik yargılar dilin dışında bırakılmıştır. Oysa dil, sadece dünyada var olan nesnelere hakkında değildir. Değer yargıları, mimikler, niyetler ve semboller de yaşamın dolayısıyla da dilin bir parçasıdır. Daha sonraki görüşlerinde Wittgenstein ilk dönemde yapmış olduğu bu yanlışının farkına varmış ve dilin çok yönlü olduğunu belirtmiştir.

Wittgenstein'in iki dönemi arasında bazı farklar olmasına rağmen aynı kalan veya gelişen özellikler de olmuştur. Her iki dönemin de konusunu dil oluşturmaktadır. Sadece ele alış biçimleri farklıdır. Wittgenstein'in felsefe anlayışı da esasında aynıdır. Her iki dönemde de başka tarzlarla da olsa felsefe, aydınlatma etkinliği olarak görülmüştür. Wittgenstein ilk dönem çalışmalarıyla Mantıkçı Pozitivizm üzerinde büyük ölçüde belirleyici olmuştur. İkinci dönemdeki görüşleriyle de özellikle “günlük dil” anlayışı çerçevesinde Oxford'un çözümleyici filozofları üzerinde etkili olmuştur. “Wittgenstein'in gözönünde tuttuğu 'sağaltıcı işlev' gerekli kıldığı ölçüde dil felsefesine girişmişken; Oxford'un analitik filozofları salt kendisi için dil üzerinde çalışmışlardır” (Bozkurt, 1995:224). Dil felsefesinin 20. yy'da önemli bir yer teşkil etmesinde Wittgenstein'in büyük ölçüde etkisi olmuştur.

ÖZET

L. Wittgenstein'in görüşleri birinci dönem ve ikinci dönem olmak üzere ikiye ayrılır. İlk dönem görüşlerinin ele alındığı temel yapıtı, TLP (1922) "Tractatus Logico-Philosophicus"dur. Bu dönemde dil-dünya ilişkisi üzerinde durulmuş, resim kuramı geliştirilmiştir. Wittgenstein bu kitapta dilin, dünyanın mantıksal yapı taşlarını ortaya koymuş ve dilin sınırlarını belirleyerek, üzerine konuşulamayan şeylerde susmak gerektiğini vurgulamıştır. Varolan cümle, resimdir. Dille dünyanın mantıksal yapısı birebirdir. Anlam da dilin dünyayı resmetme şekli olarak ele alınmıştır. TLP, mantıkçı pozitivistizmin anahtar kitabı olmuştur.

Wittgenstein'in ikinci dönemdeki görüşlerinin toplandığı kitap, PI (1953) "Philosophical Investigations"dır. Burada Wittgenstein, dilin sosyal yönünü de ele alır ve dili oyuna benzetir. Dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne "dil-oyunları" adını vermiştir. Dil oyunlarının ortak bir özelliği yoktur, fakat Wittgenstein'in "aile benzerlikleri" olarak adlandırdığı bazı benzer özelliklere sahiptirler. Wittgenstein ilkel dili, usta-çırak ilişkisiyle anlatmıştır. Dil, bir iletişim bağlamında ortaya çıkmaktadır. Böylece, anlamın kullanım bağlamında oluştuğu düşüncesi bu döneme hakim olmuştur. "Dil oyunları", "dil kullanımı", "uzlaşım" gibi kavramlar anlam anlayışında öne çıkmıştır. TLP'deki ideal dil anlayışının yerini, PI'da günlük dil almıştır. Bu dönemdeki görüşleriyle de Wittgenstein Oxford'un analitik filozofları üzerinde büyük etki uyandırmıştır.

Resim benzetmesinden geçiş, iki dönem arasındaki en temel farktır. Fakat her iki dönemde de ele alınan konu, dilin insan için ne anlam ifade ettiğidir. Her iki dönemin felsefe anlayışı da aynıdır, sadece ele alınış tarzları farklıdır.

AN ESSAY ON EXPLAINING THE “MEANING” IN THE PHILOSOPHY OF WITTGENSTEIN WITHIN THE CONTEXT OF USAGE

SUMMARY

Philosophy of Ludwig Wittgenstein is distinguished as 1st Period and 2nd Period. TLP “Tractatus Logico-Philosophicus” (1922) is the main book in which his 1st period notions are explicated. During that period he dwelled upon the relation between the language and world, and improved the picture theory. In TLP, Wittgenstein put the logical cornerstones of the language and the world and emphasised that one shall not talk about the things that can not be talked about, by determining the borders of the language. A sentence existing is a picture. The logical structure of the world and language are united. Meaning was understood had as the way of describing the world. TLP is also the key book of logical positivism.

PI “Philosophical Investigations” (1953) is the book that Wittgenstein had collected his notions of the 2nd period. In that book Wittgenstein deals with the social aspects of the language, and stated that language is like a game. He called language and that whole constructed through the language and the actions the “language-games”. The language games have no common characteristics, but they have similar characteristics that Wittgenstein had called as “family resemblances”. Wittgenstein had explained the primitive language with the relation between the master and the apprentice. The language appears within the context of a communication. Thus, the notion suggesting that the meaning appears within the context of usage dominated this period. Concepts, such as; “language games”, “usage of the language”, and “compromising” became popular in the understanding of the meaning. The “everyday language” in PI takes the place of the “ideal

language” in TLP. Wittgenstein, by his notions at that period, had a great influence on the analytic philosophers of Oxford.

The transition in the simile of picture, is the main difference between two periods. But the subject assumed at in both periods is the meaning of the language for the mankind. Although the philosophical understandngs of the both periods are the same, only the styles are different.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia. 1994. *Felsefe terimleri sözlüğü* (gözden geçirilmiş baskı). İstanbul:İnkılap.

Akarsu, Bedia. 1994. *Çağdaş felsefe* (4. basım). İstanbul:İnkılap.

Albrecht, Erhard. 1986. Felsefe eleştirileri-Mantıksal olguculuğun ve çözümsel felsefenin kaynağı:Ludwig Wittgenstein. *Felsefe Dergisi* 15, 134-153.

Altınörs, Atakan. 2000. *Dil felsefesi sözlüğü*. İstanbul:Paradigma.

Atınörs, Atakan. 2001. *Anlam doğrulama ve edimsellik*. İstanbul:Alfa.

Altuğ, Taylan. 2000. *Dile gelen felsefe*. İstanbul:YKY.

Arrington, R.L., and Glock, H.J. 1991. *Wittgenstein's Philosophical Investigations*. London:Routledge.

Bartley, W. Warren. 1973. *Wittgenstein*, ABD:Adrienne.

Bozkurt, Nejat. 1995. *20.yy. Düşünce akımları*. İstanbul:Sarmal.

Cevizci, Ahmet. 2000. *Felsefe sözlüğü*. İstanbul:Paradigma.

Demir, Ömer. 1997. *Bilim felsefesi* (2. basım). İstanbul:Vadi.

Denkel, Arda. 1984. *Anlamın kökenleri*. İstanbul:Metis.

Denkel, Arda. 1997. *Düşünceler ve gerekçeler*. İstanbul:Göçebe.

- Glock, H. Johann. 1997. *The rise of analytic philosophy*. Oxford:Blackwell.
- Gökberk, Macit. 2000. *Değişen dünya değişen dil*. İstanbul:YKY.
- Greisch, Jean. 1999. *Wittgenstein 'da din felsefesi* (çev. Zeki Özcan). Bursa:Asa.
- Hacıkadiroğlu, Vehbi.1990. Wittgenstein ve kişisel dil. *Felsefe Tartışmaları* 9, 42-56.
- Hartnack, Justus. 1965. *Wittgenstein and modern philosophy*. New York:New York Un. Press.
- Irzık, Gürol. 1992. Wittgenstein ve Carnap:Tractatus'un mantıkçı pozitivizme etkisi. *Felsefe Tartışmaları* 11, 59-81.
- Magee, Bryan. 1985. *Yeni düşün adamları*. Ankara:Birey ve Toplum Yayınları.
- Magee, Bryan. 2000. *Felsefenin öyküsü* (çev. B. Sina Sener). Dost Kitabevi.
- Magee, Bryan. 2000. *Büyük filozoflar* (çev. Ahmet Cevizci). İstanbul:Paradigma.
- Pears, David. 1985. *Wittgenstein*.(çev. Arda Denkel). İstanbul:Afa.
- Rossi, J.Gerard. 2001. *Analitik felsefe* (çev. Atakan Altınörs). İstanbul:Paradigma.
- Sahaıkan, W.S. 1995. *Felsefe tarihi* (3. Basım, çev. Aziz Yardımlı). İstanbul:İdea.
- Sezgin, Erkut. 1988. Wittgenstein'in ardından:felsefede yöntem. *Felsefe Tartışmaları* 3, 18-27.
- Sezgin, Erkut. 1999. Wittgenstein, özel-dil, Ayer vs. *Felsefe Tartışmaları* 8, 47-58.

Shibles, Warren. 1969. *Wittgenstein language and philosophy*. ABD:Library of Congress.

Soykan, Ömer Naci. 1992. Bir Wittgenstein yorumu üzerine açıklayıcı bir eleştiri. *Felsefe Tartışmaları* 11, 147-151.

Soykan, Ömer Naci. 1995. *Felsefe ve dil*. İstanbul:kabalcı.

Soykan, Ömer Naci. 1998. *Arayışlar (felsefe konuşmaları-1)*. İstanbul:Küyerel.

Soykan, Ömer Naci. 1998. *Türkiye 'den felsefe yazıları-2*. İstanbul:Küyerel.

Sözen, Edibe. 1999. *Söylem*. İstanbul:Paradigma.

Standish, Paul. 1992. *Beyond the self*. Aldenshot:Avebury.

Strathern, Paul. 1988. *90 dakikada Wittgenstein* (çev.Murat Lu). İstanbul:Gendaş.

Turgut, İhsan. 1991. *Felsefenin temel sorunları*. İzmir:Bilgehan.

Ural, Şafak. 1986. *Pozitivist felsefe*. İstanbul:Remzi Kitabevi.

Yıldırım, Cemal. 2000. *Çağdaş felsefe sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Wittgenstein, Ludwig. 1996. *Tractatus logico-philosophicus* (çev.Oruç Aruoba).
İstanbul:YKY.

Wittgenstein, Ludwig. 1999. *Yan değiniler* (çev.Oruç Aruoba). İstanbul:Altıkırkbeş.

Wittgenstein, Ludwig. 2000. *Felsefi soruşturmalar* (çev.Deniz Kavit). İstanbul:Küyerel.